

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM

FILOZÓFIA TANSZÉK

A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának
feltételei és hatása az életmód megváltozására
különös tekintettel Békés megye viszonyaira

/Egyetemi doktori értekezés/

Készítette:

Pilishegyi József

főiskolai tanársegéd

ELŐSZÓ

Napjainkban hatalmas méretű fejlődésnek lehetünk tanui. A világtörténelem során még nem zajlottak le ilyen nagyméretű változások hasonlóan rövid idő alatt, mint jelenleg. A fejlődéshez évszázadokra volt szükség, s ez észrevétlenül, az egyes emberek életében, tevékenységében nagyon kevés nyomot hagyva, vagy nyomtalanul valósult meg.

Jelenleg más a helyzet. A tudományos felfedezések tömegméretűvé válása és elterjedése, a technikai eszközök nagy száma és alkalmazásuk az élet minden területén magával hozta, hogy az egyes ember életében olyan lényeges változások menjenek végbe, amilyenekre néhány évtizeddel ezelőtt még gondolni sem lehetett. Ezek a változások felgyorsítják az életritmust, átalakítják az emberi tevékenységek széles, szinte teljes körét, befolyást gyakorolnak az emberek egymáshoz való viszonyának alakulására, meghatározzák egyéniségét, átalakítják életmódját.

A tudományos-technikai forradalom kibontakozása már társadalmunkat is érinti, s ezért szükséges, hogy megvizsgáljuk azokat a viszonyokat, amelyek jelenleg vannak, s lehetővé teszük vagy akadályozzák a kibontakozás feltételeit. Az általános elemzéseken túlmenően szükséges az is, hogy szűkebb területen vizsgáljuk a feltételeket, ugyanis a mikro-

környezet vizsgálata elengedhetetlen a makrokörnyezet tanulmányozásához, s éppen ezért megvizsgáltuk Békés megye lakosságának helyzetét, életmódjának fontosabb elemeit.

Vizsgálatunk nem terjedt ki minden részletre, ez nem is volt célunk, hanem az, hogy felmérjük, mennyiben vannak meg a tudományos-technikai forradalom befogadásának lehetőségei egy mezőgazdasági jellegű megyében, ahol még jelentős a tanyasi lakosság száma, aránylag elmaradottak az életviszonyok, nagyrészt hagyományos az életmód.

Munkánkban ezekre a kérdésekre akarunk választ adni, s ez részben sikerült is, mivel bebizonyítódott, hogy a viszonylagos elmaradottság ellenére, ha ellentmondásosan is, de a szocializmus építésének következtében Békésben is fokozatosan kialakulnak azok a feltételek, amelyek hozzájárulnak a tudományos-technikai forradalom magyarországi kibontakozásához.

Egyben köszönetet mondok Dr. Horuczi László kandidátusnak, a József Attila Tudományegyetem Filozófia Tanszéke docensének, akinek szakmai tanácsai, baráti segítsége jelentős mértékben megkönnyítették tanulmányom elkészítését.

Szarvas, 1973. március 20.

Pilishegyi József

I.

1./ A tudományos-technikai forradalom fogalma, szűkebb és tágabb értelmezése

A XX. század második felében olyan mélyreható változások következtek be a termelőerők rendszerében - s ezen belül különösen a termelési eszközök strukturájában -, hogy szükségessé vált egy olyan új fogalom kialakítása, amely önmagában tükrözi ezeket a változásokat, magába foglalja ezen változások fő komponenseit, s szemléletesen és tömören adja vissza azok lényegét.

Mivel ezek a mélyreható változások elsődlegesen a tudományhoz és a technikához kapcsolódtak, kézenfekvőnek látszott egy olyan új terminus technikus létrehozása, amely összefogja, magába sűríti és adekvátan visszatükrözi azt az új viszonyt, amely a tudomány és technika között kialakult.

John Bernal révén korunk e nagyarányú változási folyamata a "tudományos-technikai forradalom" fogalomban nyerte el megfelelő elnevezését.

J. Bernal a tudományban és technikában végbemenő minőségi változást érti e fogalom alatt: "A tudományos-technikai forradalom azt a nagy történelmi fordulatot jelzi, amikor a tudomány kezdi diktálni a technika fejlődésének tempóját, mégpedig olyan felfedezéseivel forradalmasítja, amelyeknek nem volt, s nem is lehetett a termelésben előtörténetük - atomenergia, kibernetika, stb. -, közvetlenül adja felfedezését a termelésnek." /1/

Ju. Sz. Melescsenko szerint e fogalom tökéletesen kifejezi a korunkban lezajló forradalmi változásokat. "A tudományos-technikai forradalom sajátosságai és néhány társadalmi problémája" című értekezésében a következőket olvashatjuk:

"A tudomány és technika forradalmi változásainak nemcsak időbeni egybeesése megy végbe, hanem fejlődésük mély, kölcsönös feltételezettsége, szoros összefonódásuk, aminek következtében olyan egységes folyamat alakul ki, amely adekvát visszatükrözést nyert magában a "tudományos-technikai forradalom" fogalomban." /2/

A fogalom tehát megszületett, s születésével értelmezése is megkezdődött. Jelenleg már több tízezerre tehető azoknak a műveknek a száma, melyekben megpróbálják valamilyen aspektusból meghatározni a tudományos-technikai forradalom fogalmának a lényegét. A magyar nyelven megjelenő, ezzel a témával foglalkozó publikációk száma is meghaladja már az ezret.

Érthető az irodalom ilyen óriási méretű felduzzadása, ugyanis korunk legfontosabb folyamatának vizsgálatáról van szó /a leninizmus mellett/, egy olyan folyamatnak, amely egyformán lezajlik a tőkés és a szocialista országokban. Természetesen ez a kettősség újabb problémákat vet fel, mivel egyazon folyamat két egymással antagónisztikusan szembenálló társadalmi rendszerben jelentkezik. - Ennek következtében értelmezésében is nagyon komoly eltérések mutatkoznak. - Abban viszont valamennyi kutató egyetért, hogy a korunkban lezajló változásokat mindkét társadalmi formában érzékeljük, azonban társadalmi területen mások a következményei.

Valter Roman "A tudományos-technikai forradalomról" című könyvében ezt a következőképpen fogalmazza meg:

"Ez a tudományos-technikai forradalom egységes és oszthatatlan, mint ahogy egységes és oszthatatlan maga a tudomány is. A mai tudományos-technikai forradalom társadalmi-gazdasági, belső és nemzetközi feltételei azonban különbözőek. Ezért e forradalom üteme, eredményei és távlatai szükségképpen különbözőek a két különböző társadalmi világrendszerben." /3/

Ha vizsgálat alá vesszük a két társadalmi rendszerben megvalósuló egységes tudományos-technikai forradalmat, megállapíthatjuk, hogy megvalósulásának lehetőségei nem csupán a kapitalizmusban és a szocializmusban különböznek, hanem az egyes társadalmi formákon belül is óriási eltérések figyelhetők meg az egyes országok társadalmi-gazdasági alakulatának eltérő fejlettségi színvonala következtében. Ez az eltérő fejlettségi színvonal nagymértékben befolyásolja a tudományos-technikai forradalom megvalósulásának ütemét, megrövidíti vagy meghosszabbítja azt a történelmi időszakot, amely alatt átalakul a termelés egész rendszere, amelyben a tudomány közvetlenül behatol a termelésbe, a termelőerők részévé válik.

A tőkés világrendszerben napjainkban is érvényesül az egyenlőtlen fejlődés törvénye, s ez kihat a tudomány és a technika fejlődésére is. "A mai kapitalizmusban a tudomány és technika viszonylag egyenlőtlenül, ellentmondásosan fejlődik, és csak a fejlettebb országokban, míg a többi tőkésország általában

az elmaradott termelési technikánál reked meg." /4/

A szocializmust építő társadalmakban más a helyzet. Bár itt is különböző gazdasági fejlettségi országok találhatók, a tendencia mégis a kiegyenlítődés felé mutat, olyan értelemben, hogy a fejlettebb, gazdaságilag nagyobb erőforrásokkal rendelkező országok /elsősorban a Szovjetunió/ átadják termelési tapasztalataikat, szakembereket küldenek és szakembereket képeznek a gyengébben fejlett országok részére, ezzel is segítve, hogy minél előbb leküzdhessék azokat a hátrányokat, amelyek az eltérő történelmi fejlődés során alakultak ki, s felszámolásukhoz a belső erőforrások nem elegendők. A szocialista gazdasági integráció megvalósításának is alapfeltétele a gazdasági különbségek megszüntetése, a megfelelő fejlettségi szint elérése valamennyi KGST-ország részéről.

Tehát a két világrendszer megléte, az egyes országok közötti fejlettségbeli szintkülönbségek, a tudományos-technikai forradalom kibontakozásának és megvalósulásának eltérő feltételei mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a tudományos-technikai forradalom fogalmának általános filozófiai meghatározása még várat magára.

A témával foglalkozó tudósok sokszor különböző értelmezésben, sőt gyakran egymásnak ellentmondó értelmezésben is használják e fogalmat, attól függően, hogy milyen osztályérdekeket képviselnek, vagy a tudományos-technikai forradalom mely ágával foglalkoznak behatóbban, a tudományos, vagy a műszaki-technikai oldalát tartják-e elsődlegesnek, vagy azonos fontosságúnak

tartják mindkettőt, de elszakítják társadalmi meghatározottságától /technikai determinizmus/, vagy elsődlegesen társadalmi meghatározottságát hangsúlyozzák, elhanyagolva tudományos-műszaki oldalát. Napjainkban azonban egyre többen ismerik fel a tudományos-technikai forradalom komplex jellegét, a tudomány, a technika és a társadalmi viszonyok közötti összefüggést.

A tudományos-technikai forradalom fogalmának értelmezésekor szükségesnek tartjuk, hogy elválasszuk egymástól a fogalom polgári és marxista értelmezését.

A polgári felfogásokra az a jellemző, hogy leszűkítik a tudományos-technikai forradalom fogalmát valamelyik összetevőjére, nem vizsgálják komplex jellegét. Lényegében négyféle felfogás határolható el egymástól, attól függően, hogy mivel azonosítják a tudományos-technikai forradalom fogalmát:

1./ Sokan azonosítják egy-egy technikai tudomány előretörésével, pl.: kibernetizálás, automatizálás, atomfizika, kemizálás, stb. E felfogás jellemző képviselője J.K. Galbraith, aki az elsődlegesnek a gépek gépekkel való vezérlését tartja: "A kézi munkaerő helyébe a gépek léptek, sőt a gépeket egyre többször további gépek vezérlésére és így módon az emberi értelem primitívebb formái helyett is alkalmazzák." /5/

2./ Mások a tudományos-technikai forradalmat a technikai tényezők összességének tekintik, mint pl: T.Veblen: "... a technika uralkodó befolyást gyakorol a világ-gazdaság fejlődésére..." /6/ tehát a technika abszolút

---

/5/ J.K.Galbraith: Az új ipari állam, KJK, 1970. 27. old.

/6/ Idézi V. Roman: i.m. 26. old.

módon elsődleges a termelési viszonyokkal, a társadalommal szemben. A technika fejlődése határoz meg mindennemű változást az emberi társadalom történetében.

3./ Vannak, akik a matematikai módszerek alkalmazását tartják a legfontosabb ismérvnek, mivel a tudományos-technikai forradalom összekapcsolódik a számítógépek egyre szélesebb körű alkalmazásával, s ebből azt a következtetést vonják le, hogy a tudományos-technikai forradalom lényege a matematika felhasználása az élet minden területén.

4./ Végül sokan új ipari forradalomnak tekintik, csupán a termelőeszközök megváltozását látják benne.

Valamennyi polgári felfogásban közös, hogy elvonatkoztatnak a tudományos-technikai forradalom minőségi oldalának vizsgálatától, és így figyelmen kívül hagyják a termelőerőkben bekövetkező változások során az emberre, a termelés szubjektív tényezőjére irányuló hatást, a társadalmi változásokat.

A marxista értelmezés sem egységes. Vannak olyan nézetek is, amelyek közel állnak a polgári felfogásokhoz, pl: A.A. Zvorkin, aki a tudomány elsődlegességét hangsúlyozza: "A tudományos-technikai forradalom a technikai haladás válfaja, amikor végbe megy a tudomány és technika mély minőségi átalakulásainak egybeesése, és amikor a vezető szerep a fejlődésben a tudomány lesz."/7

A fogalmat ennél tágabban értelmezi pl: R. Richta a "Válaszúton a civilizáció" című munkájában. A korunkban lezajló

/7/ Idézi Ju. Sz. Melescsenko: i.m. Magyar Fil. Szle, 1969. 4. sz.

változásokat "... ami tudományos-technikai forradalomná változtatja, az ez a tény, hogy mindez valamennyi termelőerő egyetemes átalakulásává nő át, és hogy mozgásba jön a termelőerők egész struktúrája." /8/

R. Richta tehát a tudomány és a technika hatását valamennyi termelőerő megváltoztatására vonatkoztatja: "mozgásba jön a termelőerők egész struktúrája".

A termelőerők fogalma összetett. Magába foglalja azokat a termelési eszközöket, melyekkel a termelés folyik, vagyis a munkaeszközöket és a munka tárgyát. /Objektív oldal/

A tudományos-technikai forradalom következtében ezek változnak meg a leggyorsabban. Szerszámmá az automatikus gépsorok és a kibernetikai vezérlőegységek lépnek elő, munkatárggyá pedig olyan nyersanyagok, amelyek már egyszer keresztülhaladtak valamilyen termelési folyamaton - szintetikus polimeranyagok.-

A másik oldalon maga az ember áll /szubjektív oldal/, termelési tapasztalataival, szakképzettségével. A termelési eszközökhöz való viszonyában kettős hatás érvényesül, egyrészt ő hat a termelési eszközök megváltoztatására, másrészt a megváltozott termelési eszközök hatására maga is változik. Ezek a változások már érintik a munkamegosztásban elfoglalt helyét, azaz társadalmi viszonyaiban is változás következik be, s ennek hatására változás következik be magában a társadalomban. Átalakul struktúrája, megváltozik összetétele.

R. Richta eljut a termelőerők rendszerében bekövetkező minőségi változások felismeréséig, de megáll a termelőerőknél, nem követi végig azt a logikai sort, amelynek végén eljutna a társadalmi változásokig.

A marxista irodalmon belül a harmadik felfogás a tudományos-technikai forradalmat elsődlegesen társadalmi jelenségként értelmezi. Ju. Sz. Melescsenko szerint "A tudományos-technikai forradalom a termelőerők forradalmának kiindulópontja, és tartalmazza a termelési technikán keresztül a tudománynak azon ágait is, amelyek kiszolgálják a termelést, mint termelőerő hatnak jelenleg. Ugyanakkor a tudományos-technikai forradalom sokkal szélesebb, mint a termelőerők forradalma, minthogy a tudomány és a technika minden ágazatában megvalósul és megnyilvánul, tehát a társadalmi élet mindazon szférájában, ahol használják a tudományos-technikai haladást. Gyakorlatilag kiterjed az egész társadalomra." /9/

E szerint az értelmezés szerint tehát a minőségi változás átfogja az egész társadalmat, átfogja a termelőerők objektív /termelési eszközök/ és szubjektív /ember/ elemeiben végbemenő minőségi változások összességét.

Pál Lénárd hasonlóképpen foglal állást a "Gondolatok a tudományos-technikai forradalom néhány aktuális kérdéséről" című tanulmányában: "A tudományos-technikai forradalmat alapvetően társadalmi jelenségként kell szemlélnünk." /10/ Ugyanezt a következtetést vonhatjuk le "A tudományos-technikai forradalom filozófiai-szociológiai problémái" című munkából is: "... a tudományos-technikai forradalom korunk bonyolult, összetett társadalmi jelensége, ezért csak komplex módon elemezhető."/

/9/ Ju. Sz. Melescsenko: i.m.

/10/ Társadalmi Szemle, 1972. 3. sz.

/11/ Gábor Éva: A tud-tech. forr. fil-szoc. probl. Társadalmi Szemle, 1972. 4. sz.

Véleményünk szerint is helyes a tudományos-technikai forradalmat társadalmi jelenségként értelmezni, mert csak így módon lehet komplex módon meghatározni fogalmát.

A tudományos-technikai forradalom hatását vizsgálva is azt tapasztaljuk, hogy ez a hatás elsődlegesen a társadalomra irányul. Vagyis "... gyökeres változások mennek végbe mind a társadalomban, mind a tudományban és technikában." /12/

Erdey-Gruz Tibor szerint is "... napjaink tudományos-technikai forradalma a társadalom egész arculatát megváltoztatja." /13/ Azaz a termelőerők egész rendszerében bekövetkező minőségi /gyökeres/ változást hoz létre a tudományos-technikai forradalom, tulajdonképpen előkészíti a társadalom megváltozását. Természetesen ebből nem kell következnie a szocialista forradalom tagadásának - amint ezt sokan feltételezik -, mivel a "társadalom arculatának" megváltozása nem a társadalmi forma megváltozását jelenti. A társadalom strukturájának megváltozásáról van szó, s ez a változás valóban végbemegy mind a kapitalista, mind a szocialista országokban.

A tudományos-technikai forradalom hatására jelentős változásokat figyelhetünk meg a társadalom osztályszerkezetében mindkét társadalmi formában. Az osztályviszonyok vizsgálata jól bizonyítja ezt a tényt, mivel a strukturális forradalom lezajlása következtében egyes társadalmi osztályok létszáma jelentősen lecsökken, mint pl. a fejlett tőkés országokban a paraszti osztály, más osztályok létszáma megnövekedik, mint pl. az ipari munkásság és az un. középosztály. A foglalkoz-

---

/12/ V. Roman: i.m. 13. old.

/13/ Erdey-Gruz T: A TTF és a nevelés, Magyar Tudomány 1970. 10.

tatottak számának alakulása azt jelzi, hogy a legfejlettebb tőkésországokban a parasztság gyakorlatilag integrálódott a munkáscsapatba, mivel pl. Angliában mindössze 3 %, az Egyesült Államokban 5-6 % a mezőgazdasági foglalkoztatottak létszáma. Hasonló csökkenési tendencia figyelhető meg a Német Szövetségi Köztársaságban, sőt a legjelentősebb létszámú parasztsággal rendelkező Franciaországban is. Tehát ezekben az országokban a munkás-paraszt szövetség is új jelleget nyer, mivel a mezőgazdasági dolgozók nagyobb része maga is munkássá vált.

A szocialista országokban is megfigyelhető a parasztság nagyarányú csökkenése. Magyarországon pl. még 1949-ben is az aktív keresők 54 %-a dolgozott a mezőgazdaságban, 1961-ben már 41 %, 1965-ben 31 % és 1970-ben nem egészen 26 %. Vagyis mindössze két évtized alatt gyakorlatilag a felére csökkent a mezőgazdasági foglalkoztatottak létszáma. Csupán 1949-1953 között mintegy 360 000 fő vált ipari munkássá. Az egész időszakot véve ez a létszám megközelíti az egymilliót. Ez a folyamat még mindig nem állt meg, a jövőben is folytatódni fog a parasztság létszámának csökkenése. /14/ Tehát a tudományos-technikai forradalomnak megfelelően átalakul az egész társadalom.

A szocialista forradalom kérdése is másként vetődik fel napjaink fejlett tőkés országaiiban, mint ahogy felvetődött Kelet-Európában. Erre hívja fel a figyelmet a spanyol kommunista párt titkára, Santiago Camillo, amikor a következőket mondja:

/14/ Csátár György: Nép gazdaságunk munkaerő helyzetének néhány kérdéséről Társadalmi Szemle, 1954. 8-9. sz.
Berend T. Iván: A gazdaságpolitika két évtizede, Századok 1965. 4. sz. 382. old.

"A társadalmi strukturának a tudományos-technikai forradalom meghatározta változásai új módon vetik fel a forradalom kérdését a fejlett nyugati országokban." /15/

Tehát a tudományos-technikai forradalom társadalmi jelenséggént való értelmezése nem a szocialista forradalom elvetését jelenti, hanem azt, hogy a termelés strukturájának megváltozása maga után vonja a társadalmi struktúra megváltozását is.

Valter Roman szerint is "A társadalomban végbement valamennyi változás közül a legfontosabb a társadalmi osztályok átalakulása." /16/

Ez az átalakulás magába foglalja azt is, hogy az értelmiség létszáma jelentősen megnövekszik, különösen a műszaki értelmisége, kapitalizmusban, szocializmusban egyaránt. Azonban a tőkés országok értelmisége éppen tömegének megnövekedése miatt, gyakorlatilag ugyanolyan helyzetbe kerül, mint a munkásosztály. Kizsákmányoltta válik, szellemi képességeit kénytelen áruba bocsátani, miként a munkás munkaerejét.

A tőkés társadalomban tehát a tudományos-technikai forradalom hatására nem szűnik meg a kizsákmányolás ténye, sőt elmélyül azáltal, hogy megtörténik az "ember mechanizálása", s ennek következtében éleződik az osztályharc a "mechanizált" dolgozók és az őket "mechanizáló" tőkészek között.

A szocialista forradalom feltételei tehát még nem szűnnek meg, hogy megváltozik a társadalom, mivel a társadalmi forma megváltozásához szocialista forradalomra van szükség.

A szocialista országokban a tudományos-technikai forradalom hatása elsősorban abban jelentkezik, hogy fokozatosan meg-

szűnik a város és falu közötti különbség, átalakul a társadalom tagjainak életmódja.

Az automatizálás nem az "ember mechanizálását" jelenti, hanem a "gép humanizálását", azaz azt a folyamatot, amelynek során átalakul a munka jellege, kialakul a munka szükséglete, és az ember lehetőségeit okosan felhasználva kiteljesíti önmagát.

A tudományos-technikai forradalom hatására tehát mindkét társadalmi forma társadalma átalakul. Az átalakulás során sok hasonló, sőt azonos vonás jelentkezik, végsősoron azonban a két termelési módban ellentétes folyamat zajlik le, aminek eredménye az lesz, hogy a szocializmust felváltja a kommunizmus, a tőkés országokban pedig végbemegy a szociálista forradalom. Ily módon tehát a tudományos-technikai forradalom ha áttételesen is, hozzájárul a társadalmi formák megváltozásához.

2./ Az ipari forradalom és a tudományos-technikai forradalom közötti minőségi különbség

A dialektika törvényszerűségei a társadalomra is érvényesek. A termelőeszközökben végbemenő változásokat is a mennyiség-minőségbe való átcsapásának törvényszerűségeit figyelembe véve kell vizsgálnunk. Mivel minden forradalom a mennyiségi tényezők felhalmozódása következtében bekövetkező minőségi változást jelenti, a technika forradalmáról akkor beszélhetünk, "... ha a termelésben használt munkaeszközök korábban lassu ütemű, szakadatlan fejlődése nagymértékben meggyorsul, továbbá minőségileg új eszközök és új módszerek törnek gyorsan utat a gyakorlatba." /1/

Az emberiség története során ez a folyamat többször vált forradalmi jellegűvé. Lényegében már forradalmi tett volt az eke felhasználása a termelésben, mivel az ember egy olyan eszközt iktatott saját maga és a föld, mint munka tárgya közé, amely megváltoztatta számára a földművelés technológiáját, ha primitív fokon is, könnyebbé tette számára ezt a munkát. Másrészt nagyobb termelékenységet biztosított, mint az előző megmunkálási módok.

A történelmi fejlődés során az ember újabb és újabb eszközöket hozott létre a munkamegosztás kiszélesedésé, új foglalkozási ágak megjelenése következtében, valamint ennek megfelelően megváltoztatta az egyes munkamódszereket, s ezzel ismét fejlesztette, tökéletesítette szerszámaint.

A lőpor feltalálása a tizenharmadik században, vagy az esztergagép megszerkesztése és munkába állítása, majd a könyvnyomtatás megvalósítása, az iránytű elkészítése, az első távcsövek és mikroszkópok létrehozása mind előfeltétele volt annak, hogy a XVIII. században létrejöhessen a mennyiségi felhalmozódás minőségbe való átcsapása, bekövetkezzen az ipari forradalom.

Ennek a forradalomnak legfontosabb jellemzője, hogy "...a termelés technikájának forradalmi jellegű átalakulása alapján a kézműipari manufaktúrától a gépesített gyári iparhoz..." /2/ vezetett.

Kialakulásának körülményei összekapcsolódtak azzal, hogy a társadalom szükségletei már kézi, manufakturális termeléssel nem voltak kielégíthetők. Természetesen nem a termelés valamennyi ágában egyszerre következett be ez a változás, hanem először bizonyos ágazatokban /textilipar/, majd fokozatosan áttegyedt a termelés egyéb szféráira is. Az átalakulás az első szövőszék létrehozásától a gépek gépekkel való gyártásáig tartott. Ennek a folyamatnak a lezajlása több évtizedet vett igénybe.

A termelésbe állított új eszközök megkövetelték új energiaforrások felfedezését is, mivel a hagyományos meghajtó energiák /állati igaerő, víz, szél, stb./ már nem voltak megfelelőek az új technikai eszközök mozgatásához. Az új energia a gőz lett, s a gőz alkalmazásával a termelésben és a közlekedésben - mivel a megnövekedett termelés forradalmasította a szállítást is - ~~átalakult maga a társadalom.~~ A technikai forradalom következtében fokozatosan eltűntek a feudalizmus elemei és megerősödtek a tőkés társadalmi forma jellemző vonásai.

Kialakult a kapitalista társadalom két alapvető osztálya: az ipari proletariátus és a burzsuázia.

A társadalmi forma megváltozása azonban nem az ipari forradalom hatására ment végbe, ahhoz társadalmi forradalomra volt szükség. Tulajdonképpen a társadalmi forradalom előfeltétele volt az ipari forradalom kibontakozásának, ez csak a megváltozott termelési viszonyok talaján jöhetett létre.

Az ipari forradalom kibontakozásában és lezajlásában a tudomány vajmi kevés szerepet játszott. A technikai fejlődés megelőzte a tudományost, s ezt az előnyt egészen a XIX. század végéig tartotta. Ekkor viszont a tudományban felhalmozódó mennyiségi tényezők csaptak át új minőségbe, megkezdődött a tudomány forradalma. Itt is először bizonyos tudományágak forradalmasodtak, mint pl. a fizika, mivel olyan új fizikai felfedezések jöttek létre, amelyek már nem voltak értelmezhetők az addigi nézetek alapján. /Mikrofizika/ Ezt követte a többi tudományágak forradalmi változása.

Ugyanakkor a tudomány már hatni is kezd a technikára, aminek eredményeként megjelennek a gőznek, mint egyetlen energiának a vetélytársai a robbanómotor és az elektromosság formájában.

A tudományok nagymérvű fejlődése, a robbanómotorok és az elektromosság térhódítása, valamint a velük kapcsolatos újabb tudományos eredmények, s ezeknek felhasználása a technika területén már jelezték azt az irányt, amely a tudomány és technika egymáshoz való közeledéséhez vezetett. A közeledés eredményeként bekövetkezett a tudomány és technika találkozása, s megvalósult egymásba való áthatásuk akkor, amikor üzembe helyezték az első atomreaktort, amely már "... a tudományos-technikai forradalom

első, nagyon jellegzetes terméke..." /3/ volt.

A tudományos-technikai forradalom tehát szintén a történelmi fejlődés eredménye, amelynek kibontakozásához jelentős mennyiségi felhalmozódásra volt szükség mind a tudomány, mind a technika területén. Ennek a felhalmozódásnak lett az eredménye, hogy fokozatosan megkezdődött a termelőerők egész rendszerének átalakulása.

Az ipari forradalom és a tudományos-technikai forradalom között jelentős minőségi különbség figyelhető meg, annak ellenére, hogy egymást követő forradalmi változásokról van szó.

Straub F. Brunó a következőképpen különíti el egymástól a két forradalmat: "... az ipari forradalom az egyes tudományos és technikai megismerések felhasználásával l e h e t ő v é t e t t e /kiemelés a szerzőtől/ egyre több új termék, egyre gazdaságosabb előállítását;" másrészt "... az ipari forradalom az egyes feltaláló és az egyes tőkés vállalkozásával haladt előre." Ezzel szemben "... a tudományos-technikai forradalomban a társadalom az ember felismert szükségleteinek kielégítése végett a tudomány és a technika specializált szakember-kollektívái számára e l ő í r j a a f e l a d a t o k a t, /kiemelés a szerzőtől/ amelyek megoldandók a szükségletek kielégítéséhez, megfelelő új termékek létrehozásával." Másrészt "A tudományos-technikai forradalom hatalmas tudományos k ö z ö s s é g e k e t /kiemelés a szerzőtől/ igényel, és nemzeti vagy éppen nemzetekfeletti döntéseket." /4/

/3//4/ Straub F. Brunó: Specializáció és integráció a korszerű kutatómunkában; Társadalmi Szemle, 1972. 6. szám

Straub P. Brunó valóban azokat a legfontosabb jellegzetességeket veti össze, amelyek kifejezik egyrészt az ipari forradalom, másrészt a tudományos-technikai forradalom specifikus sajátosságait. Az ipari forradalom tényleg lehetővé tette az új termékek egyre nagyobb méretű és választékú előállítását, valóban az egymástól elszigetelt termelők /vállalatok/ konkurencia harca következtében jöttek létre az egyre fejlettebb termelőeszközök. A feltalálók és tudósok egymástól elszigetelten dolgoztak, a kutatómunka nem igényelt hatalmas tudományos kutatóintézeteket, nagytömegű magasan kvalifikált szakembert. A tudományos-technikai forradalom viszont már a specializált szakemberek tömegét igényli, hatalmas tudományos és fejlesztési apparátusok létrehozását teszi szükségessé. Az automatizálás megvalósításával lehetővé válik a feladatok előírása és végrehajtása a társadalom számára.

Másrészt a tudományos-technikai forradalom olyan nagymértékű változásokat hoz létre a társadalom strukturájában aránylag rövid idő alatt, amilyen változások nem mentek végbe az ipari forradalom hatására, valamint a bekövetkezett változások is hosszú történelmi időszakot öleltek fel.

A jelenleg végbemenő társadalmi változásokat legjobban az értelmiség létszámának nagymértékű megnövekedése jelzi. Ez összefügg az azzal, hogy a tudományos-technikai forradalom hatására egyre inkább növekszik a szakképzettség, a tudás hozzájárulása a termelőerők fejlődéséhez. A tudomány közvetlenül a termelőerők részévé válik. Ennek következtében a világon mindenütt hihetetlen mértékben megnőtt az egyetem és főiskola végzők száma. Pl. az Egyesült Államokban 1900 és 1969 között mintegy harmincszorosára növekedett az egyetemi hallgatók létszáma: "Míg 1900-ban 238 000 volt az amerikai főiskolai és egyetemi hallgatók

száma, addig 1959-ben már 3 377 000, és 1969-ben 6 700 000."/5/

Dr. Háy László számításai szerint "...A kutatással és fejlesztéssel foglalkozók száma 1964-ben az Egyesült Államokban meghaladta az egymilliót..." /6/ Lényegében ugyanez a helyzet a Szovjetunióban is, valamint a szocialista országokban "... a Szovjetunióban 1965-ben többen dolgoztak a tudományos kutatás és fejlesztés területén, mint az Egyesült Államokban." /7/

Ekhez annyit tehetünk hozzá, hogy az elmúlt 7-8 év során tovább növekedett a kutatással foglalkozók létszáma, gyakorlatilag mintegy megháromszorozódott.

Ezek a tények világosan bizonyítják, hogy napjaink tudományos-technikai forradalma sajátos forradalom, olyan forradalom, amelyben a tudomány és technika egymást áthatva produkál újabb és újabb eredményeket, aminek következtében a tudomány közvetlenül a termelők részévé válik.

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy az ipari forradalom és a tudományos-technikai forradalom között lényegi, minőségi különbségek találhatók. Egyásra épülésük azonban szükségszerű, az ipari forradalom elkerülhetetlen: a tudományos-technikai forradalom kibontakozásához.

/5/ Galbraith: i.m. 311. old.

/6/ Dr. Háy László: A megváltozott világgazdaság;
Kossuth, 1970. 48. old.

/7/ Dr. Háy L: i.m. 48. old.

3./ A tudományos-technikai forradalom pozitív és negatív hatásai

Az eddigiek során megvizsgáltuk a tudományos-technikai forradalom lényeges jegyeit, elméleti kérdéseit. Szükséges, hogy megvizsgáljuk azt is, milyen a hatása az emberi környezetre, mennyiben befolyásolja az ember által létrehozott mesterséges világ az élet természetese lehetőségeit. Vagyis azt, hogy milyen pozitív és negatív hatásai érvényesülnek a természetben és a társadalomban. Elsősorban társadalmi hatását vizsgáljuk részletebben mind a tőkés, mind a szocialista termelési módban.

A fejlett tőkés országokban a tudományos-technikai forradalom hatására a hagyományos értelemben vett nyomor megszűnt, új arca lett, lepleződött. Tégy az, hogy jelentős életszínvonal-emelkedés következett be, ami lehetővé tette, hogy a munkásosztály is emberhez méltó életmódot alakítson ki a maga számára. Azonban ennek ellenére viszonylagos helyzetrosszabodása állandóan fokozódik, ami összefügg a kizsákmányolás növekedésével.

A hatalmas mértékű technikai fejlődés következtében könnyebbé vált az emberek munkája, megszűnt a nehéz fizikai munka egy része, kényelmesebbé vált az emberi élet. A megnövekedett termelés következtében jelentős árubőség jött létre, s ez lehetővé teszi az igények kielégítését, természetesen a szükségletek és a rendelkezésre álló anyagi javak alapján.

Növekedett az egészségügyi ellátás, bizonyos szociális problémák megoldására való törekvés, az átlagéletkor. Ugyanakkor számos olyan negatív hatás is jelentkezik társadalmi téren is, melyek nem választhatók el a tőkés termelési viszonyoktól.

Igy például a foglalkozási struktúra megváltozása következtében bizonyos foglalkozási ágakban feleslegessé váltak a munkások ennek eredményeként nagy tömegek kerültek az utcára, valamint kerülnek napjainkban is, tehát emelkedik a munkanélküliek létszáma. Szakmájuk megváltoztatására nincs lehetőségük. Galbraith szerint ugyan "... a hagyományos munkanélküliség is évről évre vessit jelentőségéből. A munkanélküliek száma egyre inkább azokat jelzi, akik manapság az ipari rendszerben nem alkalmazhatók." /1/ Véleménye szerint tehát nincs nagy baj, a munkanélküliség növekedése abból következik, hogy vannak olyan emberek, akikre az "ipari társadalomnak" nincs szüksége. Véleménye tehát antihumánus. Az igazság ezzel szemben az, hogy azért nem alkalmazhatók ezek az emberek, mert munkanélküliek, s ennek következtében kiestek a termelési folyamatból. Mire újra munkához jutnának szakismereteik már nem felelnek meg az újabb technológiáknak, tehát az "ipari rendszerben nem alkalmazhatók"-ká válnak.

A munkanélküliek létszámának növekedése azt eredményezi, hogy a legfejlettebb tőkés országokban kialakul az ún. "rejtett nyomor", ami pl. az Egyesült Államok lakosságának jelentős részét érinti. Jelenleg kb. 30 millió amerikai állampolgár jövedelmei nem érik el a létminimumot. "Kétségtelen, hogy ipari országokban és kivált az Egyesült Államokban, máig is nagyon sok a szegény ember." /2/ Ezek a tények világosan bizonyítják, hogy a "nagy társadalom" a "jóléti állam" megteremtése nem sikerült.

A tudományos-technikai forradalom negatív hatása mutatkozik meg abban is, hogy kialakult a túlhajtott életvitel, a

---

/1/ Galbraith: i.m. 278. old.

/2/ Galbraith: i.m. 347. old.

a rohanás, az örökös stressz, az élvezetek mértéktelen habzsolása a fogyasztás-centrikusság, a kábitószer-fogyasztás, s mindezek hatására az ember elmagányosodása, elidegenedése a társadalomtól, embertársaitól, és magától a technikai civilizációtól.

A túlzott idegi-szellemi igénybevétel következtében új betegségek terjedtek el - keringési zavarok, szív- és idegrendszeri elváltozások, daganatok, stb. s ezek mind összefüggésben vannak napjaink emberének rohanó élettempójával.

A szocializmust építő országokban társadalmi téren elsősorban a pozitív hatásai érvényesülnek a tudományos-technikai forradalomnak.

A fizikai munka gépekkel való felváltásának következtében könnyebbé válik a szocializmus emberének mindennapi élete, más lesz a viszonya munkájához, számára a munka egyre inkább életszükségletté válik. A munkaidő csökkenése következtében megnövekedik szabadideje, lehetővé válik egyre nagyobb arányú önképzése, kulturális igényeinek kielégítése.

Az automatizálás következtében nem jön létre munkanélküliség, a dolgozóknak lehetőségük van, hogy a foglalkozási struktúra megváltozásával szakmastrukturájukat megváltoztassák. A társadalom jellegéből fakad, hogy maga gondoskodik arról, hogy tagjai megtalálják helyüket a szocialista munkamegosztás rendszerében.

A tudományos-technikai forradalomnak vannak olyan hatásai is, melyek egyformán érezhetők a különböző társadalmi formákban. Ilyenek a természeti környezetre gyakorolt hatások, s ezek elsősorban negatívak. Az "... ember teremtette mesterséges világ növekvő negatív hatást gyakorol a társadalomra, az emberre.."/3/

Idesorolhatók a zajártalmak, a levegő-, víz-, és földszennyeződés, a bioszféra szennyeződése, stb. Ezek tökéletes és szocialista körülmények között egyaránt hatnak. "Az utóbbi időben olyan jelenségek figyelhetők meg, mint a természeti egyensúly megbomlása, a klíma megváltozása, a bioszféra rendellenességei, stb. - az ember súlyosan megsértett bizonyos természeti törvényszerűségeket..." - írja V. Roman idézett munkájában. /4/

A tudományos-technikai forradalom tehát már napjainkban olyan súlyos következményekkel járhat, amelyek lehetetlenné teszik az emberi élet fennmaradását, sőt egyáltalán az élet fenntartását a Földön. "A technika szennyező és zaklató hatásaihoz az ember mind nehezebben alkalmazkodik; az orvostudomány kategórikusan szabja meg azokat a tűréshatárokat, amelyeken túl a környezet biológiai minőségének leromlása súlyosan, közvetlenül fenyegeti egészségünket." /5/ Továbbá: "Hosszabb távon pedig a szerves anyag körforgásának s a természet más alapvető egyensúly-viszonylatainak visszafordíthatatlan megbomlásához vezethet az elszennyeződés, az erőforrások felélése, a növények és állatok pusztítása: olyan helyi, majd - immár belátható időn belül - olyan világméretű ökokatasztrófákhoz, amelyek, akár csak a nukleáris katasztrófa, magának "az" életnek a feltételeit semmisíthetik meg a Földön." /6/

A félelem tehát nem alaptalan. A tudományos-technikai forradalom amilyen mértékben "áldás" az emberiség számára, olyan mértékben válhat "átokká" akkor, ha nem találjuk meg a megfelelő megoldásokat a világméretű szennyeződés megakadályo-

---

/4/ V. Roman: i.m. 284. old.

/5//6/ Szesztay András: Környezetvédelem és gazdaságfejlesztés
Valóság; 1972. 9. szám

zására, a természeti és "mesterséges" környezet fertőtlenítésére.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a tudományos-technikai forradalom pozitív és negatív hatásai mindkét társadalmi formában érezhetők, azonban társadalmi rendszertől függően kerülnek túlsúlyba az egyes oldalak. Így tőkés társadalomban erőteljesebben dominálnak a negatív hatások, míg a szocializmusban a pozitív hatások vannak uralkodó helyzetben. Ez természetesen attól függ, hogy a társadalom számára mi a fontosabb. Szocializmusban az ember.

A negatív hatások megléte természetesen nem azt jelenti, hogy le kell mondanunk a tudományos-technikai forradalom megvalósításáról, nehogy az ember hozzájáruljon önmaga elpusztulásához, hanem azt jelenti, hogy tudatosan kell alkalmazni minden vívmányát, nem szabad semmit a spontán erőkre bízni a társadalmak legszélesebb értelemben használt szabályozását kell megvalósítani. A legfontosabb pedig az, hogy megtaláljuk azokat az ellenszereket, amelyekkel ártalmatlanná lehet tenni a tudományos-technikai forradalom "melléktermékeit."

II.

Az életkörülmények megváltozása a tudományos- technikai forradalom hatására a fejlett tőkés- és a szocialista országokban

A tudományos-technikai forradalom eredményeinek gyakorlati alkalmazását elsősorban a termelés területén tudjuk vizsgálni. Ehhez szükséges, hogy feltárjuk azokat a változásokat, amelyek bekövetkeztek a termelési viszonyokban.

A legmélyrehatóbb változások elsődlegesen a termelés területén következtek be, azonban a tőkés társadalmi formában ezzel nem jártak együtt az elosztási viszonyok területén jelentkező változások. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a termelés nagyfokú társadalmasítása ellenére az elosztás tőkés, magánjellegű maradt. Ennek következtében a termelés és elosztás közötti ellentmondás a tudományos-technikai forradalom hatására egyre jobban elmélyül, aminek következtében a kapitalizmus további ellentmondásai is kiéleződnek, mint pl. a fajok közötti ellentmondás, a generációk közötti ellentmondás, a szegénység és a gazdagság közötti ellentmondás, miként Lester Pearson, Kanada volt miniszterelnöke írja: "Aggódó emberek riadtan nézik a faji forradalmat, az ifjuság elidegenedését; a régi értékek és erkölcsök megszűnésével párosuló magas életszínvonalat; az új szegénységet, egyre tűrhetetlenebb, hivalkodó, önző bőség közepette; az udvariasság megszűnését, a felületességet és a kapcsolatok romlását; annak megtagadását, hogy eleget tegyünk

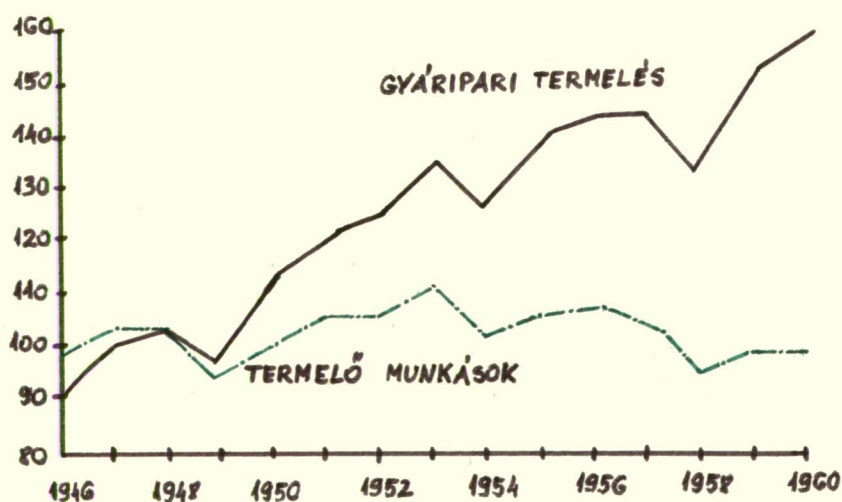
a mai időknek megfelelő új, ésszerű oktatás követelményeinek." /1/ Ezek a gondolatok is rávilágítanak arra, hogy a kapitalizmus alapvető válságának elmélyülése folytán a kapitalizmus általános válsága negyedik szakaszának küszöbéhez érkeztünk, ami azt jelenti, hogy éppen a termelőerők hatalmas méretű fejlődése következtében "... a mostani világméretű elégedetlenség és nyugtalanság súlyosbodni fog és még nagyobb arányú erőszakos kitörésekhez vezet majd." /2/ Ennek következménye nem lehet más, mint a termelőerők és termelési viszonyok összhangjának olyan mértékű megbomlása, amit már nem képes a tőkés állam beavatkozásával kiküszöbölni, mert magukban a tőkés termelési viszonyokban meglévő ellentmondások oly súlyosakká válnak, hogy lehetetlen lesz meggátolni feloldódásukat. A termelés társadalmazása megköveteli az elosztás társadalmazását is.

A termelőerők objektív és szubjektív oldalainak ugyanem-látott mértékű fejlődése meggyorsítja ezt a folyamatot. A tőkés társadalmakban tehát, amilyen mértékben felgyorsul a tudományos-technikai forradalom eredményeinek alkalmazása a hétköznapi életben, olyan mértékben gyorsul fel a társadalmi forma megváltoztatására irányuló igény. Ezzel szorosan összefügg az a tény, hogy az automatizálás következtében egyre többben vesztek el a lehetőségek, hogy a társadalom hasznos tagjaként részt vegyenek annak vérkeringésében, egyre többen szorulnak az élet periferiájára, elvesztve még annak a lehetőségét is, hogy valamikor a távolabbi jövőben elfoglalhassák helyüket ismét a társadalomban.

A munkanélküliség válság réme ott lebeg minden dolgozó

előtt, s az "... automatizálás okozta munkanélküliség nem csak és nem egyedül azt jelenti, hogy a gép kiszorítja az embert - nemcsak a munkaigényesség csökkenésében áll. A nagyobb rossz ott fenyeget, hogy a szükséges tökemennyiség viszonylagos csökkenése miatt veszítik el az emberek munkájukat. A munkásnak, akit a munkahelyettesítő gép megfoszt az állásától, munkát adhat egy másik gép építése - amíg a rendszer gazdaságilag növekszik, akárcsak az elmúlt kétszáz évben az ipar nem automatizált gépesítése során -, de az automatizálás éppúgy tökemegtakarító, mint munkamegtakarító, csökkenti a beruházási hányadot, s ennél fogva hátráltatja a természetes egységben mért gazdasági növekedés tempóját. Ebben rejlik az automatizálás okozta munkanélküliség lényege." /3/

A termelő munkások termelése és foglalkoztatása
az USA gyárparában 1946-1960. /1947-49 = 100/ /4/

/3/ J.M.Gillman: Prosperitás - válságban; KJK, 1967, 166. old.

/4/ J.M.Gillman: i.m.

Tehát a beruházások csökkenésével és a már meglévő beruházások modernizálásával párhuzamosan a munkaigényesség hatványozott mértékben csökken, vagyis nemcsak a mezőgazdaság, hanem az ipar területén is bekövetkezik a foglalkoztatottak létszámának nagymértékű csökkenése növekvő termelékenység és megtermelt termékmennyiség mellett. Ennek következménye az, hogy az Egyesült Államokban az automatizálás eredményeként évente mintegy kétmilliárdan válnak munkanélkülivé.

Az iparban felszabaduló munkaerőt napjainkban már a szolgáltatások területén sem tudják alkalmazni, mivel az automatizálás a terciér ágazatba is betört, sőt a hadilipari komplexum sem lesz képes arra, hogy munkát adjon az új típusú munkanélküliek tömegének.

Másrészt az egészségügyi ellátás jelentős javulása következtében a népességszaporodás természetes úton is növeli a munkaképes lakosság létszámát, s ezzel szemben a munkahelyek számának abszolút és viszonylagos csökkenése olyan ellentmondásokat vált ki, melyeknek megoldása nem lehetséges tőkés termelési viszonyok között. Ennek a ténynek nyílt bevallása a "Kiáltvány a hármas forradalomról" című dokumentum, melyet 1964-ben adott ki az amerikai tudósok és közéleti személyiségek egy csoportja. A szerzők szerint Amerikában minden földrengés forrása három, kölcsönösen összefonódó forradalomban keresendő, a technika, a fegyverkezés és a polgárjogok területén végbemenő forradalomban. Ezek közül legfontosabb a technikai vagy kibernetikai forradalom - ez létrehozza "a bőség paradoxonát"; a tudományos-technikai haladás során "csaknem határtalan termelési lehetőségek" jönnek létre, miközben a kapitalista rendszer "nem rendelkezik olyan, valamennyire is kielégítő mechanizmussal, amely

biztosítani a lehetőségek valóra váltását." /5/

A tudományos-technikai forradalom hatása érződik a nyugat-európai fejlett tőkésországokban is. Ennek látható jele, hogy meggyorsult a tőkefelhalmozás üteme, ami azt eredményezte, hogy pl. Franciaországban "... az utóbbi 60 év alatt több mint másfél millió kisipari vállalat és több száz ezer parasztgazdaság eltűnt." /6/

Es a folyamat Nyugat-Európa valamennyi fejlett országában, Angliában, Svédországban, a BENELUX - államokban, az NSZK-ban egyaránt érvényesül "... Ma az NSZK-ban koncentrációs hullámról"; "... a koncentráció előretöréséről"; "... új nagyságrendű" termelésről beszélnek. "Egy év alatt több mint 100 fúzió és bekebelezés fordult elő." /7/ Vagyis a tudományos-technikai forradalom jelentkezésével a meglévő termelési egységek nagysága nem felel meg a műszaki fejlődés követelményeinek, szükségessé vált az amerikai méretű iparvállalatok kialakítása. Erre több ok is kényszeríti az érintett országokat. Először is az, hogy versenyképesek legyenek a tengerentúli nagyhatalommal, amely gazdasági hatalmával veszélyeztetni érdekeiket; másodszor azért, mert a tőke megtakarítás lehetősége csak a tömegtermelés fokozásával érhető el - ennek realizálásához viszont piacra van szükség; harmadszor azért, mert az automatizálással munkaerő megtakarításra van lehetőség. Ezek a célok pedig csak az amerikai méretű monopóliumok kialakításával érhetők el.

/5/ Jan Frazsky: Amerikai Egyesült Államok: a civilizáció sorsa
Béke és Szoc. 1970. 8. sz. 64. old.

/6/ Serge Laurent: Változások a fejlett tőkésországok társadalmi rétegeiben... Béke és Szoc. 1970. 8. sz. 88. old.

/7/ Lutz Maier: Új tendenciák a nyugatnémet imp. fejlődésében
Béke és Szoc. 1970. 7. sz. 87. old.

Napjainkban tehát hasonló folyamat megy végbe Nyugat-Európában mint az 50-es években az Egyesült Államokban. A lemaradás azonban még számottevő. Az elmaradás behozását célozza, hogy a kisméretű nemzeti piacok integrálásával megteremtsék a lehetőséget a termelés nagyméretű fokozására, s a gazdasági integráció lehetővé teszi, hogy a tudományos-technikai forradalom megkövetelte nagyobb gazdasági egységek kialakulása megvalósuljon, szétfeszítve gazdasági vonatkozásban a meglévő országhatárokat, alkalmazhassák a legkorszerűbb technikát és biztosítsák a profitnövelés lehetőségeit úgy, mint az Egyesült Államok,

Természetesen ez a folyamat mélyreható változásokat okoz ezen országok gazdasági-társadalmi strukturájában, s különösen a kisebb területű és népességű országokat érinti kellemetlenül, mivel a tökéletes integrálódás következtében egyre inkább a nagyok kiszolgáltatottjaivá válnak. A közös célok érdekében kénytelenek átalakítani hagyományos termelés szerkezetüket, megszüntetni bizonyos termelési ágazatokat, specializálódni a közösség céljainak leginkább megfelelő gazdasági ágazatra. Fenn áll tehát az a veszély, hogy termelésük monokulturássá válik. Ez újabb problémákat is okoz, mivel a specializálódás következtében fokozatosan megszűnik sokrétű szakmasztruktúrájuk, s így leszűkül a foglalkoztatási struktúra is. Ugyanakkor hasznos is ezen országok számára az integráció, mert gazdasági hatókörük kiterjed, termelésük volumenét nem korlátozzák a szűk piaci viszonyok, s ennek eredményeként gyors fejlődés megvalósítására van lehetőségük. A foglalkozási struktúra megváltozása maga után vonja az uralkodó életvitel közösségibb jellegűvé válását, ami azzal is összefügg, hogy a kisebb országok lakossága átveszi a vezető országokban meglévő életmódot. Így valóban érvényes a következő

megállapítás: "... a tudományos-technikai forradalom + a munka társadalmi termelőerejének ugrásszerű növekedését eredményezi és több vonatkozásban is minőségi változásokra ad lehetőséget az ember létfeltételeiben és tevékenységében." /8/

A tőkés társadalmakban végbemenő minőségi változás elsősorban azt jelenti, hogy a dolgozók jelentős része elveszti lába alól a talajt, a kizsákmányolás fokozódik, a társadalmi különbségek egyre jobban kidomborodnak, aminek következtében "...a krónikus nyomor fészkei és a tudományos-technikai forradalom nyomán még gyorsabb ütemben növekvő gazdaság közötti kontraszt a jelenkori kapitalizmus egyik legélesebb szociális problémájává.." /9/ válik.

A tudományos-technikai forradalom gazdasági vonatkozásai mellett nem elhanyagalhatók azok a hatások sem, amelyek az embert mint nem gazdasági lényt érik. Ugyanakkor ezek sem szakíthatók el a gazdasági hatásoktól, mivel tőkés termelési viszonyok között elsődlegesen a termelés és elosztás során elfoglalt szerep határozza meg az egyénnek a társadalom strukturájában lévő helyét. A viszonyrendszer lényege, hogy milyen formában kapcsolódik a termelési eszközkhöz, azok tulajdonosa e, vagy pedig a tulajdontól megfosztott, annak kiszolgáltatott, azt működtető, tehát a termelésben aktívan résztvevő, az elosztás során viszont passzív szemlélővé változtatott egyénről van-e szó. Tőkés termelési módban a két pólus tehát a tulajdonnal rendelkező, a ter -

---

/8/ Korunk kapitalizmusa I. köt. 358. old.

/9/ Sz. Novoszelov: A kapitalizmus társadalmi ellentmondásainak kiéleződése és a munkásmozgalom új problémái; Béke és Szoc. 1970. 8. sz. 85. old.

melésben passzív, az elosztásnál aktív - tőkés, és a termelő-eszközöket működtető munkás.

Közöttük antagonisztikus ellentmondás áll fenn, s ennek következtében teljes mértékben eltérnek egymástól életmódjukban, - mivel az életmódot elsődlegesen meghatározó jüvedelmük különbözik; életszemléletükben, - mivel ezt az osztályviszonyok határozzák meg; szokásaikban, - a két osztály különböző történelmi fejlődése során alakult ki; értékeiteléseikben, - szintén az osztályálláspont a döntő; - tehát eltérnek az életüket meghatározó lényeges motivációk tekintetében.

Ezt az eltérést az állami monopolkapitalizmus viszonyai sem változtatták meg, sőt elmélyítették, hiába igyekeznek a tőkés osztály ideológusai azt a látszatot elfogadtatni, hogy a modern imperializmus korában megszűnt a társadalmi osztályok között a különbség, megszűnt a kizsákmányolás, mivel a gazdasági élet irányítójává az állam lépett elő. Az állami monopolkapitalizmus lényege éppen az, hogy konzerválja a tőkés termelési viszonyokat, állami eszközökkel biztosítsa a kizsákmányolást. Természetesen a haszonélvező továbbra is a háttérben meghúzódó és teljes mértékben élősdivé váló tőkés osztály maradt. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy állami tulajdonba csupán a monopóliumok csekély hányada került, elsődlegesen olyanok, amelyek nem biztosítottak megfelelő nyereséget volt tulajdonosaik számára, s ezért átengedték az államnak, megfelelő kártalanítás ellenében. Így egy tételben olyan összeghez jutottak, amely lehetővé teszi szinte nemzedékeik számára az élősdí életmód fenntartását. Gyakorlatilag tehát megsokszorozódott profit-hoz jutottak tulajdonosi mivoltuk következtében.

A tőkés osztály életmódjára jellemző tehát a hatalmas jövedelem által kialakult fényűzés, a luxus életvitel, amivel összefügg az, hogy napi időfelhasználásuk korlátlan, azaz a nap 24 órája saját élvezeteik kielégítésére áll rendelkezésükre. Kötött munkaidővel járó foglalkozást nem végeznek.

Napjainkban tehát egyre nagyobb méreteket ölt a "fülöslegessé vált osztály" élősdí jellege. Lenin imperializmus ismérvei közül talán éppen az élődség az, ami meghatározza az állami monopolkapitalizmus következtében kialakult új helyzetet. Ezt tükrözi a részvénytársaságok hatalmas méretűvé válása is:

"A modern ipari rendszer legsajátosabb jellemzője éppen a mai részvénytársaság óriási mérete. 1962-ben az Egyesült Államok öt legnagyobb ipari részvénytársasága, melyeknek együttes vállalati alapja 36 milliárd dollárt tett ki, az iparban felhasznált összes aktívák több mint 12 %-a felett rendelkezett. A 10 millió dollárt meghaladó vagyonnal bíró részvénytársaságok, számszerint mintegy 2000, az amerikai árutermelésben fekvő anyagi javaknak mintegy 80 százaléka felett rendelkeztek." /10/

Az uralkodó osztály életmód-változása összefügg azzal, hogy a mammutvállalatok kialakulásával magának az osztálynak a centralizációja is végbement, aminek következtében a hatalmas vagyonnal rendelkezők kis csoportja határozza meg a gazdasági-politikai élet alakulását. A hatalom konkrét gyakorlását azonban a fináncoligarchia átengedi a gazdasági és politikai szakembereknek, akik szakemberi munkájukkal nagymértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy lehetővé tegyék az élősdí életmód további változatlan fenntartását. Ugyanakkor maguk nem tartoznak a tő-

késekhez jövedelmük viszont lehetővé teszi, hogy életmódjuk hasonlóan alakuljon, mint a tulajdonnal rendelkezők életmódja. Különbség csupán az, hogy számukra már nem áll rendelkezésre a nap 24 órája mint szabadidő.

A tőkés társadalom következő csoportosulása az un. középosztály. Napjainkban nagyon divatossá vált a középosztályhoz tartozás gondolata, s éppen ebből következik, hogy a társadalom legkülönbözőbb területein tevékenykedők vallják magukat középosztálybelieknek. Így tehát ez a középosztály egyáltalán nem egységes, erősen rétegződött, mivel beletartozónak tekintik magukat a magasan kvalifikált szakmunkástól - munkásarisztokráciáig az értelmiség különböző csoportjain keresztül a gazdasági és politikai élet meghatározott területein munkát végző embercsoportok, sőt még azok a tulajdonosok is, akiknek termelőegység-nagysága csak bizonyos minimális szintet ér el ahhoz, hogy ne magának a tulajdonosnak kelljen termelni. Főként erre a középosztályra jellemző, hogy a tudományos-technikai forradalom következtében kialakuló életmód változásuk elsődleges függvényeinek a megszerzett jövedelmet tekintik, ugyanis a társadalom tagjai elsődlegesen "... termelők és fogyasztók lettek..." /11/, csupán másodsorban emberek. Mint ilyenek a társadalomban elfoglalt helyük saját értékelésük és kialakított normáik szerint attól függ, hogy milyen "dolgokkal" rendelkeznek, számukra nem az emberi értékek az elsődlegesek, mivel "... a dolgok instrumentálása az emberek instrumentalizálódásához vezetett." /12/ Ennek következtében végbement - és bővített fokon újratermelődik

---

/11/ William Braden: Az űzönvíz kora /idézi: J. Prassky: i.m. 66.

/12/ Jan Prassky: i.m. 66.old

az érzelmi elnyomorodás, a bűnözés nagymértékű fokozódása, a valóságtól való elmenekülést biztosító kábítószer fogyasztás, a teljes individualizálódás. Természetesen még nem minden tőkésországban áll hasonló színvonalon ez a folyamat, az Egyesült Államokban erőteljesebben érezteti hatását, mint a tudományos-technikai forradalmat még kevésbé megvalósító európai országokban. Azonban a nyugat-európai tőkésországokban is megfigyelhető e folyamat kiteljesedése.

A kisárutermelők osztályának vizsgálatánál megállapíthatjuk, hogy létszáma dinamikusan csökkenő irányzatú. Jelenleg ugyan még a társadalmi termelés területén jelentős szerepet tölt be, különösen olyan ágazatokban, ahol a fogyasztók igényeit közvetlenebbül kell kielégíteni - tercier ágazat, mezőgazdaság, stb. - azonban a nagymértékű koncentráció és centralizáció következtében egyre élesebb konkurenciaharcot folytatnia fennmaradásáért a monopóliumokkal. Ez a küzdelem viszont egyre kilátástalanabb, mivel a csekély anyagi eszközökkel rendelkező kisburzsuázia képtelen szembeszállni a nagytőkével.

Ez az osztály tagjainak életmódja is erőteljes szóródást mutat. A nagyobb anyagi eszközökkel rendelkezők életmódja közelít a középosztálybeliek életmódjához, sőt idetartozónak is vallják magukat, az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők életmódja viszont a munkásosztály életmódjához hasonlít. Egyébként is ez az alsóbb réteg az, amely folyamatosan integrálódik a munkásosztályba, mivel folyamatosan veszíti el termelőeszközeit.

Jellemzője, hogy saját műhelyében saját termelőeszközeivel saját nyersanyagot dolgoz fel, tehát ezen osztály tagjai a termelés közvetlen tényezőiként vesznek részt a munkamegosztásban, s ebből következnek életmódjuk sajátos vonásai is.

Napjainkban a társadalom alapvető osztályai közül a munkásosztály az, amely a társadalom legnagyobb részét magába foglalja. Ebből következik, hogy életmódját alapvetően meghatározza a társadalom strukturájában elfoglalt helyzete, a kötelező napi munkaelfoglaltsága, vagyis a termelési eszközök-höz való viszonya. Ezek a tényezők együttesen determinálják az egyéb tevékenységekre felhasználható szabadidejét.

A fejlett tőkésországokban hihetetlen mértékben felgyorsult az életritmus, ami annak következménye, hogy a tudományos-technikai forradalom hatására csökkent az időtényező, növekedett ezzel szerepe, a szükséges munkaidő a minimálisra rövidült, s ennek következtében a munkaintenzitás erőteljesen megnövekedett. A szellemi és fizikai energia jelentős részét felemésztő termelőmunka után az otthoni tevékenységek közül így az első helyre a kikapcsolódás került, mivel a másnapi munkavégzéshez szükséges regenerálódás nélkülözhetetlen összetevője a pihenés. Másrészt a szórakoztatóipar a tömegkommunikációs eszközökön keresztül szinte behatárolja a munkából hazatérő dolgozók tevékenységét, azzal, hogy leülteti őket a televízió elé és aktív pihenés helyett passzív befogadókká változtatja. Ugyanakkor ez összefügg az újabb ismeretekre szerzésére való törekvéssel is, mivel az emberek a tömegkommunikációs eszközökön keresztül olyan események részesévé válhat^{nak}, amelynek elképzelhetetlenek számukra a valóságban. Gyakorlatilag a valóságtól való bizonyos mértékű elfordulást is jelenti ez, mivel a képernyő nyújtotta illúzióvilág elvonja a figyelmet a konkrét problémáktól. A munkásosztály életmódjának alakulásában tehát jelentős szerepe van a tömegkommunikációnak is, mivel ezt elsősorban a munka és a televíziózás határozza meg.

Ugyanakkor ezzel a látszólagos elkényelmesedéssel szemben a valóságban a "rohanó" életmód jellemzője a tőkésországok társadalmi osztályaira. Ez összefügg a kapitalizmus természetével, a profitszerzéssel, mint a társadalom elsődleges funkciójával. Az automatizálás például nem a fáradságos munka csökkenését eredményezi, nem azt, hogy a termelékenység növekedése lehetővé tegye a szabadidő meghosszabodását, hanem éppen a munkaintenzitás fokozódásával jár együtt, s ezáltal a tudományos-technikai forradalom egyik legfontosabb vívmányát az ember ellen-ségévé változtatják, ahelyett, hogy barátjává tennék.

A munkásosztály életritmusának felgyorsulása végeredményben a legszorosabban összefügg a termelés felgyorsulásával, aminek következtében az emberi szervezet gazdaságtalan kihasználása valósul meg, mivel az idegi és fizikai kimerülés következtében a regeneráció egyre nehezebben megy végbe. Így a munkás elsősorban a tudományos-technikai forradalom negatív hatását érzi a saját bőrén.

A két alapvető osztály viszonyát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a nemzeti jövedelemből való részesedésük között a szakadék fokozatosan szélesedik, aminek következtében a munkásosztály relatív helyzetrosszabodása egyre erősödik, sőt bizonyos tendenciák arra utalnak, hogy abszolút helyzete sem javul olyan mértékben, mint ahogy a termelőerők fejlettsége lehetővé tenné. Ezt bizonyítja a lakáshelyzet alakulása éppen a legfejlettebb tőkésországban, az Egyesült Államokban. Mivel a lakáshelyzet egyik legfontosabb összetevője az életmódnak érdemes talán részletesebben megvizsgálni alakulását.

A becslések szerint az 1950-es évek végén 17 millió amerikai élt "...rendbehozhatatlan, dűledező, piszkos, patkánnyal

fertőzött lakásokban, amelyekben nem volt megfelelő fűtés, világítás vagy vízellátás." /13/

A New York Times Magazine /idézi Gillman/ 1958. november 9-1 számában megjelent cikkben a következők olvashatók: "... 1975-re 30 millió amerikai él majd nyomortanyákon." /14/ Ezek az adatok arra utalnak, hogy a lakáshelyzet alakulása messze elmaradt a termelőerők fejlődésétől. A nyomortanyák lakói elsősorban a közepes, vagy annál alacsonyabb keresetűek - munkásosztály - közül kerülnek ki, s nincs is lehetőségük, hogy változtassanak lakáshelyzetükön. Az olcsóbéru lakások építése nem kifizetődő a magánvállalkozók számára, az állami lakásépítés nem megfelelő ütemű.

Gillman szerint 1955-től évi 2,5 millió új lakásra lenne szükség ahhoz, hogy a felhalmozódó hiányosságokat megszüntessék. Ennél kisebb volumenű lakásépítés nem fogja sohasem megszüntetni az újonnan alakuló nyomornegyedeket. Ezzel szemben a lakásépítési törvény 6 év alatt összesen 1 050 000 - évenkénti ütemezésben

175 000 olcsóbéru lakás megépítéséről gondoskodik. A magánvállalkozások során épülő luxuslakások nem vásárolhatók meg a dolgozók számára, mivel jövedelmük nem teszi lehetővé a drága, magas béru lakások igénybevételét. A népesség szaporodásával a lakásprobléma egyre jelentősebb mértékben vetődik fel, a nyomornegyedek felszámolásának igénye a dolgozók legélelmibb szükségleteivel adekvát igény, hiszen a termelés területén megnövekedett igényeknek csak úgy lehet eleget tenni, ha a munkaerő újratermeléséhez megfelelő lakásvizonyokat teremtenek, ahol megvannak az alapvető kényelmi berendezések, melyek biztosítják a fáradtság kipihenését, az aktív és a passzív pihenési tevékenységek számára megfelelő körülményeket biztosítanak.

Napjainkban éppen a munkanélküliség fokozódásával egyre kisebb a remény arra, hogy csökkenjen az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők száma, s esáltal javuljanak a lakásviszonyok. Az ellentét tehát ebben a vonatkozásban is éleződik. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy elmélyüljön a társadalom válsága, azé a társadalomé, amely a profitérdekek következtében nem tud élni a tudományos-technikai forradalom nyújtotta lehetőségekkel. Éppen ezek az ellentmondások teszik lehetővé, hogy egyes gondolkodók már az Egyesült Államok pusztulásáról rajzolt képet vetítsék elénk, történelmi példákra hivatkozva, miként Jan Prazsky, aki a következőket írja: "Amerikát az a veszély fenyegeti, hogy a már elpusztult nagy civilizációk sorára jut." /15/

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a fejlett tőkésországokban a tudományos-technikai forradalom hatására lényeges változások mentek és mennek végbe a társadalom egész struktúrájában. A munkamegosztás jellegének megváltozásával kétoldali tendencia figyelhető meg, a differenciálódás és az integrálódás. Ez vonatkozik egyrészt a tudományos-technikai forradalom kiváltotta változásokra, másrészt az ennek hatására bekövetkező életmód-változásokra, valamint az életkörülmények megváltozására.

Az életmód-változásokat elsődlegesen a termelési eszközök-höz való viszony determinálja, valamint az egyes osztályokban rétegekben a társadalmilag megállapított normatívák betartása, az ezekhez való idomulás, az egyes csoportok státusz-szimbólumainak elfogadása vagy elutasítása, az ezekhez való viszonyulás, s esáltal a csoport- és értékelés megfelelő keretekbe szorít-

ja e változásokat.

A munkásosztály életmódjában is lényeges változások következtek be, ezek elsődlegesen a munkavégzés módjának megváltozásával függnek össze, a nagy többség életszínvonalának viszonylagos emelkedésével, ami szorosan összefügg a szocialista országok hatásával is, valamint a tőkésországok munkásságának eredményes harcával.

Másrészt az életmódváltozás a passzív tevékenységek előtérbe kerülését is eredményezte, a fogyasztói szemlélet eluralkodását.

Ez viszont a társadalom legdinamikusabb csoportjában váltott ki ellenérzést, s bekövetkezett az ifjuság erőteljes fellépése a fogyasztói társadalom ellen. Ugyanakkor a manipuláció

eredményeként a reklámszakemberek az ifjuság forradalmi lendületét is megpróbálták konzumálni, divatossá tették az ifjuság forradalmiságát, s ezzel leszerelték annak valódi tartalmát. Ez is azt bizonyítja, hogy tőkés társadalmakban a manipuláció segítségével próbálják befolyásolni és a tőkés érdekeknek megfelelő irányban mozgatni a lakosságot, sokszor a dolgozók valódi érdekeinek látszólagos hangoztatásával, valójában azonban éppen saját érdekeik ellen cselekedtetik őket.

A tudományos-technikai forradalom bekövetkezése a fejlett tőkésországokban szükségszerű történelmi folyamat eredménye, a termelőerők hatalmas méretű fejlődése váltotta ki, azonban tőkés termelési viszonyok között csak korlátok közé szorítottan érvényesülhet. A termelőerők permanens fejlődése következtében a szükségessé válik a termelési viszonyok megváltoztatása is, mivel az imperializmus az életszínvonal olyan fázisába lépett, ami magával hozza a halódás meggyorsulását, megteremtve a lehetőséget arra, hogy végbemenjen a szocializmusra való átmenet.

A szocialista országokban a tudományos-technikai forradalom megvalósulása még csak a kezdeti lépéseknél tart, azonban hatása mégis érezhető a társadalom tagjainak életmódjában, gondolkodásában bekövetkezett változásokban. Ez szorosan összefügg azzal, hogy rengeteg információs anyagot kapunk a tőkésországokban végbemenő tudományos-technikai forradalomról, az ott bekövetkező változásokról, valamint saját világrendszerünk hatalmas mértékű gazdasági fejlődéséről, a tőkés országokat messze meghaladó növekedési üteméről, a tudományos-technikai forradalommal a legszorosabban összefüggő iparágak csodálatos eredményeiről.

A szocialista világrendszerben kibontakozó tudományos-technikai forradalom egyik leglátványosabb bizonyítéka volt az első szputnyik fellövése 1957-ben, ami bebizonyította, hogy a rakétatechnika területén a Szovjetunió fölénybe került az Egyesült Államokkal szemben. Az eredményes műbolygó kísérlet teljes mértékben igazolta, hogy a szocialista világrendszer is a tudományos-technikai forradalom megvalósításának útjára lépett. Ennek előzményeit a szocialista iparosítási politika biztosította.

A szocialista iparosítás sajátos jellemzője volt, hogy a szocialista országok többségében először be kellett fejezni az ipari forradalmat, létrehozni a nehézipart, átalakítani a társadalom szerkezetét. Vagyis az iparosítással párhuzamosan ment végbe ezen országok strukturális forradalma is, ami azt eredményezte, hogy a termelőerők átcsoportosulása következtében kialakult az a társadalmi struktúra, amely már nagyjából megfelel a kibontakozó tudományos-technikai forradalomnak.

Az iparosítás megvalósítása eredményeként megteremtődtek a lehetőségei a komplex géprendszerekkel történő termelésre való áttérésnek, az automatizálás megvalósításának. Természetesen ez nemcsak a termelés és a termelőkenység növekedési ütemének meggyorsítását eredményezi, hanem új viszonyokat is teremt az üzemeken, a termelőegységeken belül. Vagyis a nehéz fizikai munka fokozatosan átalakul, elsoródik a szellemi munka irányába, bár még "... a tudományos-technikai forradalom jelenlegi szakaszában a fizikai munka és néhány alacsonyán képzett munkafajta gépesítése néhány negatív következményt is előidézett; ellentmondás alakult ki a kvalifikált munkások munkájának bonyolultabbá válása és a többi munkások, elsősorban a futószalagnál dolgozók munkájának leegyszerűsödése között." /1/

Ennek ellenére a tudományos-technikai forradalom a szocializmussal párosulva soha nem látott új lehetőségeket tár fel az emberiség előtt. Egyrészt azért, mert "a tudományos-technikai haladás megteremti a technikai-gazdasági előfeltételeket a fizikai és szellemi munkát végző dolgozók közötti társadalmi különbségek leküzdéséhez." /2/ Másrészt azért, mert ez összefügg a szocialista termelési viszonyok lényegével, azzal, hogy a szocialista termelési viszonyok két oldala, a termelés és az elosztás között nem áll fenn antagonisztikus ellentét, mivel a termelés társadalmasítása megfelel az elosztás társadalmasításának is.

A szocialista forradalom teremtette meg azokat a lehetőségeket, amelyek biztosítják, hogy a társadalom minden tagja teljes egészében kibontakoztathassa képességeit és képzettségének megfelelően találja meg helyét a társadalmi munkamegosztásban.

/1/Sz.A.Kugel: Változások a szocialista társadalom szociális strukturájában a TTF hatására; Szovjet szociológia ma; 84. old
/2/ i.m. 85.old.

"A tudományos-technikai forradalom a szocializmus körülményei között megteremti az osztálykülönbségek teljes felszámolásának, a régi munkamegosztás megszüntetésének, a társadalmilag homogén társadalom kialakulásának technikai-gazdasági előfeltételeit." /3/ Tehát a tudományos-technikai forradalom megvalósulása a szocializmusban egyaránt érdeke a társadalom valamennyi osztályának és rétegének, mivel éppen ez a tudományos-technikai haladás szünteti meg az osztályok között még meglévő, de már nem antagonisztikus ellentmondásokat, és biztosítja a társadalom valamennyi tagja számára az azonos létfeltételeket.

Jelenleg azonban csak a tudományos-technikai forradalom kibontakozásánál tartunk, s nagyon sok problémát kell még megoldanunk ahhoz, hogy a megvalósulás stádiumába lépjünk. Vizsgáljunk meg ezen problémák közül néhányat.

A szocialista integráció kérdései és szükségessége:

A szocialista országok nemzetgazdaságainak nagysága - kivéve a Szovjetuniót - nem felel meg a tudományos-technikai forradalom követelményeinek. Egy-egy országban külön-külön tehát lehetetlen megvalósítani az olyan méretű technikai fejlődést, amely megfelel a tudományos-műszaki haladás kritériumainak. Az európai szocialista országok csak együttesen és a Szovjetunióval összefogva kezdenek hozzá gazdasági szerkezetük rekonstrukciójához, s ez feltételezi egy olyan integráció megvalósítását, amelynek keretében végbemehet az egyes országok nemzetgazdaságainak összefonódása, integrált termelés és piac kialakulása, s ezáltal a tudományos-technikai forradalom

megvalósítása.

A szocialista országok felismerték az integráció létrehozásának szükségességét és a KGST 1971-es XXV-ik kongresszusán elfogadták a Komplex Programot, amely a integráció felé vezető út legfontosabb mozzanatait tartalmazza:

"Az együttműködés az iparban elsősorban a tagállamok fűtőanyag-energetikai bázisának, nyersanyagbázisának /vas- és színesfémkohászat, vegyipar, cellulóz- és papíripar, könnyűipar számára/ biztosítása, a petrokémiai ipar és a tudományos-műszaki fejlődést meghatározó komplex gép- és készülékrendszerek kifejlesztésére irányul, hogy az egyes országok saját forrásainak maximális mozgósítása, valamint a szocialista nemzetközi munkamegosztás előnyeinek kihasználása révén biztosítsák a szocialista közösség országai gazdasági fejlettségi színvonalának magasabb szinten való fokozatos kiegyenlítődését."/4/

Az integráció megvalósításához tehát az első lépés az egyes szocialista országok közötti gazdasági különbségek tompítása, sőt megszüntetése. Addig ugyanis, amíg a társadalmi ráfordítások jelentősen eltérnek az egyes országok, sőt az ágazatok között is, erőteljesebben érvényesülnek a dezintegrációs törekvések, mivel dominálnak a nemzeti különérdekek, s ezek jelentősen hátráltatják a tudományos-technikai forradalom megvalósítását. Azonban nem csak a ráfordítások területén találunk jelentős különbségeket, hanem a felhasználás területén is. Ennek jellemzésére vizsgáljuk meg az egy főre jutó villamos-

energia fogyasztás alakulását, az 1968-as adatok alapján, és hasonlítsuk össze a tőkés gazdasági integráció, a Közös Piac országainak villamosenergia fogyasztásával: /KWó-ban/

NDK:	2978
Csehszlovákia:	2554
Szovjetunió:	2470
Bulgária:	1522
Lengyelország:	1468
Magyarország:	1252
Románia:	1155
NSZK:	3060
Belgium:	2440
Hollandia:	2330
Franciaország:	2195
Olaszország:	1745
Egyesült Királyság:	3481

A számadatok világosan bizonyítják azt, hogy a szocialista országok villamosenergia fogyasztás szempontjából két, jól elkülöníthető csoportra oszlanak. Az elsőbe tartozik az NDK, Csehszlovákia és a Szovjetunió, a másodikba mintegy 1000 KWó-val kevesebbet fogyasztva Bulgária, Lengyelország, Magyarország, és Románia. Az NDK és Románia egy főre jutó energiafelhasználása között a különbség 1823 KWó, s ez a különbség magasabb mint Olaszországban az egy főre jutó felhasználás.

Az adatok arra is figyelmeztetnek, hogy a második csoportba tartozó szocialista országokban az iparosodottság színvonala jelenleg még alacsony, valamint a háztartások elektromos berendezésekkel való ellátottságának színvonala jelentéktelen.

Ez már az életmóddal is szorosan összefügg, mivel tükrözi a modern kor igényeitől való elmaradottság fokát, sőt utal arra is, hogy milyen a településszerkezet, városiasa jellegű-e, vagy szétszórt, egymástól jelentős távolságra lévő lakóegységekből tevődik-e össze.

A településszerkezet vizsgálata bizonyítja, hogy a két csoport között lényeges az eltérés ilyen szempontból is, az NDK-ban, Csehszlovákiában, Szovjetunióban elsősorban a városias településforma a jellemző, míg a második csoportban erőteljesen érvényesül a szétszórtság, a tanyajelleg - pl. Magyarországon jelenleg még mintegy nyolcszázezren laknak tanyákon, s ezen tanyák villamosítása még nem megoldott. Hasonló a helyzet Romániában, Bulgáriában és Lengyelországban is. Ezek a tények mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az említett országokban az elektromos energia felhasználás még aránylag alacsony színvonalon áll.

Az elektromos energia termelése és felhasználása a tudományos-technikai forradalom megvalósulásának jelenlegi helyzetét is jelzi, mivel az ipar szerkezeti összetevőire is utal. A korszerű berendezések, automatikus gépsorok igénylik a villamos áramot, mivel ez működtetésükhöz nélkülözhetetlen, az alacsony fogyasztás viszont azt jelzi, hogy még elsősorban a hagyományos energiaforrások felhasználása dominál, vagyis a tudományos-műszaki haladás nem ért el arra a fokra, hogy elsődlegessé az elektromos energia váljon.

Európában a vizsgált adatok alapján Anglia és a Német Szövetségi Köztársaság valósította meg legjobban a tudományos-műszaki fejlesztést. Ezt az bizonyítja, hogy magas a villamos-

energia fogyasztásuk, mindkét országban meghaladja a 3 000 KWó-t. A szocialista országok közül egyedül a Német Demokratikus Köztársaság ért el hasonló színvonalat. Ez összefügg azzal, hogy az NDK technikastruktúráját lehet csak "arányosan feszített"-nek tekinteni, a többi szocialista ország technikastruktúrája viszont vagy "túlfeszített", vagy "feszítettség nélküli", s lemaradásuk éppen ennek következménye.

A vázolt problémák megoldása azonban csak a szocialista integráció megvalósításával párhuzamosan mehet végbe, a termelőerők fejlődése megköveteli a legszorosabb együttműködést. Ennek először biztosítani kell azt, hogy a különböző fejlettségű országok gazdasági kiegyenlítődése végbemenjen, természetesen megfelelően magas színvonalon, s ezután az integráció következtében kialakuljon az a közös gazdasági struktúra, amely már megfelel a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának.

A Komplex Program kijelöli az utat, melyet meg kell tennie minden szocialista országnak ahhoz, hogy a tudományos-technikai forradalom valóra váljon.

Magyarország helye és szerepe a szocialista integrációban, és lehetősége a tudományos-technikai forradalom megvalósítására:

Magyarország számára rendkívül fontos az integráció teljes kibontakozása, mivel természeti feltételei következtében a szocialista országok közül talán a legnyitottabb gazdasági szerkezettel rendelkezik. Ennek elsődleges oka az alapvető nyersanyagok nagymértékű hiánya. Így az országban feldolgozott nyersanyagok zömét import útján szerezzük be. Fő nyersanyag-szállítónk a Szovjetunió, szállításait mi feldolgozott áruval ellentétezzük.

A Szovjetunió számára viszont egyre kevésbé kifizetődő a nyersanyag szállítás, mivel kiépült saját feldolgozóipara, amely lényegében ugyanolyan ráfordítással hasonló minőségű terméket tud előállítani mint a magyar ipar, s így részéről elvész az a komparatív előny, ami néhány évvel ezelőtt jellemezte ezt a kapcsolatot.

A Szovjetunióknak alányűsebb lenne a nyugat-európai országok felé fokozni a nyersanyagexportot, mivel onnan sokkal korszerűbb feldolgozóipari termékeket, elsősorban gépeket tud importálni, mint tőlünk. Vagyis napjainkban már az a helyzet, hogy "A Szovjetunió égető szükségét érzi a legmodernebb technika alkalmazásának, ezért mind kevésbé válik érdekeltté a hagyományos technika vásárlásában." /1/ Mi még csak hagyományos technikát tudunk szállítani, azonban hosszabb távon erre már nem lesz lehetőségünk, mivel a Szovjetunióban lezajló hatalmas méretű műszaki fejlődés egyre kevésbé igényli a korszerűtlen berendezéseket

---

/1/ Dr.Kozma Ferenc: A "két Európa" gazdasági kapcsolatai és a szocialista nemzetközi együttműködés; KJK, 1970. 276. old.

magunkban viszont nem vagyunk képesek arra, hogy kialakítsuk a legmodernebb technikai eszközöket gyártó iparágakat, s éppen ezért számunkra szinte létkérdés az integráció megvalósítása, mert ezáltal a tudományos-technikai forradalom megkövetelte berendezések előállítására tudjuk magunkat specializálni.

Az integráció kifejlődése számunkra azt jelentené, hogy a nemzetközi szakosodás következtében olyan területeken való-sítanánk meg nagyarányu fejlesztést, ahol megfelelő eszközökkel rendelkezünk ahhoz, hogy rövid idő alatt a világ élvonalába kerüljünk. Ez továbbra is lehetővé tenné, hogy biztosítsuk a lakosság teljes foglalkoztatottságát és a szükségletek kielégítését folyamatosan növekvő mértékben tudnánk megvalósítani.

A Komplex Program számunkra bizonyos mértékig biztosítja ezeket a lehetőségeket, pl. az egységes számítástechnikai rendszer kidolgozásának keretében megkaptuk a kisteljesítményű számítógépek gyártását, azonban itt az a probléma, hogy ezek a számítógépek nyugati relációban a "tegnapelőtti" típusoknak tekinthetők. Vagyis ezek csak számunkra modernek, de világviszonylatban nem. Fontos tehát, hogy előbbre lépjünk ezen a téren is, és a termelés szerkezetét úgy alakítsuk, hogy egyre korszerűbb számítógépeket állítsunk elő. Másrészt rendkívül fontos az, hogy minél több nagyteljesítményű számítógépet állithassunk üzembe, mivel napjaink legfontosabb segítőeszközei már nem nélkülözhetők a társadalmi-gazdasági irányítás egyetlen területén sem.

A tudományos-műszaki haladás során elért fejlődésünket jelzi számítógépparkunk növekedése is, amely a IV. ötéves terv keretében jelentősen előrehalad, az 1970-es 86 darabról 1975-re 400-ra emelkedik. Az NDK-ban viszont már 1970-ben 362 darab

nagyteljesítményű számítógép működött, s ez a szám 1975-re előreláthatóan megháromszorozódik. Lemaradásunk tehát a szocialista országok viszonylatában is csupán kismértékben csökken a nálunk előbbre lévő országokkal szemben. A kiegyenlítődéshez tehát nekünk fokozottabb fejlesztést kell megvalósítanunk.

A tudományos-technikai forradalom megköveteli a magas színvonalú szakemberképzést is. Ez előfeltétele annak, hogy a korszerű technikát egyáltalán üzemeltetni tudjuk. Számunkra nagyon jelentős az az együttműködés, amelyet a Német Demokratikus Köztársasággal valósítunk meg, mivel ennek eredményeként évente kb. 15 000 magyar fiatal dolgozik az NDK különböző üzemeiben, a miénknél fejlettebb munkaszervezési, technikai és technológiai körülmények között. Hazatérésük után be tudnak kapcsolódni az itthoni termelésbe, üzemeltetni tudják az importált korszerű technikát.

A termelőerők fejlődése a szocialista országokban szükségessé tette a gazdaságirányítási rendszerek megváltoztatását, továbbfejlesztését, vagyis a direkt irányításról az indirekthez való áttérést, s ezáltal a tervgazdálkodás kiszélesítését, megerősítését.

Magyarországon az 1968. január 1-től végrehajtott gazdaságirányítási reform alapfeltétele volt a tudományos-technikai forradalom kibontakozásának. Ugyanis a vállalati önállóság megteremtése érdekeltté tette a vállalatokat a technika fejlesztésében, mivel jövedelmük maximalizálását csak korszerűbb műszaki felszereléssel tudják megvalósítani, s az erre való törekvés mintegy "kényszeríti" a termelőegységeket, hogy részt vállaljanak a tudományos-műszaki haladás ütemének erőteljes gyorsításához.

Gazdasági fejlettségi színvonalunk:

A jövőben megvalósítandó feladatok alapja jelenlegi gazdasági fejlettségünk. Szükséges tehát megvizsgálni, hogy hol helyezkedünk el a rangsorban, s ebből kiindulva megállapítani, hogy milyenek a lehetőségeink a továbbfejlődésre.

A gazdasági fejlettség vizsgálatához sokféle mutatót lehet figyelembe venni, erre azonban nincs lehetőségünk, így csak azt a két szintetikus mutatót vesszük alapul, amelyek viszonylag megfelelően jelzik a világ gazdaságban elfoglalt helyünket. Ezek az egy főre jutó nemzeti jövedelem és a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az össznépességben belül. E két mutató megbízható képet ad jelenlegi fejlettségi színvonalunkról.

Mindkét mutató alakulásánál érdemes visszapillantani a néhány évvel korábbi állapotokra, mivel a növekedési ütem jelzi a jövőbeni lehetőségeket is. Alapul tehát az 1960 - 1970. közötti állapotokat vesszük.

Az egy főre jutó nemzeti jövedelem alakulása tehát a következő volt: /dollárban/

1960:	410
1965:	520
1968:	750
1970:	900

Miután 1971-ben a nemzeti jövedelem csaknem 8 %-al növekedett, 1972-ben elértük az 1 000 dolláros színvonalat.

Hazánk - 1968-ra vonatkozó közgazdasági adatok szerint - a világ 108 országa közül a 28. helyen állt. Tehát az előttünk álló országokban él a világ népességének egyharmada, a mögöttünk

sorakozó országokban pedig a kétharmada. /2/

"Hazánk jelenleg gazdaságilag, a termelőkörök fejlettsége szempontjából a közepesen fejlett országok csoportjába tartozik. Ebbe az országcsoportba mintegy húsz ország sorolható, ahol a bruttó nemzeti termék évi 750 és 1 700 dollár között mozog. A legfejlettebb 15 országban ennek a kétszeresét, egynémelyikében a 3 - 3,5-szeresét is eléri. A termelőkörök alacsony fejlettségi szintjén lévő országokban viszont 100 - 500 dollár körüli, sok országban 100 dollár alatti a nemzeti termék értéke." /3/

A foglalkoztatottság szerkezetét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a strukturális ferdülés hazánkban befejeződben van. Ezt bizonyítja az aktív keresők fő népgazdasági ágankénti megoszlása: /%-ban/

Népgazd. ág.	1960:	1965:	1970:
Mezőgazdaság:	38,9	29,7	26,2
Ipar, építőipar:	34,0	40,3	43,88
Szolgáltatás:	27,1	30,0	30,0
Összesen:	100,0	100,0	100,0 /4/

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak létszáma 1971-ben és 1972-ben tovább csökkent, jelenlegi arányuk 25 % körül van. Ezzel párhuzamosan az iparban dolgozók létszáma növekedett, a szolgáltatás területén dolgozók létszáma viszont továbbra is stagnál. A jövőben viszont itt nagyobb arányú létszámnövekedés vár-

/2//3//4/ Nyers Rezső: Hogyan fejlődnek a termelőkörök és a termelési viszonyok Magyarországon? Társ.Szle. 1972/6.

ható, éppen a tudományos-technikai forradalommal összefüggésben, a tercier ágazatban dolgozók létszámának növekedése ugyanis világtendencia.

Helyzetünk megítélése szempontjából érdemes a mezőgazdaság foglalkoztatottsági adatait összevetni a többi szocialista ország adataival, mivel ezáltal tiszta képet nyerhetünk helyzetünk-ről a szocialista világrendszeren belül: /Mg. foglalkoztatottság százalékban/

Bulgária:	39,5
Lengyelország:	31,0
Magyarország:	25,0
Szovjetunió:	22,0
NDK:	12,0
Csehszlovákia:	8,0

/Az adatok a KGST képes anyagából származnak/

Ezek az összehasonlító adatok bizonyítják, hogy a legiparosodottabb szocialista országokban, az NDK-ban és Csehszlovákiában a mezőgazdasági aktív keresők részaránya lényegében megegyezik a fejlett nyugat-európai országok adataival. Tehát ezek a tények is ugyanazt bizonyítják, mint az egy főre jutó villamosenergia-felhasználás.

A tudományos-technikai forradalom megvalósítása terén viszont csak messze lemaradva követik a lényegében hozzájuk hasonló szerkezetű tőkés országokat. Ennek a lemaradásnak több oka van, ezek közül talán a legfontosabb az extenzív gazdaságfejlesztés időszakának elhúzódása, valamint az alacsonyabb termelékenység. A hatékonyság növelésével ezt a lemaradást be lehet hozni.

Magyarország a vizsgált adatok alapján itt is a középmezőnyben foglal helyet. Az extenzív fejlesztés egészen a hatvanas évek második feléig tartott, sőt a hatvanas évek elején a mezőgazdasági termelészövetkezetek megszervezése következményeként ki is szélesedett, mivel a mezőgazdaságból jelentős munkaerő átáramlás ment végbe az ipar felé, s a felszabaduló munkaerőt foglalkoztatni kellett. A szolgáltatásban foglalkoztatottak létszáma is 1960 - 1965 között növekedett a legdinamikusabban. A hatvanas évek közepétől lényegében megszűnt a mezőgazdasági dolgozók elvándorlása az iparba, s itt bizonyos munkaerőhiány jelei kezdtek mutatkozni, s éppen ez tette szükségessé az intenzív gazdaságfejlesztés megvalósítását.

A mezőgazdasági munkaerő csökkenése most már nem az iparba való elvándorlással függ össze, hanem a termelészövetkezeti tagok viszonylag magas életkorával, aminek következtében egyre többen érik el a nyugdíjkorhatárt és válnak ki a termelésből.

Magyarország gazdasági fejlődése lényegében a hatvanas évektől kezdve egyenletes ütemű, ezt bizonyítja, hogy a gazdaságirányítási rendszer megváltozása sem okozott törést, 1968-ban sem következett be visszaesés a növekedési ütemben. Napjainkban már megállapítható az, hogy a Szovjetunión kívül az NDK, Csehszlovákia és Magyarország készült fel legjobban a tudományos-technikai forradalom befogadására. Bizonyíték erre az is, hogy ezen országok szellemi kapacitása erőteljesen növekvő ütemű, pl. Magyarországon a kutatásban-fejlesztésben dolgozók száma egyenletesen emelkedik, míg 1965-ben 50 000 volt, addig 1970-ben már 65 000, vagyis a növekedés 5 év alatt 30 %-os. A kutatásra fordított összeg emelkedése is jelentős, gyorsabban nő mint a nemzetű jövedelem. Ennek 1965-ben 2,31 %-át, 1970-ben

már 2,79 %-át fordították kutatási célokra.

A gazdasági és társadalmi életben megfelelő ütemben növekszik a felsőfoku képzettséggel rendelkező szakemberek száma. Az aktív keresők arányában 10 év alatt 3,1 %-ról 5,3 %-ra, tehát majdnem duplájára, ami a társadalmi ujratermelés szempontjából rendkívül jelentős tényező. Ez nemzetközi viszonylatban is jelentős, megközelítően azonos a Szovjetunióban megvalósuló növekedési ütemmel, ahol az 1960-as 3 millió 545 ezerrel szemben 5,5 millió-ra emelkedett a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma. /5, 6/

Ezekből a számadatokból is megállapíthatjuk azt, hogy mind hazánkban, mind a Szovjetunióban és a többi szocialista országban kutatók és mérnökök sokasága keresi a műszaki fejlesztés meggyorsításának lehetőségét, keresi - kutatja azokat az okokat, amelyek következtében gazdasági fejlődésünk nem gyorsult fel olyan mértékben, ahogy lehetőségeink engedték volna. Elsősorban azokat az okokat kell felkutatni, melyek következtében a ráfordítások megtérülési sebessége elmarad a tőkés országokban elért eredményektől, melyek miatt termelőmunkánk hatékonysága nem közelíti meg a nyugat-európai országokban elért hatékonysági mutatókat.

A negatívumok ellenére ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy jelentős eredményeket értünk el olyan területeken, amelyeket nem lehet hatékonysági mutatókkal alátámasztani. Ide tartozik az általános műveltség kiterjesztése, a szakember-képzés. Ennek eredményeként munkásosztályunk több mint 50 %-a rendelkezik már általános iskolai végzettséggel, 12 - 13 %-a érettségivel.

/5/Nyers Rezső: i.m.

/6/Sz.A. Kugel: i.m. 80. old.

Ugyancsak ide tartozik a szociális, kulturális, egészségügyi ellátottság fejlődése is, e tekintetben nyugodtan állíthatjuk, hogy világszinvonalon állunk, csak a gyermekgondozási segélyre, a nyugdíjak rendezésére, a társadalombiztosítás kiterjesztésére gondoljunk. Lehet, hogy az ezeken a területeken elhasznált összegekből jobban lehetett volna növelni - korszerűsíteni gépparkunkat, azonban a szocializmus lényege éppen az élet-körülmények egyenletes és fokozatos javítása és ez nemcsak műszaki fejlesztést igényel.

A tudományos-technikai forradalom ugyanis csak úgy mehet végbe minden országban, ha termelés strukturájának megváltozása mellett megváltoznak a megvalósító emberek élet-körülményei is, jelentős változások következnek be életmódjukban, életvitelükben. Természetesen ezek a változások nem egyformán érintenek minden embert, van aki előbb, és van, aki később érzi saját életvitelének megváltozásában a tudományos-technikai forradalom hatását. Ez függ a munkamegosztásban elfoglalt helytől - elsősorban a gazdasági vezetők, műszaki értelmiségiek, orvosok, pedagógusok érzik az idő felgyorsulását; - függ a lakóhely nagyságától, iparosodottsági fokától, tömegkommunikációs eszközökkel való ellátottságától, a felsoroltakon kívül még nagyon sok egyéb tényezőtől.

Az idő felgyorsulását a következő egyszerű példával bizonyíthatjuk: az egy kilométeres távolság megtételéhez szükséges időmennyiség jellemezze a tudományos-technikai forradalom hatására bekövetkezett életritmus változást.

Mivel az Egyesült Államok áll a vezető helyen a tudományos-technikai forradalom megvalósításában, vegyük úgy, hogy az időtényező már annyira felgyorsult, hogy az egy kilo-

méteres távot 2 perc alatt teszi meg az átlagamerikai. Nyugat-Európában viszont már 5-6 percre van szükség, míg Kelet-Európában átlagban 10-11 percre. Magyarországon is érvényesül ez az átlag, Budapesten azonban már csak 8-9, míg vidéken még 12-13 percet kell felhasználni a táv megtételéhez.

Ez azt jelenti, hogy Budapesten már óránként 8 km-es sebességgel kell haladni, s ehhez már nagyon sietős léptekre van szükség, vidéken azonban 4,5 - 5 km/óra is elegendő, vagyis kényelmes gyaloglótempóban lehet végigsétálni a célig.

Ebből a mesterséges és önkényes hasonlatból is láthatjuk, hogy a tudományos-technikai forradalom mélyreható változásokat okoz az ember életében, nemcsak megváltoztatja tevékenységi körét, de felgyorsítja annak elvégzési ütemét is.

Másrészt azt is láthatjuk, hogy bennünket még csupán részlegesen érint ez a hatás, azonban a közeljövőben a társadalom minden tagjának számálnia kell az életében bekövetkező lényeges változásokkal.

A jelenlegi fejlődési ütemet tartva az időtényező felgyorsulása hazánkban néhány év alatt eléri a mostani nyugat-európai szintet, aminek következtében óránként már 12-13 km-t kell majd megtenni, azonban itt sincs megállás, a sebesség állandóan és folyamatosan gyorsul. Ahhoz tehát, hogy a tudományos-technikai forradalom nehogya emberi teljesítőképességgel kerüljön kibékíthetetlen ellentmondásba szükséges a megfelelő "edzés módszerek" kidolgozása.

Hazánkban az életviszonyok hatalmas változásokon mentek keresztül az elmúlt 27 esztendőben. A felszabadulás eredményeként átalakult a társadalom szerkezete, megváltozott az embe-

rek egymáshoz való viszonya, gondolkodása, s ezek a változások gyakorlatilag előkészítették a társadalom tagjait egy olyan minőségi átalakulásra, amely nem elsősorban osztályviszonyaikban jelentkezik - mivel ezek a változások már megvalósultak -, hanem a tudományhoz és technikához való viszonyukban.

Ugyanakkor a lét gyökeres megváltozása mögött jelenleg még jelentősen lemaradt a tudati változás - ez összefügg a tudat viszonylagos önállóságával -, s éppen ezért a legsürgősebb feladat a tudati lemaradás behozása, mivel ez szintén alapfeltétele a tudományos-műszaki forradalomnak.

A szocialista létfeltételek mögötti tudati elmaradáshoz jelentősen hozzájárul a tőkés világrendszer megléte, mivel bizonyos társadalmi csoportokra még erősen hatnak a különböző tőkés ideológiák, a tőkés életszemlélet. Ennek következtében életformájuk kialakításában modellként a nyugat-európai országokból ellesett szokásokat, allűröket próbálják utánozni. Ilyen utánzási vágyból született a státuszszimbólumok kialakítása, melyeknek egyetlen céljuk, hogy ezekkel jelezzék a többségtől való különállásukat. Az utóbbi időben ilyen státuszszimbólumként jelent meg bizonyos körökben a kocsí - napjainkban egyre inkább elveszti szimbólum-jellegét -, a telek és a nyaraló, valamint a kutya. Természetesen a felsoroltakon kívül még jónéhány luxusigényt kielégítő "dologgal" való rendelkezés. A szimbólumokon kívül saját értékitélet-kialakítás is hozzátartozik ezen csoportok életszemléletéhez, s amennyiben valaki nem teszi magáévá, azt nem fogadják be maguk közé akkor sem, ha a társadalmi munkamegosztásban azonos helyet töltenek be.

Ezek a jelenségek összefüggnek társadalmunk átmeneti jellegével, amiből következik, hogy még nem a szükségletek

szerinti elosztás elve érvényesül, hanem a munka szerinti elosztás elve, s ennek a törvénynek az érvényesítését nem minden területen sikerült még teljes egészében megvalósítani.

Államunk azonban egyre több olyan intézkedést hoz, amelyek jelentősen hozzájárulnak a munka szerinti elosztás elvének következetes érvényesítéséhez, s ezzel ahhoz, hogy megszűnjön a "dolgok instrumentizálása", mert amennyiben a társadalom minden tagja számára lehetővé válik ezen dolgokkal való rendelkezés megszűnik azok státuszszimbólum jellege, s ennek következtében fokozatosan felszámolódik az ilyen módon való "önmegkülönböztetés" lehetősége is.

A tudatbeni elmaradottság felszámolásának szempontjából is rendkívül fontos, hogy minél gyorsabban megvalósítsuk a tudományos-technikai forradalmat, mert ez a forradalom a feltétele, hogy a gazdasági növekedés lehetővé tegye az emberi szükségletek szélesedő körének kielégítését. Ugyanis "...A növekvő anyagi gazdagság mind változatosabbá teszi az ember számára adott lehetőségek körét. Ha az anyagi színvonal emelkedése nagyjából párhuzamosan halad az emberi elidegenedés különböző megjelenési formáinak felszámolásával, akkor össztársadalmi méretekben megsokszorozódnak a azükségletek és igények, bővül és egyénenként differenciálódik a fontosnak tartott tárgyak és tulajdonságok, célok és vágyak, az egyén számára adott lehetőségek köre." /7/ Tehát az anyagi gazdagság növekedésével együtt kell járnia az elidegenedés felszámolásának, s ez csak úgy valósulhat meg, ha össztársadalmi méretekben alakulnak ki a differenciált szükségletek és igények, és nem egyes csoportok sajátítják ki a maguk számára a társadalom nyújtotta lehetősé-

geket. Ezekkel az egész társadalomnak élnie kell, azonban ahhoz, hogy élni tudjanak velük, át kell alakítani az emberek tudatát, el kell érni azt, hogy a társadalmi tudatforma adekvát legyen a társadalmi léttel, valamint, hogy az egyéni tudat szinkronba kerüljön a megváltozott egyéni léttel.

Hazánkban tehát tovább folytatódik a tudományos-technikai forradalom kibontakozásával párhuzamosan a felszabadulás után kezdődő és a strukturális forradalommal meggyorsuló létheti és tudati tényezők nagymértékű megváltozása.

Az életszinvonal emelkedése következtében és a gazdasági szerkezet átalakulása eredményeként teljes egészében megváltoztak az életfeltételek, s ezeknek további megváltozása radikális változást követel meg magában az életmódban.

Szükséges tehát az életmód fogalmának megvizsgálása, valamint a bekövetkezett változások okainak és milyenségének a feltárása.

III.

Az életmód fogalma, összetevői, s ezek egymáshoz való viszonya

A Filozófiai Kislexikon a következőképpen határozza meg az életmód fogalmát: "Az életmód - a társadalomtudomány terminusa - az emberi lét nem-termelő szféráját tükrözi, amely szféra közvetlenül összefügg az anyagi és kulturális szükségletek kielégítésével; az étkezésben, a ruházatban, a lakás terén, a kommunális szolgáltatások, a gyógykezelés, az egészségvédelem terén, a pihenésben, a szórakozásban jelentkező szükségletek kielégítésével.

Az életmód terén kialakulnak a magatartás-szabályok, vagy például az izlés, amelyek - elsősorban a történelmi fejlődéssel, a termelőmód változásaival - folyton változnak. A termelőmód mellett a társadalmi helyzet, a kultúra, a vallás nyomja rá sajátos jegyeit az életmódra."

Az idézetből következik, hogy az életmód fogalmát csak akkor tudjuk megnyugtató módon definiálni, ha konkrét totalitásban ragadjuk meg; azaz megnézzük hogyan termel, milyen osztályviszonyok, milyen kulturális lehetőségek között él az adott kor embere. Tehát fel kell deríteni az életvitel formáját is. Meg kell vizsgálni milyen települési formában él: nagyvárosban, kisvárosban, falun vagy tanyán; milyen közleke-

dési eszközzel jár munkahelyére; életútjeme felgyorsult-e, lépést tud-e tartani a modern élet megnövekedett követelményeivel, vagy ellenkezőleg, képtelen átvenni a korszak életritmusát, azt nyomasztónak érzi, idegennek, s ennek következtében gátlásai vannak, nem tud megfelelően beilleszkedni a társadalmi környezetbe, stb.

A felvetett problémákból kiindulva a következő megállapítások vonhatók le: az életmód nem más, mint egy adott korszak emberének az életvitelhez szükséges összes tevékenysége lebonyolításának formája. Tehát az életmód a társadalmi osztályok, rétegek, egyének ismétlődő tevékenységének rendszere és ezek szokásos formája. Például az ember mint fiziológiai lény táplálkozik, alszik - maga a táplálkozás mint absztrakt aktivitás minden korban változatlanul van, az ember létezésének feltétele. A táplálék elkészítésének módja, elfogyasztásának hogyanja, azonban már az életmód eleme.

Az életmód tehát tulajdonképpen mint forma jelenik meg, így értelmezi Ferge Zsuzsa is: "... az életmód nem redukálható csupán valamilyen tartalomra, hanem alapvető jelentőségű a forma is, amiben és ahogyan a tartalmak formát öltenek." /1/

Ez természetes is akkor, ha az életmódot a tartalom és forma dialektikus egységeként vizsgáljuk. Minden tartalom a magának megfelelő formában jelenik meg, vagyis a tartalom alakítja ki saját formáját, ugyanakkor a forma is visszahat a tartalomra, s ennek következtében az életmód éppen azt jelenti, hogy a tartalom - például az életszínvonal - milyen formában, azaz hogyan nyilvánul meg az emberek életében.

Azért említettük tartalomként éppen az életszínvonalat,

mert ez jelzi legjobban a társadalom rendelkezésére álló anyagi javak mennyiségét és minőségét. Legjobb meghatározását Dr. Jávorka Edit adja: "Az életszínvonal az ember különböző /anyagi, testi, szellemi/ szükségleteinek kielégítésére szolgáló termékek illetve szolgáltatások mennyisége és minősége által meghatározott - az emberi szabadságnak a természet meghódításától és a társadalmi környezet kedvezőségétől függő - jóléti szintje, figyelembe véve a javak előállításával kapcsolatos munkaráfordítást és a szükségletkielégítés folyamatosságát, zavartalanságát és biztosítottát." /2/

Az életmód változás tehát azt jelenti, hogy az állandó és folyamatos életszínvonal-emelkedés következtében, hogyan változik meg a rendelkezésre álló anyagi és szellemi javak felhasználásának a módja, miképpen alakul át a társadalom tagjainak fogyasztási strukturája, hogyan alakulnak lakásviszonyai, bővül-e szellemi szükségleteinek köre, növekszik-e általános műveltsége, s ezáltal végbemegy-e tevékenységének megváltozása, átalakul-e, és hogyan időfelhasználása. Vagyis tud-e élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket "jóléti szintje" biztosít számára.

A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának időszakában szükségszerű felmérni, hogyan állunk az anyagi és szellemi szükségleti szinttel, milyen mértékben készült fel a társadalom, hogy befogadja és életmódjába integrálja a műszaki haladás által létrehozott új anyagi javakat, milyen mértékben készült fel arra, hogy szellemileg magáévá tegye az új technikai-műszaki ismereteket.

Az elmúlt 27 év alatt szinte permanens forradalom zajlik le az életforma változás területén. Ezt bizonyítja az is, hogy napjainkban már minden faluban van villamos áram, megszűnt tehát a sötétség, a pislákoló mécsesek és petróleumlámpák korszaka. A villanyvilágítás bevezetésével elérhető közelségbe került a technika egyre nagyobb térhódítása, közvetlen alkalmazása a falvakban. Azonban nemcsak a mindennapi munkavégzést könnyítette meg az új technika, a modern gépek, a villamosenergia felhasználása, hanem a munka utáni pihenés, szórakozás, tanulás feltételeinek megteremtését is elősegítette.

Falvainkban tehát már megvan a lehetőség arra, hogy mindenki elsajátítsa az új technikai ismereteket, s ezáltal falusias jellegű életmódját - éppen a műszaki eszközök használata következtében, valamint a megismert tudásanyag birtokában - városias jellegű életmóddal cserélje fel.

Lényegében a falvak villamosítása volt az első lépcsőfok a város és falu közötti mély szakadék áthidalásához, hiszen korunkban a televízió és egyéb műszaki eszközök segítségével lényegesen közelebb sikerült hozni egymáshoz a városokat és a vidéki településeket.

Napjainkban azonban még nem minden magyar állampolgár számára adott az elektrifikáció. Ennek fő oka, a tanyasi települések megléte, mivel ez a szétszórt településforma lehetlenné teszi a villany bevezetését minden egyes tanyára. Egyébként ez nem is cél, mivel a tanyavilág fokozatos felszámolása elkerülhetetlen, azonban adminisztratív eszközökkel nem lehet megvalósítani. Jelenleg tehát még számolni kell azzal, hogy lakosságunk 6-7 %-a számára még nem érhető el a korszerű ismeretek - a tanyasi iskolák képtelenek ezek át -

adására - s így elég nagyszámu embertömeg reked ki a teret hódító tudományos-technikai forradalom vívmányainak alkalmazásából.

Hazánkban tehát rendkívül nagy eltérések figyelhetők meg a magasan fejlett főváros, a vidéki települések és a legelmaradottabb szintvonalon álló tanyák között. Ez az elmaradottság megfigyelhető a műveltségi szintvonalban, az életmódban és számos egyéb vonatkozásban.

Statisztikai adataink azonban nem fordítanak figyelmet ezekre a különbségekre, mivel országos szinten vizsgálják a termelőerők fejlődését. Ennek következtében kedvezőbb kép alakul ki helyzetünkről, mint amilyen a valóság a maga sokrétűségében. A statisztikai adatok csak általánosságban fedik a valóságot, mivel a legfejlettebb és legelmaradottabb viszonyok középértékét adják, s ez nem tükrözi az egyes területek sajátos vonásait.

Ha, például a lakosság foglalkoztatottsági adatait vizsgáljuk, kedvezőbb képet kapunk mint a nálunk fejlettebb országok. Valóban a helyzet az, hogy a lakosság 50 %-a az aktív keresőkhöz tartozik, így a 100 keresőre jutó eltartottak száma szintén 50 %. Magas tehát a foglalkoztatottságunk, magasabb mint az európai fejlett országokban, ahol 100 keresőre 120-130 eltartott is jut. Ez azonban bizonyos értelemben csak látszólagos magasság, ugyanis összefügg azzal a ténnyel, hogy nálunk jóval alacsonyabb a természetes szaporodás mint az európai átlag, s ez jelentősen hozzájárul az 50 - 50 százalékos arányhoz. A magas szint ugyanakkor azt is jelzi, hogy férfi munkaerőtartalékkal nem rendelkezünk, és a munkaképes nők jelentős hányada is bekapcsolódott a termelésbe.

Az aktív keresők túlnyomó része, majdnem háromnegyede a munkások és alkalmazottak közé tartozik, egynegyed része pedig szövetkezeti tag. Az Unállók száma viszonylag alacsony, az aktív keresőknek mintegy 3 %-át teszik ki. Napjainkban már jelentős társadalmi csoportot képeznek az inaktív keresők is, a nyugdíjasok száma meghaladja már a másfél milliót. Az utolsó nagy csoportot pedig az eltartottak alkotják, ezek jelentős része iskoláit végző fiatalok, vagy a házkörüli teendőket ellátó háztartásbeli. Ez utóbbiak száma folyamatosan csökken, párhuzamosan az új munkahelyek teremtésével. A társadalom összetétele tehát makroméreteken így alakult, s ez érvényes a mikrokörnyezetre is, azonban az arányszámok eltolódnak. Ha megyénként vizsgáljuk a foglalkoztatottságot erősen eltérő adatokat kapunk. Azt tapasztaljuk, hogy a foglalkoztatottsági adatok nem felelnek meg az országosnak, az összetétel lényegesen eltér, attól függően, hogy ipari vagy mezőgazdasági jellegű-e a terület, jelentős-e a városok száma, vagy a falusias települések vannak-e túlsúlyban.

Ennek következtében az életmód vizsgálatoknál is szükséges egy-egy szűkebb környezet részletesebb feltárása, mivel csak így módon lehetséges az eltérő viszonyokból adódó félreértések elkerülése.

Tapasztalataink arra utalnak, hogy az iparosodott területek sokkal előbbre állnak a tudományos-technikai forradalom befogadásában, mivel az ipar igényli elsősorban azokat az eszközöket, melyek jelzik a műszaki haladás színvonalát, míg a mezőgazdaság gépesítése elmarad a megnövekedett követelményektől. Lényegében a mezőgazdaságra napjainkban csak az alap-

vető gépesítés megvalósítása a jellemző, s ennek következtében ez az ágazat még nagyon munkaigényes, ugyanakkor a munkaerő állandó és folyamatos csökkenésével gyorsabb ütemű gépesítési program megvalósítására van szükség, mivel a növekvő szükségleteket csak erőteljesen emelkedő termelékenységssel lehet biztosítani a mezőgazdasági művelés alá vont földterület állandó csökkenésével szemben.

Tehát fontos társadalmi feladat a mezőgazdasági jellegű megyék minél nagyobb méretű iparosítása, el kell érni azt, hogy a mezőgazdasági termékek feldolgozását helyben lehessen megvalósítani, vagyis ezeket a megyéket élelmiszeripari bázisokká szükséges kiépíteni. Másrészt a mezőgazdasági munka ipari jellegűvé tételének feltétele a magasabb szakképzettség elérése, megszerzése a mezőgazdasági termelés területén.

A következőkben vizsgáljuk meg, hogyan állunk a felvetett problémák megoldásában egyik legjelentősebb mezőgazdasági jellegű megyénk, Békés megye vonatkozásában. Szükséges megvizsgálnunk Békés megye lakosságának életszínvonalát és életmódját, a lehetőséget, amelynek biztosítani kell a kibontakozó tudományos-technikai forradalom által bekövetkezett változások befogadását.

IV.

A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának lehetősége Békés megyében, a megye lakosságának életmódja ^x

Békés megye Magyarország délkeleti szélén helyezkedik el, közvetlenül a román határon. Határmegye jellege következtében hosszú időn keresztül hátrányos helyzetben volt az ipartelepítés terén, s ez a hátrány napjainkban egyre erősebben érezhető. Iparilag változatlanul a kevésbé fejlett megyék közé tartozik, ezt bizonyítja a foglalkoztatottak számának alakulása is. Békésben az iparban foglalkoztatottak száma 118 fő, az országos 289, illetve a vidéki átlag 160 fővel szemben. Ebből következik, hogy az iparban foglalkoztatottak jövedelme 10-15 százalékkal alacsonyabb az országos átlagnál. Ez a tény viszont kedvezőtlenül befolyásolja a megye népességi helyzetét, mivel azon kevés megyéink közé tartozik, ahonnan évről-évre állandó jelleggel vándorolnak el az iparosodottabb körzetek felé.

Jelentős probléma az is, hogy az elvándorlók zöme ipari szakmunkás, s az elköltözés oka az országos átlagnál alacsonyabb jövedelem.

Békés megye lakossága 1970. január 1-én 446 668 fő volt.

A csökkenés az előző, 1960-as népszámlálás óta 21 798 fő. Összesen tehát ennyien hagyták el véglegesen tíz év alatt a megyét, holott a városiasodás Békésben is erőteljesen megindult, azonban a városi lakosság létszáma mindössze 9 092 fővel szaporodott ugyanezen idő alatt, s ennek következtében a községek létszámcsökkenése 30 890 fő volt. Jelenleg a megye 5 városában 134 821; községeiben 311 847 lakos él, vagyis a megye összlakosságának mindössze 30,2 %-a lakik városias településen, míg 69,8 %-a faluban illetve tanyákon él.

Jelentős eredmény azonban az, hogy az 1949-es adatokhoz viszonyítva mintegy felére csökkent a külterületen élők száma, 153 000 főről 70 000-re, tehát amíg 1949-ben a megye lakosságának 33 %-a, 1960-ban 24 %-a, 1970-ben már csak 16 %-a tartozott a külterületi népességhez.

A tanyasi lakosság ilyen jelentős csökkenése összefügg a termelőszövetkezetek megalakulásával, aminek következtében sokan hagyták el lakóhelyüket, sőt a megyét is. A létszámcsökkenés elsősorban tehát a tanyai lakosság elvándorlását jelzi.

Napjainkban már elsősorban a tanyákon az idősebb generáció található meg, azok maradtak, akik még mindig görcsösen ragaszkodnak a régi életmódhoz, s koruknál fogva nem képesek átvenni a felgyorsult életritmust, amely már a községekben is érezteti hatását.

Ha megvizsgáljuk a népesség korcsoport szerinti megoszlását tapasztalnánk fogjuk, hogy a lakosság 56,1 %-a tartozik a fiatalabb generációhoz, 25 %-a a középkorúakhoz, és 18,9 %-a a 60 éven felüliekhez. A tanyasi lakosság nagyobb része ez utóbbi 18,9 %-ból kerül ki, az első kategóriából viszont már

nagyon kevesen élnek külterületen. Ez a tény meghatározza a külterületen élőkkel kapcsolatos állam- és pártfeladatokat, melyeknek lényege, segíteni ezeket az idősebb embereket, hogy megfelelő életkörülményeik biztosítva legyenek. Számukra ugyanis a megszokott életforma felszámolása súlyos következményekkel járhatna.

Életmódjukról az állapítható meg, hogy az elmúlt két és fél évtized alatt nagyon nem változott meg, bár létviszonyaik kétszer is gyökeresen átalakultak, egyszer a földosztás eredményeként, másodszor a termelőszövetkezetek létrehozásakor. Azonban a megváltozott tartalom ellenére a forma szinte változatlan maradt, a fogyasztás, a lakásviszonyok, a jövedelemfelhasználás formái lényegében őrzik a hagyományokat. Ez a korosztály az, amelynek távozásával fokozatosan és automatikusan felszámolódik a tanyavilág, a régi - paraszti - életformához való merev ragaszkodás.

Véleményünk szerint az életmód alakulását meghatározó tényezők közül elsőnek a műveltség színvonalának alakulását kell megvizsgálni. Ez ugyanis szorosan összefügg magával a tudományos-technikai forradalommal is, mivel rávilágít arra, hogy milyen a megye szakember-ellátottsága, milyen az általános színvonal helyzete. Ezenkívül maga az iskolai végzettség is nagymértékben meghatározza az egyes társadalmi csoportok életmódjának alakulását.

A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb iskolai végzettség szerint a következő csoportokra bontható:

Osztály: Nem járt: Ált.iskola: Középisk.   Érettségi: Felsőfok

---

o	10 003		
1-3	39 446		
4-5	71 088		
6-7	131 249		
8	105 880		
1-4		15 008	24 083
okl.nélk:			2 195
okl.:			7 362

Ezek az adatok rendkívül alacsony iskolázottsági szint-ről tesznek tanubizonyyságot.

Teljesen analfabéta a megye lakosságának több mint 2 %-a, nem végezte el a nyolcs általánost 84 %-a, középiskolai végzettséggel rendelkezik mintegy 10 %, felsőfoku végzettséggel pedig kevesebb mint 2 %. Ez jóval alacsonyabb az országos átlagnál. Másrészt az egyetemet és főiskolát végzettek aránya a kimutattottnál is kisebb, ugyanis ebben az adatban a felsőfoku óvónő-képzőben és a felsőfokú technikumokban végzettek is bennfoglaltatnak, s ennek következtében a magasszintű szakképzettséggel rendelkezők száma - különösen a műszaki értelmiség száma - nem megfelelő.

A tudományos-technikai forradalom befogadása és eredményeinek gyakorlati alkalmazása ilyen alacsony műveltségi szint mellett még elég hosszú ideig lehetetlen lesz a megye számára, mivel a műszaki fejlődés megköveteli a magasszintű

általános műveltséget, valamint a megfelelő szakmai műveltséget. A kettő viszont egymástól elválaszthatatlan kapcsolatban van, vagyis csak megfelelő általános műveltség megszerzése teszi lehetővé a kornak megfelelő szakmai műveltség elsajátítását.

Békés megye tehát erősen hátrányos helyzetben van a tudományos-műszaki ismeretek megszerzése és alkalmazása terén, ebből következik foglalkoztatottsági strukturájának alakulása is - megfordítva pedig a foglalkoztatottsági struktúra alakulásától függ az iskolázottsági színvonal alacsony volta - vagyis a két oldal egymástól nem választható el. Éppen ezért szükséges egy pillantást vetnünk a népesség népgazdasági ágak szerinti megoszlására, mert így megismerjük azt a sajátos szerkezetet, amely Békés megyét jellemzi.

A foglalkoztatottság szerkezeti megoszlása:

Aktiv kereső és eltartottja:	363 615
Iparban:	83 023
Építőiparban:	22 863
Mezőgazdaságban:	174 559
Szállításban:	21 179
Kereskedelemben:	20 686
Egyéb:	41 305
Inaktív és eltartottja:	83 053
Összesen:	446 668

Százalékos megoszlásban: Ipar, építőipar: 23,7 %

Mezőgazdaság: 39,1 %

Egyéb: 18,6 %

Inaktív: 18,6 %

Az aktív keresők százalékában a foglalkoztatottság a következőképpen alakul:

Ipar, építőipar:	32,3 %
Mezőgazdaság:	43,7 %
Egyéb:	24,0 %

Az adatok világosan bizonyítják, hogy Békésben még rendkívül korszerűtlen a foglalkoztatottsági struktúra, s ez összefügg a megye mezőgazdasági jellegével, valamint a mezőgazdaság alacsony gépesítettségi színvonalával. A mezőgazdaságban dolgozók magas aránya jelzi, hogy az iparosítás még hátralévő feladat, ugyanakkor a mezőgazdasági népesség folyamatos csökkenése itt is megfigyelhető, ha lassabb mértékben is mint az ország fejlettebb területein. Az utóbbi néhány esztendőben jelentkezik bizonyos iparfejlesztés, ezt bizonyítja az is, hogy az elmúlt 10 év alatt végbement bizonyos struktúra átalakulás, vagyis növekedett az iparban foglalkoztatottak létszáma és csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottaké. Amíg 1960-ban az iparban 69 479 fő, a mezőgazdaságban 258 189 fő dolgozott, 1970-ben már az iparban 83 023, a mezőgazdaságban 174 559 lakos talált munkaalkalmat.

Ha csupán az aktív keresők létszámának változását vesszük figyelembe, még szembetűnőbb lesz a mezőgazdaságban foglalkoztatottak létszámának csökkenése, valamint az iparban foglalkoztatottak létszámának növekedése:

1960-ban aktív kereső:

iparban: 32 999 fő

mg-ban: 136 102 "

1970-ben aktív kereső:

iparban: 83 295 fő

mg-ban: 89 247 "

Az adatok világosan tükrözik, hogy a mezőgazdasági népesség csökkenése nagyobb arányú mint az ipari foglalkoztatottak létszámának növekedése, vagyis az ipari dolgozók száma nem nő olyan mértékben mint ahogy csökken a mezőgazdaságban a munkaigényesség, s ennek elsődlegesen oka az, hogy új ipari munkahelyek létesítése nem megfelelő ütemű. Békésben a mezőgazdaságban foglalkoztatottak nagy száma miatt még jelentős ipari munkaerő tartalék található, ezek felszabadításához azonban gyorsabban kellene megvalósítani a mezőgazdasági termelés gépesítését. Az új ipari munkahelyek és a mezőgazdaság gépesítése jelentősen hozzájárulna ahhoz, hogy csökkenjen a megyéből való kiáramlás nagysága, és fokozatosan Békés is felzárkózzon a fejlettebb szerkezetű megyék mögé.

A megye lakosságának gazdasági aktivitás szerinti megoszlása is eltér az országotól, mivel az össznépességből aktívtevékenységet 204 270 fő fejt ki, ez a népesség 45,7 %-a; inaktív 56 551 fő - 12,7 %; eltartott 185 847 fő - 41,6 %. Országos viszonylatban a foglalkoztatottak aránya 50 %, tehát Békésben 4,3 százalékkal alacsonyabb ez az arány. Ennek következménye, hogy 100 aktív keresőre 91 eltartott és 28 inaktív fő jut, vagyis összesen 119 fő.

Az eltartottak viszonylag alacsony létszáma összefügg a családnagyságok csökkenő tendenciájával, a gyermektelenséggel és az egykével, amely az utóbbi időben Békésben is divatba jött.

A nyugdíjasok létszámának növekedése viszont arra figyelmeztet, hogy a megye lakosságának jelentős része előregedik - különösen a mezőgazdaságban dolgozóknál figyelhető ez meg - ugyanakkor azt is jelzi, hogy jelentősen javult az egészségügyi ellátás, s eredményeként az életkor meghosszabbodott.

Az életmód-vizsgálathoz szükséges, hogy tisztában legyünk a felmért terület háztartásainak és családjainak létszámával, valamint az egyes háztartások és családok létszámösszetételével.

Békés megyében a háztartások a háztartástagok száma szerint a következőképpen alakult 1970. január 1-i adatok szerint:

Háztartás- tagok száma:	Háztartások száma:	%	Háztartás- ban élők sz:	%
1	23 273	15,6	23 273	5,4
2	44 610	29,8	89 220	20,8
3	37 205	24,9	111 615	26,0
4	27 171	18,2	108 684	25,3
5	10 939	7,3	54 695	12,7
6	4 003	2,7	24 018	5,6
7-X	2 283	1,5	17 779	4,2
Összesen:	149 484	100,0	429 284	100,0

A családok, a családtagok és az átlagos családnagyság családösszetétel szerint a következő képet mutatja:

Összesen:	Házaspár együtt:	Házaspár gyermek nélk:	Házaspár gyermekkel:	Egy szülő gyermekkel:
128 375	116 945	47 386	69 559	11 430

Az adatok bizonyítják, hogy Békésben is az országos átlaghoz hasonló háztartásnagyságok vannak kialakulóban, az 5 háztartástagot és ennél nagyobb létszámot magábafoglaló háztartások aránya mindössze 11,5 %-a az összes háztartásoknak, az ezekben a háztartásokban élők száma viszont a lakosság 22,5 %-a, ez viszont azt is jelenti, hogy az utóbbi háztartásokban élők lakásviszonyai nem lehetnek a legkedvezőbbek, valamint az egy főre jutó jövedelmük valószínűleg alacsonyabb, mint a kevesebb létszámú háztartásokban élőké, bár az is feltételezhető, hogy az egyes háztartásokban több kereső is van, a valóságban azonban az eltartottak száma jóval magasabb ezekben a háztartásokban. Ezt bizonyítja egyébként a családok létszámának vizsgálata a családtagok száma alapján:

<u>Családtagok száma:</u>	<u>Családok száma:</u>
2	55 091
3	38 656
4	24 979
5	6 402
6	1 935
7-X	1 312
<hr/>	
Összesen:	128 375

Tehát a már nagycsaládnak számító 5-6-7-X családtaggal rendelkező családok száma 9649, vagyis ezekben a családokban 52 804 családtag él, azaz a családban élőknek majdnem 14 %-a. Ezekkel a nagycsaládokkal szemben viszont 118 726 családban él 326 066 családtag, így az összes családban élő családtagok száma 378 870 fő lesz. Ebből következik, hogy az átlagos

családnagyság 3 főre, egészen pontosan a 100 családra jutó családtagok száma 296. Ez a kép eléggé kedvező, azonban figyelembe kell venni azt, hogy a családok 7,5 százalékában él a családtagok 14 %-a, s ezek a nagycsaládok elsősorban a mezőgazdaságban dolgozókat foglalják magukba, és főleg az itt élők vannak hátrányos helyzetben, aminek következtében az alacsonyabb jövedelem által meghatározott alacsony kulturális szint is elsősorban erre a rétegre jellemző.

Az elmondottakból következik, hogy a nagycsaládosok életmódja a legelmaradottabb is, mivel képtelenek az alapvető szükségletek kielégítésén túl a nem alapvető szükségletekre megfelelő anyagi eszközöket fordítani. Ennek következtében a megszokott, hagyományos életmódot folytatják és különösebben nem is látnak lehetőséget, hogy kitörjenek ebből a helyzetből, és kielégítsék azokat a magasabb igényeket, amelyek napjaink technikai-műszaki lehetőségeivel és életszínvonalunk alakulásával lehetővé váltak.

Azon túlmenően, hogy anyagi helyzetük és családosztatuk miatt képtelenek kiszabadulni meglévő viszonyaikból, azokat konzerválják is - átörökitik, s ezáltal gyermekeik számára is megnehezítik, hogy a felnőtté válás során be tudják fogadni a tudományos-technikai forradalom nyújtotta új lehetőségeket.

Társadalmunkban tehát a családban átadott kulturális és életmódbeli örökség erősen differenciált, bár főként nem tudatosan, hanem ösztönösen, észrevétlenül átadott magatartás- és értékrendszerről van szó. Ez az észrevétlen átadás viszont hátrányosan eleve azokat érinti, akik már hátrányos helyzetből indultak, s így helyzetük csak viszonylagosan javul.

A társadalom feladata elsősorban, hogy ezeket a hátrányokat eltüntesse, azonban ez nem megy egyik napról a másikra, viszont figyelembe kell venni azt, hogy a tudományos-műszaki haladás meggyorsítása csak akkor lehetséges, ha minél előbb megszüntetjük a hátrányos helyzeteket.

Az életmód legfontosabb elemeinek vizsgálata:

1./ A lakáviszonyok:

Békés megyében az összes lakásegység 146 043. Ebből 1970. január 1-én lakott volt 139 218. Ebből következően a 100 lakásra jutó lakószám 308. Ez jobb mint az országos átlag. Az igazság viszont az, hogy Békés megye a multtól rendkívül kedvezőtlen lakáviszonyokat örökölt. Az 1960. évi állapot szerint a lakások 29 %-a 1900. előtt épült, 66 százaléka vályogból, alap nélkül. Az egyszobás lakások számaránya 71 % volt, a vertföldes padozatu szobák aránya elérte a 64 százalékot. Vissza a lakásoknak mindössze 4 %-a, villannyal alig több mint fele, gázzal alig 1 %-a volt ellátva.

A megye lakásállománya az elmúlt 10 esztendő alatt sem sokat javult. Az 1970-es népszámlálási adatok alapján is szembetűnik az egyszobás lakások magas aránya, valamint a 3 és 4 szobás lakások alacsony száma, bár az egyszobás lakások számaránya 54,1 százalékra csökkent, azonban ezt nem új épületek létrehozása eredményezte, hanem a tanyák jelentős részének felszámolása. Természetesen a tanyák felszámolásával párhuzamosan új lakások is épültek a megyében, különösen a városokban, de a községekben is - elsősorban saját erőből -, azonban az új lakások építése messze elmarad az országos átlagtól. Különösen

a tanácsai jellegű lakásépítés mértéke alacsony, mivel a negyedik ötéves tervben is - az előzőekhez hasonlóan - lakásépítésre a megye kevés állami támogatást kapott. Az elmúlt időszakban a lakásállomány jóval kisebb mértékben növekedett mint az országos átlag. Országosan 1960 - 1967. között 11 %-os volt a lakásállomány gyarapodása, Békésben viszont 1960 - 1968. között csak 7 %-os. Jelenleg tehát a lakott lakások lakószám és lakásnagyság-csoport szerint a következő képet mutatják:

Lakószám:	1 szobás:	2 szobás:	3 szobás:	4-X szobás:
0	593	230	33	5
1	12 074	3 550	255	21
2	25 017	13 175	1 152	79
3	17 165	15 315	2 035	160
4	11 920	12 796	2 135	171
5	5 058	6 039	1 237	159
6	2 056	2 625	553	98
7	765	882	218	42
8	341	332	99	16
9	159	131	41	10
10-X	185	143	42	14
Összesen:	75 333	55 310	7 800	775

Ezek az adatok meggyőzően bizonyítják a lakásállomány kedvezőtlen voltát, az egyszobás lakások primátusát. Hasonlóképpen kedvezőtlen képet mutat a lakások minőségének vizsgálata. Természetesen itt is több tényezőt kell meg -

vizsgálni, mivel a minőség attól is függ, hogy milyen a lakás: napos-e és száraz-e; vagy sötét és nedves; parkettás-e vagy földes, stb. erre azonban nincs lehetőségünk. Vannak viszont olyan komplex mutatók, amelyek jelzik bizonyos vonatkozásban a lakások minőségét. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy komfortos, félkomfortos vagy komfort nélküliek-e a lakások. Ebből szempontból vizsgálva Békésben következő a helyzet:

Komfortos:	12 032	lakás	8,6 %
Félkomfort:	10 993	"	7,9 %
Komf. nélk:	116 193	"	83,5 %

Vagyis a városi lakások jelentős részében sem találhatók meg azok a kényelmi berendezések, amelyek napjainkban már létszükségletté kezdenek válni: a fürdőszoba, vízöblítéses WC, központi fűtés. A lakások tehát minőségileg rendkívül alacsony színvonalon állnak, korszerűtlenek, a minimális civilizációs igények szintje alatt vannak.

A lakáshelyzet vizsgálatához szükséges felmérni azt is, hogy a társadalom egyes csoportjai hogyan, milyen körülmények között élnek, s ehhez meg kell vizsgálni, hogy milyenek a lakott lakások a háztartásfő társadalmi foglalkozási csoportja és lakásnagyságcsoporthoz szerint:

Társadalmi foglalkozási csoport:		Lakónagyságcsoport:					
	Összes:	1	%	2	%	3	4-X %
Mg.fizikai fogl.: 37 482	23 267	62,1	13 112	35,0	1 046	2,8	57 0,1
Nem mg.fiz.fogl.: 50 798	26 229	51,6	21 784	42,9	2 596	5,1	189 0,4
Szellemi fogl.: 17 619	4 282	24,3	9 842	55,8	3 095	17,6	400 2,3
Aktív keresők: 105 899	53 778	50,8	44 738	42,2	6 737	6,4	646 0,6
Inaktív: 33 319	21 555	64,7	10 572	31,7	1 663	3,2	129 0,4

Az adatok bizonyítják, hogy a mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak és a nyugdíjasok élnek a legrosszabb lakásviszonyok között, elsődlegesen rájuk jellemző az egyszobás lakásnagyság. A nyugdíjasoknál ez nem is lenne probléma, mivel általában a háztartástagok létszáma két vagy egy fő.

Más a helyzet a mezőgazdasági dolgozóknál, ahol gyerekek is találhatóak. A szűkös lakásviszonyok kedvezőtlenül befolyásolják ezen fiatalok tanulási, képzési és pihenési lehetőségeit. Hasonló a helyzet a nem mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak vonatkozásában is. Ennél a társadalmi csoportnál ugyan nagyobb a szóródás az egy- és kétszobás lakások aránya között, mégis a lakók száma szempontjából kedvezőtlenebb a helyzet.

Ezt bizonyítja a 100 lakásra jutó lakók száma, ha a társadalmi-foglalkozási csoport és lakásnagyságcsoport szerint vizsgáljuk:

Társadalmi foglalkozási csop:	Lakásnagyságcsoport				
	Összes:	1	2	3	4-X
Mg.fizikai fogl:	330	311	356	409	433
Nem mg.fiz.fogl:	342	318	361	408	514
Szellemi fogl:	329	277	334	372	410
Aktív keresők:	335	312	353	392	442
Inaktív:	221	198	254	326	417
Összes:	308	279	334	383	438

A statisztikai átlag, a 308 fős lakásűrűség viszonylag nagyon kedvező. A valóságban azonban egész más a helyzet.

Békés megyére vonatkozóan is igaza van Ferge Zsuzsának, amikor országos érvényűen a következőket írja: "... a statisztikailag kimutatott viszonylag kedvező laksűrűség mögött a valóságban rendkívül nagy a zsúfoltság." /1/

Az aktív keresők laksűrűsége megyénkben is magasabb mint az országos átlag, 100 lakásra 335 lakó jut. Az összátlag kedvező képét az adja, hogy az inaktív népességnél aránylag alacsony a laksűrűség, és ez erőteljesen befolyásolja a megyei átlagot, így kapjuk meg a 308 fős - az országosénál jobb - eredményt.

A zsúfoltság tehát Békés megyében is tény, azonban más okai is vannak elsősorban a mezőgazdasági fizikai dolgozók lakásviszonyait illetően. Falvainkban ugyanis még erősen élnek a hagyományok, s ilyen hagyomány a "tisztá szoba", amelyet gyakorlatilag semmilyen célra nem használnak, csak bebútorozzák, többnyire már nem hagyományos paraszti bútorokkal, hanem modern termékekkel, életüket azonban ezen kívül élik le, elsősorban a konyhában és a "hátsó szobában".

A fiatalok viszont már szakítani igyekeznek ezzel a hagyománnyal és a tisztá szobában helyezik el a televíziót - bár még nappal nem veszik igénybe, de este már az egész család ide vonul megnézni a műsort. Sok esetben a szomszédok is átjárnak egymáshoz, s éppen ezért ennek a szobának olyannak kell lennie, ami nem hozhat szégyent a tulajdonosára. Tehát a hagyományból még az ifjabbaknál is megmaradt a kifelé mutogatás szokása, sok esetben azonban ez együtt jár a falu szépítésével is. Erre példaként a tizezreket érő kerítéseket lehet felhozni, melyeknek csupán

diszítés a céljuk, szebbé teszik az emberi környezetet, és az esztétikai igény kielégítésén túl hozzájárulnak ahhoz, hogy más egyéni igényeiket is magasabb fokon elégítsék ki.

Az életmódban bekövetkezett változásokat tükrözik az egyéb mutogatási célokat szolgáló berendezések is, amelyek tulajdonképpen szükséges háztartási berendezések - mosógép, centrifuga, hűtőszekrény, stb. - azonban használatukhoz nincsenek még meg a feltételek, pl. nincs villany a lakásban, pénz viszont van, s ezért megvásárolták, de rendeltetésüknek megfelelően nem tudják használni.

Ezen dolgok birtoklása bizonyos jóléti színvonalat tükröznek, attól függetlenül, hogy életmódbeli változást okoznak-e vagy sem. A változtatás igényét azonban már kifejezik.

2./ A kommunális ellátottság:

Ha a lakott lakások felszereltségét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az elmúlt 27 év alatt lényeges javulás következett be. Jelentős beruházásokat eszközölt a megye a közvilágítás fejlesztésére, új vízművek építésére és a meglévők bővítésére, a vízvezetékrendszer és a csatornahálózat kiépítésére. Ezeken a területeken valóban óriási feladatokat kellett és kell még megoldani, ugyanis Békésben a kommunális ellátottság a nulla ponton mozgott, tehát lényegében abszolút hiányt kellett pótolni.

Első és legfontosabb feladat a falvak villamosítása volt, ezt 1962-re fejezték be a megyében. A közvilágítási hálózat kiépítése napjainkban is folyik, az utóbbi 5 év alatt mintegy 20 %-al növelték a vezetékek hosszát. A tanyák villamosítása még napjainkban sem történt meg, ez nem is cél, mivel fokozatos

megszűnésükkel lehet számolni. Tehát az anyagi ráfordítás nem térülne vissza.

A vízvezetékhalózat fejlesztése elsősorban a városokra összpontosul. Ez összefügg a jellegzetes alföldi "nagyfalvak" Békéscsaba, Szarvas, Orosháza városiassá tételével. Jelenleg azonban még a nagyarányú közművesítési program ellenére a városias jellegű települések vízellátása sem tökéletes, bár az említett helységek mintegy 90-ban központi vízellátásban részesülnek.

A megyében 1961-65 között mintegy 86 millió forintot fordítottak a vízhálózat fejlesztésére, s ezen kívül a községfejlesztés alapból számos község épített törpevizművet, ezzel is elősegítve, hogy a lakosság egészséges, jó minőségű ivóvizhez juthasson. Lényegében a Békés megyei települések 40 %-a rendelkezett 1965 végére vízvezetékhalózattal.

Az elmúlt 7 év során folytatódott a vízhálózat-kiépítési program, s ennek eredményeként újabb 20 %-al növekedett a vízvezetékhalózat hossza. A külterületeken élő lakosság azonban továbbra is az egészségtelen talajvizet fogyasztja, melyet a maga által ásott gémekutakból nyer. Ezen kutak vize egyre jobban fertőződik, egyrészt a háztáji gazdaságokban lévő állatállomány következtében, másrészt a nagyüzemi mezőgazdaságban használt műtrágyák és egyéb vegyszerek szennyező hatása révén. Emiatt növekedik a fertőző betegségek lehetősége. Ugyanakkor a tanyák vízvezetékhalózattal való ellátása teljesen lehetetlen, még lehetetlenebb mint a villannyal való ellátás, mivel ez utóbbi sokkal nagyobb beruházási összegek lekötését igényelné, s erre Békés megyének nincs lehetősége. Az egyetlen megoldás tehát a tanyák fokozatos felszámolása.

A megye csatornahálózatának fejlesztése még kevésbé kielégítő mint a vízhálózaté. A harmadik ötéves terv végén a csatornahálózat hossza mindössze 41 km volt, ami azt jelenti, hogy a városok csatornázása is csak kismértékben valósult meg, elsősorban Gyula és Békéscsaba rendelkeznek megfelelő csatornahálózattal, de csak a központi területeiken. A kisebb városok, pl. Szarvas, még csupán a főutvonalak mentén valósították meg a csatornázást, ami azt jelenti, hogy Szarvas területének mindössze 8-10 %-át látták el eddig csatornahálózattal. A községekben egyáltalán nincs szennyvizlevezető csatornahálózat. Az esőviz és szennyviz a házak előtti árkokban tárolódik, s mivel ezen árkok többségének nincs lefolyása - alföldi jelleg - a Nap szárító hatására vannak bízva.

A kommunális berendezésekkel való ellátottság a legszorosabban összefügg a lakások felszereltségével. 1970-es adatok alapján a lakott lakások felszereltsége a következő volt:

Villany- vezetékkel:	viz-	Hálózati és palackgáz: Vízüblítéses WC:		
118 017	16 215	3 197	53 687	12 496
84 %	11,6 %	2,3 %	38,6 %	9,0 %

Mint már az előzőekben is rámutattunk, a villamosenergiával való ellátottság színvonala a legmagasabb - ez rendkívül fontos, mert az elektromosság teszi lehetővé, hogy a tömegkommunikációs eszközök közül a legnagyobb hatásúak /a rádió és a

televízió/ különösen ez utóbbi, a megye minden társadalmi csoportjához eljussanak, s ezáltal felkeltsék a még mindig szunnyadó művelődési igényt, valamint az új ismeretek megszerzésének vágyát.

Csak a villany bevezetésével vált lehetővé a háztartási kisgépek alkalmazása, amelyek egyrészt megkönnyítik a háztartási munkát /mosógép, centrifuga, robotgép, hűtőszekrény, stb./, másrészt a paraszti háztartásokra jellemző háztáji termelés korszerűbbé tételére is szolgálnak: űnetető-űnitató rendszerek kiépítése, villanydarálók használata, a termelés technikájának megváltoztatása lehetővé válik a villamosenergia segítségével.

Azonban a villamosenergia fogyasztás Békés megyében még jelenleg is rendkívül kevés. Az országos átlag 1 252 KWó-val szemben az egy főre jutó fogyasztás városokban 529 KWó, községekben mindössze 344 KWó. /1/ Ez jelzi egyben az alacsony iparosodottsági színvonalat is.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kommunális ellátottság Békés megyében jóval az országos átlagszínvonal alatt van, s ezen a közeljövőben sem tudnak változtatni. Erre utal Mesterházi Lajos is, amikor Pest megyéről írott cikkében a következő gondolatot találjuk: "... ha külön nézzük a kommunális beruházásokat, akkor Pest megye a tizennyolcadik; csak Szabolcs-Szatmár és Békés áll mögötte." /2/

A lakásviszonyok milyensége a legfontosabb keretet biztosítja az életmódhoz. Békésben az elmaradott infrastruktúra mintegy konzerválja a hagyományos életmódot is, amelynek megváltozása alapvető feltétele a tudományos-technikai forradalom

---

/1/ Tények és érvek /Kiadja: Békés megyei FB/ 34-35. old.

/2/ Mesterházi Lajos: Visszontlátás; Népszabadság, 1973. II. 3-1.

befogadásának. Ugyanis "...Hiába javulnak abszolút mértékben az életfeltételek, a lemaradás relative növekszik, a szakadék szélesedik és mélyül." /3/ - s ez vonatkozik a lakásviszonyokra is, amelyeknek jelentős megjavítása szükségszerű követelmény.

3./ A fogyasztás struktúrája:

Az életmód talán legfontosabb eleme a fogyasztás. Lényegében szorosan kapcsolódik a lakásviszonyokhoz, s mindkettő elsődlegesen a jövedelmektől függ. Ez a három tényező tehát együttesen olyan konzisztens rendszert alkot, melynek minden egyes elemét figyelembe kell venni, egy-egy elemet kiragadva ugyanis nem kapunk objektív eredményeket.

Fogyasztáson a megtermelt anyagi javak beszerzését és elhasználását értjük, ami feltételezi, hogy csak azt lehet elfogyasztani, amit megtermelünk, s azáltal lehet elfogyasztani, hogy rendelkezünk azokkal az anyagi javakkal, amelyekért meg tudjuk szerezni.

Mivel a szocializmus ártermelő társadalom, a lakosság a fogyasztási cikkekhez mint árukhoz jut hozzá, s az ártermelés feltételezi a pénzviszonyokat is, ennek következtében árut csak pénzért lehet vásárolni. Ebből következik, hogy az emberek csak a rendelkezésükre álló pénzmennyiséggel megvásárolható árumennyiséget tudják elfogyasztani.

Társadalmunkban csak munkavégzéssel juthatunk a pénz birtokába, jövedelmeink tehát a munkamegosztásban elfoglalt hely szerint

alakulnak, s ennek következtében különböző nagyságúak. Jelenleg azonban még nemcsak a munkamegosztásban elfoglalt hely szerint térhetnek el egymástól a jövedelmek, hanem az egyes területek szerint is, így például Békés megyében jóval alacsonyabbak "... Gondolok elsősorban a munkások jövedelmeire, amelyek a mi megyénkben elég alacsonyak, hisz a szakmunkáskeresetek 12, a segédmunkásokéi 5 és fél százalékkal maradnak el az országos átlagtól." /4/ Ezt bizonyítják a konkrét adatok, melyeket érdemes részletesebben megvizsgálni:

Jövedelem :	1968:	1969:	1970:	1970. 1969 %-ban:
A munkások átlagos havi keresete:	1652	1712	1804	105
Egy főre jutó munka- bér és egyéb személyi jöv. havi átlaga:	-	1837	1925	105

A Békés megyei 1804 Ft-os havi átlagos munkáskeresettel szemben az országos átlag 1970-ben 2026 Ft. volt. Az eltérés 222 Ft, vagyis a békési munkások 12 %-al kevesebb bért kapnak ugyanazért a munkáért, mint más területek dolgozói. Az építőipari munkásoknál hasonló a helyzet, bár az eltérés itt kisebb, az országos 2237 forintos átlaggal szemben 2180 Ft a békési építők átlagjövedelme. /5/

/4/ Szigorú márcével /Beszélgetés dr.Szabó Sándorral, az MSZMP Békés megyei Bizottságának titkárával/ Népszab. 1972.12.29.
/5/ Tények és érvek, 1971. 14-15. old.

Az alacsonyabb bérek nagymértékben hozzájárulnak a megye lakosságának állandó és folyamatos csökkenéséhez, mivel a megélhetési költségek Békésben sem kisebbek mint az ország más területein, s a kiadásokat kevesebb jövedelemből kell fedezni. Ennek következtében szűkebb a megvásárolható fogyasztási cikkek köre, és alacsonyabb a lakosság ellátottsági színvonala is.

Természetesen az elemi szükségletek kielégítése Békésben is megfelelő, a baj éppen az, hogy "... a népesség jelentős százaléka még ma is azért dolgozik, hogy egyék...", másrészt viszont "... sok család jövedelméből nem jut sokkal többre, mint arra, hogy jól főzzenek és jól egyenek; harmadrészt ha a jövedelmek meg is ugranak, az igények és a választási lehetőségek nem bővülnek ezzel azonos ütemben." /6/

Békés megye lakosságának jelentős része mezőgazdasági foglalkozásánál fogva eredeti jövedelmei mellett másodlagos jövedelemre is szert tesz a háztáji gazdálkodás révén, másrészt az itt élő munkások elsősorban kettős jövedelműek, vagyis a férj az iparban, a feleség a mezőgazdaságban dolgozik, s általában ezeket a jövedelmeket lehet a legnehezebben ellőnőrizni, mivel különböző csatornákból származnak. Éppen ezért a leghomogénabb csoportot a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagság adja, vizsgálataink tehát elsődlegesen a mezőgazdasági népesség fogyasztásának strukturájára irányulnak.

A termelőszövetkezetek létrejöttével a specializálódó nagyüzemi munkamegosztás fokozatosan felváltotta a kisparaszti családi munkaszervezetben végzett munkát. A mező-

gazdaságban is kialakultak a szakmunka, betanított munka és segédmunka különböző típusai. A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának éppen az a feltétele, hogy egyre nagyobb számban vegyenek részt a termelésben a mezőgazdasági szakmunkások, mivel a specializáció magával hozza a szakmunkák körének bővülését, s ennek következtében állandóan növekszik a szakmunkások utáni igény. Ugyanakkor az is természetes, és a fejlődéssel együttjáró folyamat, hogy csökken a mezőgazdasági népesség - ez összefügg a városiasodással - , s ebből is következik, hogy a termelékenység növeléséhez csak magasan kvalifikált szakmunkások alkalmazásával lehet hozzájárulni.

Békés megye lakosságának többségét napjainkban azonban még a mezőgazdasági népesség alkotja. Ezt a mezőgazdasági népesség és a keresők számának alakulása bizonyítja a legjobban:

Évek:	Mg.népesség száma:	Mg.népesség %-a, az össz-"- %-ában:	Mg.keresők száma:	Mg. ke- resők, az mg. nép.%-b.
1949	321 485	68,1	153 900	47,9
1960	265 271	56,6	139 120	52,4
1970	215 000	48,1	110 000	51,2

A mezőgazdasági keresők 88,2 %-a a szocialista szektorban dolgozik, állami gazdaságban vagy termelőszövetkezetben. A döntő hányadaot a termelőszövetkezeti tagság alkotja.

Az elmúlt években a termelőszövetkezetek tagjainak jövedelme a következőképpen alakult:

Évek:	Tagok száma:	Egy TSZ-tag- ra jutó része- sedés:	Egy TSZ-tag havi jöve- delme:	Egy tagra jutó rész. 1957 %-ban
1957	14 148	11 176	931,3	100,0
1960	76 310	9 605	800,4	85,9
1965	82 612	14 380	1198,3	128,7
1969	85 901	19 957	1663,1	178,6

A közüsből származó jövedelmek mellett jelentős szerepet töltenek be a háztáji gazdaságokból származó jövedelmek, mivel a mezőgazdasági termelésben sem elhanyagolható a szerepük. 1968-ban a bruttó termelési értéknek több mint 22 %-át állították elő. Ebből következik, hogy a paraszti háztartások saját szükségleteiknek jelentős részét ki tudják elégíteni, másrészt hozzájárulnak az egész lakosság mezőgazdasági eredetű áruval való ellátásához.

A fogyasztás vizsgálatánál nem szabad tehát figyelmen kívül hagyni a saját termelésű élelmiszerek mennyiségét sem, mivel a zöldség, gyümölcs, baromfi, kolbász, szalonna, zsír legnagyobb része a háztáji gazdaságból származik.

A paraszti háztartások egy főre jutó átlagos fogyasztása Békés megyében a fontosabb élelmiszerekből 1964 - 1969. között a következőképpen alakult:

Megnevezés:	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Zsíradék kg:	23,86	24,97	25,32	25,96	25,79	25,73
nyers hus kg:	15,22	17,46	18,77	19,52	20,64	21,00
baromfi kg:	18,30	19,01	20,31	21,94	21,55	22,21
hentesáru kg:	14,33	14,83	18,59	20,97	22,86	23,06
tojás db:	203,00	219,00	228,00	242,00	261,00	251,46
kenyér kg:	127,26	130,00	118,00	123,00	121,00	128,42
liszt:	53,13	53,51	47,19	43,94	48,33	45,43
cukor kg:	22,60	21,80	23,67	23,04	24,15	26,11
burgonya kg:	63,29	60,63	62,85	62,69	65,09	61,88
zöldség, főz:	66,85	76,38	83,35	80,67	84,53	88,84
gyümölcs:	88,51	71,72	95,02	95,98	93,44	104,30
kávé Ft:		17,95				97,11
dohány Ft:		110,81				169,41
ital Ft:		422,58				615,64

A parasztság élelmiszerfogyasztása lényegében erőteljesen őrzi a hagyományos táplálkozási szokásokat. Még jelenleg is uralkodó a magas szénhidrát és alacsony fehérjetartalma korszerűtlen, egészségtelen táplálkozási kultúra. Ezt a tényt világosan bizonyítják a statisztikai adatok, melyek egyértelműen jelzik, hogy a vizsgált 1964-1969 közötti 6 évben tovább emelkedett a zsíradékok fogyasztásának aránya, az 1967-es maximumhoz viszonyított csökkenés 1969-re annyira jelentéktelen, hogy mélyebb következtetéseket nem lehet levonni belőle. Öröndetes tény viszont az, hogy állandóan emelkedő tendenciát mutat a tojás, a cukor, a zöldség és a

gyümölcs fogyasztása. Nem örvendetes viszont, hogy a kenyér-fogyasztás átmeneti csökkenés után ismét erősen emelkedett az utolsó évben. A liszt- és tésztafélék fogyasztása területén bekövetkezett csökkenés folyamatosnak és állandónak mutatkozik, s ez bizonyos optimizmusra ad lehetőséget, az iránt hogy lassan, de tendenciaszerűen bekövetkezik a parasztság élelmiszerfogyasztásában a cereáliák háttérbe szorítása, s helyettük a korszerűbb és fontosabb tápanyagok kerülnek előtérbe. Ugyanakkor nem örvendetes, hogy a kávé, a dohány és az italfélék fogyasztása jelentősen növekedett. A kávéfogyasztás több mint hatszorosára, a dohányfogyasztás kb. 50 %-al, míg az italfogyasztás több mint 50 %-al emelkedett 1969-re 1965-höz viszonyítva. Az utóbbiak növekedése bizonyos városiasodási tendenciát is jelez, azonban az egészségre ártalmas cikkek ilyen nagymértékű fogyasztás-növekedése nem szükséges.

Az egy főre jutó átlagos fogyasztás a paraszti háztartásokban Békés megyében forintban kifejezve a következő volt:

Megnevezés:	1965	1966	1967	1968	1969	%
élelmiszer, ital, dohány:	5607	6208	6588	6931	7310	133
ruházkodás:	1575	1673	1716	1732	2076	132
lakbér, lakás- karbantartás, fűtés, világ.: 1973		2533	2058	1970	2285	116
háztartás és lakásfelsze- relés:	1037	1135	1368	1398	1429	138
egészségügy, testápolás:	136	154	173	186	226	166
közlekedés, hírközlés:	373	379	512	538	735	197
művelődés, oktatás, sport, szórakozás:	353	374	428	539	615	174
egyéb fogyasz- tás:	599	666	698	744	864	144
összes személyi fogyasztás:	11553	13122	13541	14068	15540	135
ebből termé- szetbeni jöve- delemből szár- mazó fogyasz- tás:	3636	4150	4333	4392	?	?

Az adatok bizonyítják, hogy az élelmiszerek, ital és dohány fogyasztása a paraszti háztartásokban a leg-
jelentősebb nagyságrendű, 1969-ben az összes fogyasztásnak
majdnem 50 %-át teszik ki, 1965-höz viszonyítva 33 %-al

emelkedett ezen cikkek fogyasztásának aránya. A jövedelmek másik feléből ruháskodik, lakik, művelődik, szórakozik a paraszti népesség, valamint közlekedik - a közlekedésre fordított kiadások növekedtek a legjobban, 1969-ben 97 %-al haladták meg az 1965-ös színvonalat -, ez jelzi azt, hogy megnövekedett a mozgásigény. Ennek ellenére ténylegesen azt láthatjuk, hogy az elsődleges szükségletek kielégítése még mindig a jövedelmek nagyobb hányadát köti le, ezen nem változtat az sem, hogy folyamatosan növekednek az egyéb fogyasztási cikkek pénzbeni mutatói.

Ugyanakkor az emelkedő jövedelmek lehetővé tették, hogy a lakosság pénzt tudjon tartalékolni a drágább és tartósabb fogyasztási cikkekre. Ez általános, országos jelenség, azonban Békés megyére is érvényesek Zafir Mihály megállapításai: "... A fogyasztási struktúra változásának legjellemzőbb vonása a tartós fogyasztási cikkek vásárlásának gyors ütemű növekedése és ennek nyomán a háztartások gépesítése, a televízió és a személygépkocsi-állomány emelkedése." /7/

Ez a tény már szorosan összefügg az egész társadalom életmódjának fokozatos átalakulásával, amely ugyan nem egyenlő mértékben és ütemben, de végbemegy az ország minden megyéjében, városainkban, falvainkban. Természetesen a munkás és alkalmazotti háztartásokban még nagyobb a jelentőségük a munkát megkönnyítő kisgépeknek, mint a paraszti háztartásokban, azonban már itt is egyre erősebben érezhető hatásuk. Éppen ezért érdemes megvizsgálni az 1968 és 1969 között

8

/7/ Zafir Mihály: A lakosság fogyasztása; Közgazdasági Szemle, 1972. 11. sz.

beállott változást ezen a téren, egyrészt a munkás és alkalmazotti, másrészt a paraszti háztartásokban:

Termék:	Munkás és alkalmazotti-		Paraszti háztartások-	
	ban:			
	1968	1969	1968	1969
rádió:	97	110	89	93
televízió:	66	71	31	44
lemezjátszó:	17	?	5	?
mosógép:	73	79	60	67
porszívó:	41	52	10	14
hűtőgép:	29	41	2	4
gázboyler:	14	23	1	2
kerékpár:	143	?	160	?
motor --:	20	18	16	18
autó:	3	5	2	5

Megyeinkben tehát a 100 háztartásra jutó tartós fogyasztási cikkek: tömegkommunikációs eszközök, háztartási gépek, közlekedési eszközök vonatkozásában állíthatjuk, hogy tendenciájában nincsen különösebb eltérés a két háztartástípus között. A paraszti háztartások hátránnyal indultak, azonban a vásárlások növekedési üteme nagyobb mint a munkás-alkalmazotti háztartásoknál.

Ha megvizsgáljuk, hogy az említett időszak alatt milyen mértékben növekedett az egyes cikkek aránya érdekes képet kapunk. A munkás-alkalmazotti háztartásokban 11,9 %-al több rádiót vásároltak 1969-ben mint 1968-ban. A paraszti háztartásoknál viszont a rádióvásárlás nem nőtt ilyen mértékben, csak 4,3 %-al

volt több mint az előző évben. A televízió vásárlása esetében viszont más a helyzet. Amíg a munkás-alkalmazotti háztartásokban csak 7 %-os növekedés tapasztalható, addig a paraszti háztartásokban 29,6 %-os, s ez jelzi, hogy a mezőgazdasági népesség igénye is emelkedik, egyre inkább részesévé akar válni az országos eseményeknek, művelődni - szórakozni vágyik. Békésben egyébként 1970-ben 112 618 volt a rádióelőfizetők, és 68 044 a televízió előfizetők száma. Az elmúlt két évben ez a szám természetesen tovább növekedett. A rádióelőfizetők száma egyébként nem ad pontos képet a rádiótulajdonosokról, mivel az elemmel működő tranzisztoros készülékek nem esnek bejelentés alá, így a valóságban a bejelentett készülékek többszöröse szolgálja a lakosság kulturálódását, művelődését, szórakozását.

A háztartási gépek közül a mosógépek mennyisége már megközelíti a munkás-alkalmazotti háztartásokban található mennyiséget. A növekedési ütem itt is nagyobb. 1969-ben a munkás-alkalmazotti háztartásokban 8 %-al, a paraszti háztartásokban 11 %-al több mosógép segítette a háziasszonyok munkáját mint 1968-ban.

Hűtőszekrény, gázboyler és porszívógép vonatkozásában viszont mind abszolút mennyiségben, mind a növekedési ütem tekintetében nagy a paraszti háztartások lemaradása. Ez összefügg az alacsony kommunális ellátottsággal, valamint a hagyományos tárolási, mosási, takarítási formák alkalmazásával.

A közlekedési eszközök birtoklásában a paraszti háztartások lényegesen jobban állnak mint a munkás-alkalmazotti háztartások. Ez szorosan összefügg a lakóhely és a munkahely közötti távolsággal, valamint a tömegközlekedési eszközök

meglétével vagy hiányával. A parasztság több kerékpárt és motorkerékpárt igényel, mivel jelentős része távol lakik munkahelyétől, s ezek megközelítése csak ilyen jellegű járművekkel lehetséges. A gépkocsi igény növekedése viszont azt jelzi, hogy a járműkultúra növekedése is erőteljesen jelentkezik, másrészt a háztáji gazdaságban megtermelt árut gyorsabban és jobban, nagyobb területen lehet "teríteni", és ez nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a parasztság elsősorban a Combi típusú gépkocsikat részesíti előnyben.

A tartós fogyasztási cikkek beszerzésének növekvő igénye szintén összefüggésben van a strukturális változásokkal, sőt magával a tudományos-technikai forradalommal. Ezeknek az eszközöknek ugyanis jelentős szerepük van a háztartások energiasztruktúrájának átalakulásában, s ezáltal az ország energiaszerkezetének megváltozásában. A háztartási gépek üzemeltetése egyre jobban növeli az egy főre jutó villamosenergia fogyasztást, a gépjárművek számának növekedése fokozza az olajiparral kapcsolatos követelményeket, s ez áttételesen hozzájárul a vegyipar fejlesztéséhez. A vegyipar fejlettségi színvonala ugyanakkor a gépiparral együtt jelzi fejlettségi színvonalunkat, s ebből következtetni lehet egész gazdasági strukturánk fejlettségére. Másrészt ezen iparágak fejlettségi színvonala visszahat a fogyasztási struktúrára, ezáltal a lakosság életszínvonalának jellegére, vagyis bizonyos fokig meghatározza a társadalom tagjainak életmódját, annak átalakulási lehetőségét, s ezáltal a tudományos-technikai forradalom befogadásának lehetőségét is.

A fogyasztás következő nagy csoportját a szolgáltatások alkotják. Ezeket lényegében két csoportra oszthatjuk: vásárolt szolgáltatásokra és természetbeni társadalmi juttatásokra. Az igénybevétel gyakorisága alapján a két csoport közötti arány 50 - 50 százalékosnak vehető.

Az első csoporthoz tartoznak azok a szolgáltatások, amelyek közvetlen összefüggésben vannak a társadalom tagjainak jövedelmeivel, mivel elsősorban a tartós fogyasztási cikkek gyorsan bővülő állományához kapcsolódnak - rádió, televízió, elektromos háztartási gépek, járművek, stb. javító szolgáltatásai, a tartós fogyasztási cikkek számának növekedése ellenére mind országos, mind Békés megyei viszonylatban elmarad növekedési ütemük, ezáltal megnövekedik a javítási idő, valamint emelkednek a szolgáltatások árai. Jelenleg a fennálló fogyasztási ütem mellett a vásárolt szolgáltatások egyre nehezebben felelnek meg a velük szemben támasztott igényeknek. Az elmaradottság mellett egyéb problémák is akadnak a szolgáltatások területén. Békésben is sok gondot okoz a nem megfelelő szakképzettség. A tárgyi feltételek biztosítása mellett erre is nagyobb gondot kell fordítani, mert hiába vannak meg a korszerű berendezések, ha nincsenek olyan szakemberek, akik használni tudnák azokat.

A szolgáltatások fejlettségi színvonala lényegében a legszorosabban összefügg az iparosodottsági szinttel, s mivel Békés kevésbé iparosodott, így a szolgáltatások sem fejlődtek ki olyan mértékben, mint más, jelentős ipari központokkal rendelkező területeken.

A szolgáltatások hálózatának kiépülése nagyon szoros

kapcsolatban van magával az infrastruktúrával, s ebből következik, hogy ahol alacsony az infrastruktúra színvonala, ott a szolgáltatások hálózata sem épül ki kellő mértékben.

Azonban ez nem csupán megyei probléma, hanem országos, mint ahogy Zafir Mihály írja: "Egyre inkább szembeötlő, hogy a fogyasztási infrastruktúra nem tart lépést sem az igényekkel, sem pedig a fogyasztás volumenének alakulásával. Színvonala tendenciájában romlik..." /8/

Az üzlethálózat, a javító-szerelő szolgáltatás mennyiségi növekedése csak erősen leszakadva képes követni a szükségleteket, javulásra viszont a jelenlegi helyzet alapján ítélve még elég hosszú ideig nem számíthatunk.

A szolgáltatások másik csoportja - amely szintén lényegesen befolyásolja a lakosság életmódját, életvitelét -, a társadalmi juttatások formájában megjelenő szolgáltatás. Ide tartozik az egészségügy, oktatás, szociális-kulturális ellátás, stb. Ezekben a területeken Békés megye jelenleg még szintén alacsony színvonalat képvisel.

Az egészségügyi ellátottság 1971-ben a következő volt: 10 000 lakosra 14,1 orvos jutott; 2 913 beteg 1 körzeti orvosra; 10 000 lakosra 60,1 kórházi ágy; valamint a megyében 65 településen található gyógyszerár. /9/

Az orvosi ellátottság tekintetében Békés megye a megyék rangsorában a 17. helyet foglalja el, csupán Pest és Szabolcs-Szatmár vannak mögötte. Az egy körzeti orvosra jutó lakosok és a kórházi ágyak vonatkozásában jobb a helyzet

---

/8/ Zafir Mihály: i.m.

/9/ Magyar Statisztikai Zsebkönyv; 1972. 341. old.

ezen a téren Békés a középmezőnyben foglal helyet.

A legkedvezőtlenebb ismét a tanyasi lakosság ellátása, mivel az orvosi körzetek elsősorban a lakott településeken találhatók, s így a külterületeken élők egészségügyi ellátása nem megfelelő. Ez azzal is összefügg, hogy a megye komoly orvoshiánnyal is küzd.

Az egészségügyi szolgáltatás különösen a termelőszövetkezetek megalakulása óta játszik fontos szerepet a mezőgazdasági dolgozók életszínvonalának emelkedésében, mivel azóta lényegében a megye egész lakossága jogosulttá vált az ingyenes gyógykezelés igénybevételére. Ennek eredményeként sok, elhanyagolt betegséget sikerült már meggyógyítani. Tehát a társadalombiztosítással az egészségügyi színvonal növekedése is együttjárt, s az egészség mint objektív tényező komoly mértékben hozzájárul az egészséges életmód kialakításához.

Megállapíthatjuk azonban azt, hogy a fogyasztás mennyiségi és minőségi változásában abszolút mértékű javulás következett be az elmúlt években. Az elemi szükségletek kielégítésén túl már egyre inkább a másodlagos szükségletek kielégítése került napirendre. Az élelmiszerfogyasztás növekedése olyan mértéket ért el napjainkra, hogy további emelkedése nem kívánatos, szükséges lenne, ha a jelenlegi színvonalon stabilizálódna, szerkezetében viszont fokozatosan a korszerű táplálkozás igényeinek megfelelően átalakulna. Az iparcikkek fogyasztásának növekedési ütemét tovább kell erősíteni, mivel a jelenlegi színvonal még rendkívül egyenetlen - különösen a mezőgazdasági fizikai dolgozók rendelkeznek kevés háztartási géppel. Jobb propagandával, olcsóbb kisgépek forgalomba hozásával lehetne javítani a helyzeten.

A tudományos-technikai forradalom kibontakozásával szükségszerűen együttjárnak ezek a változások, s ezen változások meggyorsítása hozzájárul a tudományos-technikai forradalom kibontakozásának meggyorsulásához is, mivel kialakulnak azok a feltételek, melyek lehetővé teszik az emberi értelem magasabb szinten való kibontakoztatását.

4./ A napi időfelhasználás alakulása:

Az életmód megváltozása azt is jelenti, hogy átalakul egy bizonyos előző időszakhoz képest az időfelhasználás módja is.

Az emberek rendelkezésére csak 24 óra áll naponta, tehát ezt az időt kell úgy felhasználni, hogy mindenre jussen, munkára, pihenésre, szórakozásra, tanulásra, stb.

A rendelkezésre álló 24 órát sem lehet azonban tetszés szerint beosztani, mivel vannak olyan biológiai szükségletek, melyek meghatározott időmennyiséget követelnek. Ez azt jelenti, hogy a 24 órából 11-12 ezen szükségletek kielégítésére kell, hogy fordítódjék. Így csak a fennmaradó idővel rendelkezhetünk.

Mivel a szocializmusban nincsen olyan társadalmi osztály vagy réteg, amely ne venne részt a társadalmi termelésben, így időfelhasználásuk tovább korlátozódik, mert naponta kötelező munkaidejük van, ami alatt valamilyen meghatározott tevékenységet kell folytatni. Tehát lényegében szabadon csak a napi időmennyiség kis töredékével rendelkezhetünk, tetszésünk szerint használhatunk fel.

A tudományos-technikai forradalom jelentősége éppen abban rejlik az ember számára, hogy az automatizálás következtében csökkenteni lehet a munkaidőt, s ezáltal biztosítani a hosszabb szabadidőt, melynek felhasználását mindenki egyénileg döntheti el.

Lényegében ennek a szabadidőnek az eltöltési módja kapcsolódik az életmódhoz, mert meghatározott életmód, meghatározott szabadidő felhasználást igényel.

A felhasznált időmennyiség mérését az időmérleg-felvételek segítségével lehet megoldani, ugyanis az időmérleg alkalmas arra, hogy az "... életmód sajátos kvantifikációjaként..." szolgáljon.

"... Ha a különféle életmód-fajtákat osztályozni akarjuk, ki kell emelnünk azokat a tevékenység-csoportokat, amelyek vagy az elvégzésükhöz szükséges időtartam hosszával, vagy a tevékenység intenzitásával, vagy az értékrendszer egészében uralkodó helyzetben vannak minden más tevékenységgel szemben." "... Az időmérleg vizsgálatok az egyes társadalmi csoportok életmódjának egy speciális oldaláról, az időtöltésről adhatnak adatokat." /10/

Ezek az adatok rendkívül lényegesek, mert általuk pontos képet kaphatunk arról, hogy napjainkban milyen időfelhasználási lehetőségekkel rendelkeznek az egyes társadalmi csoportok, s ebből következtetni tudunk arra, hogyan alakul életmódjuk.

Nagyon fontos feladat a termelőszövetkezeti parasztság időmérlegét elkészíteni, mivel ez a társadalmi osztály olyan sajátos helyzetben van, hogy a termelőszövetkezetben végzett

munka után nem a pihenés várja, hanem a családi munkaszervezetben végzendő további munka a háztáji gazdaságokban.

Példaként két Békés megyei család időfelhasználását vizsgáljuk meg részletesebben:

Az első család /apa, anya, három gyermek/ időmérlege a következőképpen alakult:

Az apa nyáron, valamint a fontos munkák idején hajnali 3 óra 30 perckor kel. Először elvégzi az állatok etetését, itatását /6 db. szarvasmarhával rendelkezik/, almázását, mire végre már 5 óra 30 percre jár az idő. Közben 4 óra 30-kor kel fel a feleség, aki csatlakozik férjéhez a reggeli munkában. Megfeji a tehenet, megeteti az aprójószágot, és elkészíti a család számára a reggelit. A gyerekek a reggeli munka befejezésekor, 5,30-kor kelnek, megreggeliznek és elviszik a tejet a csarnokba. A családfő 6,30-ra megy dolgozni, munkaideje 17 órakor jár le. Napi 10,5 órát tölt a termelőszövetkezetben. Nappal a háztájiban a feleség és a gyerekek dolgoznak. Délben, amikor hazaér az iskolából, a nagyobbik fiu eteti meg az állatokat, délután keveset tanul, majd részt vesz a ház körüli munkák végzésében. A családfő hazatérése után megvacsorázik, utána elvégzi a szükséges munkákat az állatok körül. Ez után már lényegében nincs ideje semmire, 21 óra 30 perckor lefekszik, hogy másnap hajnalban ismét 3,30-kor kelni tudjon.

A családfő napi időfelhasználása tehát a következő módon alakul: alvásra 6 órát fordít, étkezésre 1,5-et, a közösen való tevékenységre 10,5-et, 6 óra pedig a háztájiban telik el, valamint a munkahelyre való ki- és visszautazásban. /Közlekedési eszköz a kerékpár./

A család életmódja tehát lényegében a hagyományos paraszti életmód, melyet kizárólagosan a mezőgazdasági munkatevékenység jellemez. A család az elődökről örökölt módszerekkel gazdálkodik, gyakorlatilag nem érzik az idő felgyorsulását. Változást jelent viszont az, hogy gyermekeiket már taníttatni szeretnék, ők lesznek majd azok, akik szakítanak ezzel a régi típusu életmóddal.

A tanyasi lakosság nagyobbik részének időmérlege hasonlít az előbb vizsgált család időmérlegéhez. A mezőgazdasági jellegű munka magával hozza a kora hajnaltól késő estig tartó termelési tevékenységet, s így pihenésre csak a téli időszakban nyílik lehetőség. A mezőgazdasági dolgozók még napjainkban is tulajdonképpen ebben a két-három hónapban pihenik ki a 9-10 hónapon át tartó nehéz fizikai munka fáradalmait.

Ugyanakkor a vizsgált családnál is megvannak az anyagi feltételek az életmód szabadabb megszervezésére. Rendelkeznek televízióval, rádióval, jónéhány háztartási kisgéppel. Jövedelmük is elég magas, megközelíti az évi 60 000 forintot, azonban a mezőgazdasági munka következtében kénytelenek időfelhasználásukat úgy alakítani mint őseik. Ehhez komoly mértékben hozzájárul az, hogy a nagyüzemi termelés mellett továbbra is fennmarad a háztáji gazdaságokkal a kisüzemi jelleg, amivel ugyan a jövedelem még jelentősen növelhető, de veszélyeket is rejt magában azzal, hogy konzerválja a régi paraszti szokásokat, gondolkodást és életmódot.

A másik vizsgált család időfelhasználása már eltér az előbbitől. Ez összefügg azzal, hogy nem foglalkoznak állattenyésztéssel, csak aprójószágot tartanak, s így lényegében másként tudják megszervezni tevékenységüket.

Ebben a családban a családfő 4 óra 30 perckor kel, majd elvégzi a házkörüli munkákat. Megreggelizik és 6,30-ra megy a termelészövetkezetbe. A feleség közben megeteti a baromfit, elkészíti a reggelit és férjével együtt indul a munkába.

A TSZ-ben kisegítő családtagként dolgozik.

Két gyerekük van, ők félhétkor kelnek, megreggeliznek és mennek az iskolába. A szülők általában 17 órakor érnek haza a munkából, a nagy munkák idején azonban csak este.

A hazaérkezés után a feleség vacsorát készít, a férj kapál egy keveset a kertben, ha van rá ideje. A háztájival különösebb gondjuk nincs, mert kukoricát és burgonyát ültettek és különösebben nem fordítanak rá gondot. A kertben termelt zöldségből piacra is szállítanak, így főként ezzel foglalkoznak gondosabban. A kinti munkákat lényegében sötétedéssel fejezi be a férj, majd megvacsorázik. Lefekvésre 22 órakor, vagy 22,30-kor kerül sor. Télen természetesen másként alakul az időbeosztás.

A családfő alvásra fordított ideje lényegében megegyezik az előző család férfitagjának erre a célra felhasznált idejével. Munkahelyén szintén 10,30 órát tölt el általában. Viszont a háztájiban összehasonlíthatatlanul kevesebbet dolgozik, s ennek eredményeként több ideje marad művelődésre, szórakozásra. A család jövedelme valamivel alacsonyabb, mint az előzőé, azonban az egy főre jutó kereset magasabb, mivel itt csak négy felé osztódik. Vagyis anyagilag a második család áll jobban.

A két példa is bizonyítja, hogy az állattenyésztés rendkívül sok időt köt le, és a háztáji gazdaságokban nevelt állatállomány csökkenése összefüggésben van a kényelmesebb életmódra való áttéréssel. Ez is jelzi, hogy a paraszti

gazdálkodás szerkezetileg átalakul, és fokozatosan a termelőszövetkezetben végzett munka válik meghatározóvá, nem pedig a háztáji gazdaságokban végzett termelő tevékenység.

Az időmérleg-vizsgálatok viszont azt is bizonyítják, hogy a parasztság időfelhasználása sokkal kevésbé teszi lehetővé a kulturálódást, művelődést, mint pl. az iparban foglalkoztatott munkásság elfoglaltsági struktúrája. Ez összefügg a napi nyolc órás munkaidővel, az egy-, két-, vagy három-műszakban végzett munkatevékenységgel. Az ipari munkásság jelenleg még sokkal több szabadidővel rendelkezik a parasztságnál, házkörűli elfoglaltsága jóval kevesebb - ez különösen a sokemeletes bérházaknál mutatkozik meg a legtisztábban - tehát a munkásság szabadidő felhasználása sokkal szélesebb körben valósulhat meg. A városi településforma is meghatározza a szabadidő felhasználás lehetőségeit, ezért ezt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Munkásságunk nagy része pedig városokban lakik.

A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának az életmód-változással kapcsolatos hatása tehát a munkásozrtály számára előnyösebben jelentkezik, mint a parasztság számára, azonban a mezőgazdaság nagyobb arányú gépesítése, a mezőgazdasági munka ipari jellegűvé tétele hozzájárul majd, hogy a mezőgazdasági népesség életmódja az ipari munkásság életmódjához hasonlóan alakuljon.

V.

A tudományos-technikai forradalom gyorsabb megvalósulását akadályozó tényezők

A korunkban végbemenő változások nem egyértelműen hatnak az emberi lét feltételeinek megváltozására.

Az elmúlt 27 év alatt Békés megye mezőgazdasági népességének életmódja jelentős változásokon ment keresztül, azonban ezek a változások rendkívül ellentmondásosan jelentkeztek.

A leglényegesebb ellentmondás azszal kapcsolatos, hogy a felszabadulás után, különösen 1949 után, gyorsuló tempóban csökkent a parasztság létszáma, aminek eredményeként csökkent a szövetkezetekbe lépő mezőgazdasági dolgozók száma is. E csökkenés napjainkban is tart, s ez bizonyos vonatkozásban összefügg azszal az emberi igényvel is, hogy kényelmesebben rendezhesse be életét. A mezőgazdaság még jelenleg nem biztosítja a minimális kényelmi lehetőségeket sem.

Másrészt a felszabadulás után lehetővé vált mindenki számára a magasabb iskolázottság elérése, és ez szintén erős mobilizációs tényezőként hatott. Eredményeként megnövekedett a paraszti származású értelmiség létszáma. Ezek visszatérése a volt környezetbe bizonyos akcelerator hatást is kiváltott, tovább gyorsította az iskolázottság utáni igények növekedését.

A falun is megjelenő új eszközök, elektromosság, gépek, a tümegével jelentkező új ismeretek, azaz az embert körülvevő

dologi világ, az objektiválódott emberi munka megváltozása maga után kell, hogy vonja a tudat fokozatos átalakulását is. Azonban ezen a téren bizonyos lemaradás tapasztalható. A technikai vívmányok elterjedése egyre nagyobb mértékben járul hozzá az életmód átformálásához, megváltoztatja annak bizonyos oldalait, valamint magát a konkrét totalitást, ezáltal kialakulnak azok a feltételek, amelyek anyagi oldalról lehetővé teszik és előkészítik a tudományos-technikai forradalom vívmányainak befogadását, integrálását az emberi életvitelbe, felvéve annak ritmusát, hozzáidomulva megváltozott elemeihez.

Az anyagi létfeltételek megváltozásával azonban a tudat megváltozása nincs szinkronban. Ez tükröződik a hagyományos életmód további fennmaradásában, akkor, amikor az anyagi létfeltételek már korszerűbb életmód kialakulását is biztosítanák.

Békés megye lakosságának életmódja is tele van ellentmondással. Találunk olyan rétegeket, melyekben lényegében már érezhető a tudományos-technikai forradalom kibontakozásának hatása, valamint találunk olyan rétegeket is, ahová még az ipari forradalom hatása sem ért el. A két véglet között sok árnyalat helyezkedik el. Ez következik azokból a konkrét tényezőkől, melyek meghatározzák az anyagi világhoz való viszonyt, vagyis elsődlegesen a munkavégzés folyamataiban betöltött szerepből, ami meghatározott eszközök használatát követeli meg, s ezáltal meghatározott tevékenységformák meglétét, végzését feltételezi.

Ha a használt eszközök elmaradnak a termelőerők szubjektív oldalának fejlődésétől, gátló tényezőkké válnak az ismeretek

gyarapításában, s ez megfordítva is érvényes, vagyis ha a tudati tényezők maradnak eő a termelési eszközök fejlődésétől szintén erőteljesen hátráltatják a tudományos-technikai forradalom kibontakozását, mivel lelassítják az életmód átalakulásának sebességét.

A megyében végbemenő - túlságosan is lassú - életmód-változás szorosan összefügg azal a ténnyel, hogy a munkahelyek felszereltsége általában technikailag elavult, működtetésük nem igényel magasabb képzettséget. Ennek oka az is, hogy Békésben az állami ipar jelenléte rendkívül csekély, a szövetkezeti ipar viszont nem rendelkezik olyan anyagi eszközökkel, hogy nagyobb arányá technikai struktúrá-változást tudna végrehajtani. Az elmaradás tehát ebből is következik. máreszt a társadalmi összefüggések mélyebb felismerése hiányából, ugyanis "... A társadalmi összefüggések felismerése átstrukturálja az ember igényeit, szükségleteit, befolyással van a szükséglet-kielégítés mechanizmusára, hatáira, módosíthatja struktúráját." /1/

Amikor a társadalmi összefüggések felismerése elmarad a valóóságos viszonyoktól annak következtében, hogy a törvényszerűségek meglátásához szükséges ismeretanyag hiányzik, s ezáltal a tudati fejlettség szinvonala elmarad a társadalmi létben bekövetkezett változásoktól "... negatív irányban alakítja át ezt a rendszert, szűkítve a szükséglet-kielégítés kereteit..." /2/, s ezáltal azt az igényt, hogy az ember saját környezetének megváltoztatására törekedjen, s így önmagát is megváltoztassa oly módon, hogy képessé váljon

az új megismerésére és alkalmazására, ne riadjon vissza az ismeretlentől, hanem kezdeményezően lépjen fel, s tudatosan alakítsa át saját életmódját is.

A szocializmus termelési viszonyai biztosítják a társadalom minden tagja számára, hogy olyan mértékben fejlessze ki képességeit, amennyire akarja, s ezáltal maga a munkavégzés az ember "belső kényszer"-évé váljon, a termelésben való részvétel a legfontosabb életszükségletté alakuljon át, mert "... A munka fejleszti az embert, a munka alakítja, formálja a mai értelemben vett emberre, az emberi élet egész gazdagságának alapját a munka jelenti." /3/

Gyakorlatilag tehát a munkavégzés ellentmondásaiból következik a többi ellentmondás, melyeknek lényege, hogy az elmaradottabb technikai struktúrával bíró területek fejlődése lelassul, még ilyen kis területű országon belül is mint Magyarország. Ennek következtében az elmaradottabb területek lakossága fokozatosan és állandóan áramlik a fejlettebb, iparosodottabb megyék felé, s ez azzal a következménnyel jár, hogy az elmaradás tovább erősödik. Ugyanis ezeken a területeken fejletlen az infrastruktúra, s ezért ipartelepítésre nem kerül sor, s mivel ipart nem telepítenek, nem fejlődik az infrastruktúra. Ezzel a kör bezárul. Ebből kitörni csak úgy lehet, ha koncentrált erőfeszítést teszünk a fejlődés meggyorsítása érdekében.

Békés megye helyzete a tudományos-technikai forradalom kibontakozásának küszöbén nem irigylésre méltó. A megyében csak minimális mértékben vannak meg azok a feltételek

melyek nélkülözhetetlenek a tudományos-technikai forradalom megvalósítása szempontjából.

Az elkövetkezendő években sokkal erőteljesebb iskoláztatási politikát kell folytatnia a megyének, növelni az iskolák anyagi-szellemi ellátottságát, megszüntetni a még jelentős számú képesítésnélküli tanító alkalmazását, ezzel is elősegíteni az oktatás tartalmi színvonalának emelését. Ezen kívül növelni kell a kommunális beruházásokra fordítandó összeget, megvalósítani azt a lakásellátottságot, amely lehetővé teszi az önképzésben részt vevők körének optimális kiszélesítését.

Megteremteni azt a szakember-gárdát, amely már életmódjában is tud alkalmazkodni a gyorsan változó követelményekhez, vagyis alkalmassá válik a tudományos-technikai forradalom befogadására.

Szükséges a mezőgazdasági technika és technológia gyökeres átalakítása is, mert csak így lesz képes Békés továbbra is betölteni a mezőgazdasági termelés területén rá háruló feladatokat, mivel a lakosság abszolút csökkenése mellett a mezőgazdasági népesség csökkenése hatványozott mértékben megy végbe. Az elvándorlás mellett a megye városai is "fogyasztják" a mezőgazdasági foglalkoztatottakat.

X X X

A tudományos-technikai forradalom kibontakozása tehát күszöbön áll napjainkban a rendkívül nagy hátránnyal induló kelet-európai országokban is. Ezen országoknak mindössze negyedszázadra volt szükségük ahhoz, hogy ledolgozzák ezt a hátrányt és olyan fejlettségi színvonalat érjenek el, mint a nyugat-európai országok száz év alatt. Ezt a hatalmas méretű

fejlődést az tette lehetővé, hogy Kelet-Európa országában győzött a szocializmus, s ezáltal olyan szunnyadó energiák szabadultak fel a társadalmakban, amilyenekre még nem volt példa a történelemben.

Magyarország ezek közé a gyorsan fejlődő országok közé tartozik. 25 év alatt olyan feladatokat oldottunk meg, mint az ipari forradalom befejezése, a strukturális forradalom kibontakoztatása és a fokozatos átmenet a tudományos-technikai forradalom megvalósítására. Természetesen hazánkban a munka gépesítettségének és különösen az automatizálásnak a foka még nem éri el a fejlett tőkés országokét, azonban éppen a szocializmus termelési viszonyai teszik lehetővé, hogy a még meg nem valósított gépesítés helyett azonnal az automatizálásra térjünk át bizonyos termelési területeken, s ugyanakkor ezzel párhuzamosan gépesítsük a még meglévő nehéz fizikai munkát. Ez elsősorban vonatkozik a mezőgazdaságra, mert miként Fukász György írja: "... A mezőgazdasági munka még jóval nagyobb arányokban jelent nehéz, nem-gépesített fizikai munkát, mint az ipari munka..... A mezőgazdasági munka elsőrendű életszükségletté válása összefügg az ipari munka válfajává való átfejlődésével, a mezőgazdasági munkának "iparosításával", a város és falu közötti ellentmondások felszámolásával. Falun a munka elsőrendű életszükségletté válása tehát még bonyolultabb feladatok megoldását kívánja meg, mint az ipari munka." /4/

A mezőgazdasági népesség csökkenése, a falvak városias jellegének fokozatos kialakulása jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy meggyorsuljon a mezőgazdasági munkának iparivá válásának

folyamata, s ezáltal a parasztság életmódja is városias jellegűvé alakuljon át.

Napjainkban a munka jellegének megváltozása egyre gyorsuló ütemben zajlik, s ezt legjobban a mezőgazdasági dolgozók ipari munkássá válása, valamint a fizikai és szellemi munka közötti különbség csökkenése jelzi. 1949-1968. között a szellemi dolgozók száma megháromszorozódott, ez bizonyítja a szellemi munka jelentőségének növekedését, s ez összefügg a tudomány közvetlen termelőerővé válásának folyamatával.

A tények tehát azt bizonyítják, hogy hazánkban is végbe-megy a társadalom arculatának megváltozása, s a szocializmus felépítésének befejezésével hozzákezdhetünk a kommunizmus alapjainak lerakásához, s ennek megvalósítását éppen a tudományos-technikai forradalom kibontakozása következtében létrejövő és fejlődésükben felgyorsuló termelőerők teszik lehetővé.

A tudományos-technikai forradalom teljes megvalósulása tehát elválaszthatatlan a kommunizmus építésétől, amely társadalmi forma az ember önkifejlesztésének teljes lehetőségét biztosítja. Ez pedig hozzájárul a társadalom tagjai életmódjának gyökeres átalakulásához is.

A felhasznált irodalom jegyzéke

- Andorka Rudolf: A társadalmi átrétegződés Magyarországon;
Élet és Tudomány, 1967. 6. sz.
- Ágh Attila: Marx kommunizmus elmélete és a tudományos-technikai forradalom világtörténelmi folyamata;
Társadalmi Szemle, 1971. 11. sz.
- Ágoston László: A tudományos-technikai forradalom néhány elméleti - világnézeti problémája;
Pártélet, 1969. 3. sz.
- Berend T. Iván: Változások az életkörülményekben a felszabadulás óta; Társadalmi Szemle, 1970. 4. sz.
- Boyd, J.: A munkáosztály és a tudományos-technikai forradalom; Béke és Szocializmus, 1968. 6. sz.
- Denke Géza: A tudományos-technikai forradalom kibontakozása és társadalmi hatásai;
Társadalmi tudományi Közlemények, 1971. 1. sz.
- Dimény Imre: A műszaki fejlődés kérdései a magyar mezőgazdaságban; Béke és Szocializmus, 1967. 4. sz.
- Erdei Ferenc: Az átalakuló magyar falu;
Társadalmi Szemle, 1969. 12. sz.
- Erdei Ferenc: Város és vidék
- Erdey-Grus Tibor: A tudományos-technikai forradalom a béke és a háború alternatívájában;
Magyar Nemzet, 1970. 298. sz.
- Ferge Zsuzsa: Az életmódról; Valóság, 1968. 8. sz.
- Ferge Zsuzsa: Társadalmi mobilitás, a társadalom nyitottsága
Valóság, 1969. 6. sz.

- Fukász György: Technikai forradalom - társadalmi forradalom;
Népszabadság, 1967. 135. sz.
- Fukász György: Technikai haladás - áldás vagy átok ?
Magyar Nemzet, 1967. 178. sz.
- Fukász György: Technika és ember; Művelődésügyi Tájékoztató,
1967. szept.
- Fukász György: Szükséglet és kényszer; Magyar Tudomány,
1967. 10. sz.
- Fukász György: A fizikai és a szellemi munka közötti társadalmi ellentmondás megoldásának útja;
Tájékoztató, 1969. 5. sz.
- Fukász György: A munka szükséglete; Magyar Filozófiai Szemle,
1969. 4. sz.
- Fukász György: Elméletek a jövő társadalmáról; Népszava,
1970. 155. sz.
- Fukász György: Áldás vagy átok ? Magyar Hírlap, 1972. márc. 18.
- Günzeri Iván: Ember és technika a szocialista mezőgazdaságban;
Társadalmi Szemle, 1969. 4. sz.
- Győri László: Új falusi életforma; Népszabadság, 1970. 15. sz.
- Holló Mária: A jövőt teremtő ember; Élet és Irodalom, 1969.
29. sz.
- Huszár István: Tudományos-műszaki forradalom, társadalmi struktúra és gazdaság; Pártélet, 1969. 9. sz.
- Huszár István: A tudományos-technikai forradalom hatása a munkásszámra; Népszava, 1970. 233. sz.
- Jávorka Ervin: Műszaki-tudományos együttműködésünk a Szovjetunióval; Népszava, 1969. 273. sz.
- Jócsik Lajos: Növekvő népesség - csökkenő agrárnépesség;
Kortárs, 1967. 10. sz.

- Kanászler Gyula: Tudományos-technikai forradalom és felső-
oktatás; Népszabadság, 1970. 5. sz.
- Karcsag Gábor: A Szovjetunió és a tudományos-technikai
forradalom; Nemzetközi Szemle, 1971. 8. sz.
- Kedrov: A tudomány szerepe korunkban. Valóság, 1967. 9. sz.
- Kedrov: A tudomány és az ember; Magyar Tudomány, 1967. 10. sz.
- Kertész Márton: A tanyasi lakosság életkörülményei és kul-
túris helye Békés megyében;
Állam és Igazgatás, 1967. 6. sz.
- Kessler, H: A technikai forradalom és a kultúra viszonya
Nyugat-Németországban; Békés és Szocializmus,
1966. 11. sz.
- Köpeczi Béla: A tudományos-technikai forradalom és a kultúra;
Népszabadság, 1972. máj. 21.
- Láng István: A biológiai forradalom és a társadalom;
Magyar Hírlap, 1972. 1. sz.
- Macsóri Károly: A tudományos-technikai forradalom és a
nemzetközi együttműködés; Népszava,
1970. 257. sz.
- Marx György: Cyorsuló idő; Új Írás, 1968. 1. sz.
- Marx György: A műveltség dinamikája; Társadalmi Szemle,
1969. 3. sz.
- Marx György: Változó Földünk; Népszabadság, 1970. 302. sz.
- Mód Aladárné: Társadalmi rétegződés Magyarországon;
Társadalmi Szemle, 1967. 5. sz.
- Pásztor Béla - Petrovski Pálné: A termelőszövetkezeti
parasztság jövedelme, fogyasztása és kultu-
rális ellátottsága Békés megyében;
Területi statisztika, 1968. 6. sz.

Snow, C. P: A tudományos forradalom; Természet világa,
1968. 1. sz.

Szántó Miklós: A szabadiós növekedése a műszaki-tudományos
forradalom korszakában;
Magyar Filozófiai Szemle, 1963. 5. sz.

Dr. Varga Gyula: A parasztság fogyasztásának és életkörülményeinek változásáról;
Társadalmi Szemle, 1966. 6. sz.

X X X

*A Békés megyei vizsgálatoknál szereplő statisztikai adatokat az 1970. évi Népszámlálás 8. Békés megye adatai c. kiadványból vettük. Kiadja: Központi Statisztikai Hivatal, 1972.

Tartalom:

I.

1. A tudományos-technikai forradalom fogalma, szűkebb és tágabb értelmezése 1.
2. Az ipari forradalom és a tudományos-technikai forradalom közötti minőségi különbség 13.
3. A tudományos-technikai forradalom pozitív és negatív hatásai 19.

II.

Az életkörülmények megváltozása a tudományos-technikai forradalom hatására a fejlett tőkés- és a szocialista országokban 24.

A szocialista integráció kérdései és szükségessége 42.

Magyarország helye és szerepe a szocialista integrációban, és lehetősége a tudományos-technikai forradalom megvalósítására 47.

Gazdasági fejlettségi színvonalunk 50.

III.

Az életmód fogalma, összetevői, és ezek egymáshoz való viszonya 60.

IV.

A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának lehetősége Békés megyében, a megye lakosságának életmódja 67.

Az életmód legfontosabb elemeinek vizsgálata:

1./ A lakásviszonyok 77.

2./ A kommunális ellátottság 83.

3./ A fogyasztás strukturája 87.

4./ A napi időfelhasználás alakulása 102.

V.

A tudományos-technikai forradalom gyorsabb megvalósulását
akadályozó tényezők 108.

A felhasznált irodalom jegyzéke 115.

15-65/1973. hksz.

Tárgy: Pilishegyi József
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr. Nagy Lajos elvtársnak
tsz.v. egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Pilishegyi József: A tudományos-technikai forradalom
kibontakozásának feltételei és hatása az életmód megváltozására
különös tekintettel Békés megye viszonyaira
című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbírálni
sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét fel-
hivnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékekt értekezést a bírálat elkészítése után sziveskedjék átadni
tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1973. ápr. 9.

Hoszei Péter

dékan

A kiadmány hiteles:

Kán Éva

előadó

Kapták: Dr. Horuczi László docens

Dr. Nagy Lajos professzor társbíró

..... tanszéki könyvtáros

..... tanszéki könyvtáros

B i r á l a t

Pilishegyi József: "A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának feltételei és hatása az életmód megváltozására, különös tekintettel Békés megye viszonyaira" c. doktori disszertációjáról.

Pilishegyi József dolgozatában azt a célt tűzte ki maga elé, hogy felmérje, "mennyiben vannak meg a tudományos-technikai forradalom befogadásának lehetőségei egy mezőgazdasági jellegű megyében", konkrétan Békésben.

A témaválasztás feltétlenül szerencsésnek mondható, akár az aktualitást, akár a gyakorlati hasznosíthatóságot tekintjük. Jónak mondható a problémakör szociológiai szempontból való közelítése is, amelyhez történelmi és közgazdasági megalapozás, ill. illusztrálás járul.

A tanulmány két, egymástól élesen szétváló lényegi részre bomlik, amelyek viszonylag lazán kapcsolódnak egymáshoz, a harmadik fejezet közvetítésével.

Az első részt az első két fejezet alkotja. A szerző itt a tudományos-technikai forradalom elméleti kérdéseit tárgyalja. Egyfelől igyekszik tisztázni a tudományos-technikai forradalom fogalmát, ill. a hozzá kapcsolódó fogalomkört, másfelől vizsgálja a tudományos-technikai forradalom és az életkörülmények viszonyát.

A tudományos-technikai forradalom nemzetközi és hazai irodalmának alapos ismeretéről tesz tanubizonyságot a szerző, amikor a fentemlitett kérdéseket tárgyalja. Igyekszik rámutatni a tudományos-technikai forradalom polgári és marxista szellemű megítélésének különbségeire, az ebből adódó ideológiai és egyéb, a gyakorlat szempontjából is lényeges differenciára.

Sajnos, a szándék és megvalósítása nem fedti mindig kellően egymást. Helyenként az idézetek és a hozzájuk fűzött

megjegyzések nincsenek szinkronban egymással, más helyen hiányolható a szerző saját véleménye, állásfoglalása. Találhatók tulzottan kategorikus megállapítások, kijelentések, amelyek itt-ott frázisszerűen is hatnak. Egyes helyeken tárgyi tévedések vannak, máshol bizonyítás nélküli kijelentések. Szerkezetileg és logikailag talán indokoltabb lett volna a második fejezetben belül az integráció kérdéseinek a gazdasági fejlettség utáni tárgyalása.

A harmadik fejezet tömören, jól tárgyalja az életmód legfontosabb kérdéseit. Különösen az életszínvonal és az életmód viszonyának elemzését tartom sikerültnek.

A harmadik részt az utolsó két fejezet alkotja. Tartalmát tekintve az életmód, ill. változásának konkrét elemzését tartalmazza Békés megyében. A dolgozat ezen része rendkívül jól megírt, lendületes, szinte magával ragadja az olvasót. A mondanivaló illusztrálása, a bizonyítás ereje meggyőző. A statisztikai tényanyag és a logikai kifejtés alapján egyértelműen bizonyítja a szerző a jelenlegi helyzet tarthatatlanságát a tudományos-technikai forradalom befogadása szempontjából. Az elemzés egyben előre mutató, nemcsak ténymegállapításra szorítkozik, hanem magától értetődően sugallja a továbblépés utjait, módjait. Önmagában kerek egésznek tekinthető szociográfiai munka. Stílusa világos, közérthető. Propaganda-célokra kiválóan alkalmas, ezért publikálását feltétlenül ajánlom, kisebb szerkezeti módosítások elvégzése után. Formai szempontból indokolt volna a táblázatok címmel való ellátása és sorszámozása, amely publikálás előtt elvégezhető.

Fentiek alapján a disszertációt értékesnek, jónak tartom és cum laude minősítéssel elfogadásra ajánlom.

Szeged, 1973. április 20.

/Dr. Tóth László/
adjunktus

B i r á l a t

Pilishegyi József: "A tudományos-technikai forradalom kibontakozásának feltételei és hatása az életmód megváltozására, különös tekintettel Békés megye viszonyaira" c. doktori disszertációjáról.

Pilishegyi József dolgozatában azt a célt tűzte ki maga elé, hogy felmérje, "mennyiben vannak meg a tudományos-technikai forradalom befogadásának lehetőségei egy mezőgazdasági jellegű megyében", konkrétan Békésben.

A témaválasztás feltétlenül szerencsésnek mondható, akár az aktualitást, akár a gyakorlati hasznosíthatóságot tekintjük. Jónak mondható a problémakör szociológiai szempontból való közelítése is, amelyhez történelmi és közgazdasági megalapozás, ill. illusztrálás járul.

A tanulmány két, egymástól élesen szétváló lényegi részre bomlik, amelyek viszonylag lazán kapcsolódnak egymáshoz, a harmadik fejezet közvetítésével.

Az első részt az első két fejezet alkotja. A szerző itt a tudományos-technikai forradalom elméleti kérdéseit tárgyalja. Egyfelől igyekszik tisztázni a tudományos-technikai forradalom fogalmát, ill. a hozzá kapcsolódó fogalomkört, másfelől vizsgálja a tudományos-technikai forradalom és az életkörülmények viszonyát.

A tudományos-technikai forradalom nemzetközi és hazai irodalmának alapos ismeretéről tesz tanubizonyyságot a szerző, amikor a fentemlitett kérdéseket tárgyalja. Igyekszik rámutatni a tudományos-technikai forradalom polgári és marxista szellemű megítélésének különbségeire, az ebből adódó ideológiai és egyéb, a gyakorlat szempontjából is lényeges differenciára.

Sajnos, a szándék és megvalósítása nem fedti mindig kellően egymást. Helyenként az idézetek és a hozzájuk fűzött

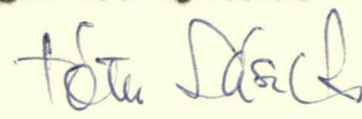
megjegyzések nincsenek szinkronban egymással, más helyen hiányolható a szerző saját véleménye, állásfoglalása. Találhatók tulzottan kategorikus megállapítások, kijelentések, amelyek itt-ott frázisszerűen is hatnak. Egyes helyeken tárgyi tévedések vannak, máshol bizonyítás nélküli kijelentések. Szerkezetileg és logikailag talán indokoltabb lett volna a második fejezeten belül az integráció kérdéseinek a gazdasági fejlettség utáni tárgyalása.

A harmadik fejezet tömören, jól tárgyalja az életmód legfontosabb kérdéseit. Különösen az életszínvonal és az életmód viszonyának elemzését tartom sikerültnek.

A harmadik részt az utolsó két fejezet alkotja. Tartalmát tekintve az életmód, ill. változásának konkrét elemzését tartalmazza Békés megyében. A dolgozat ezen része rendkívül jól megírt, lendületes, szinte magával ragadja az olvasót. A mondanivaló illusztrálása, a bizonyítás ereje meggyőző. A statisztikai tényanyag és a logikai kifejtés alapján egyértelműen bizonyítja a szerző a jelenlegi helyzet tarthatatlanságát a tudományos-technikai forradalom befogadása szempontjából. Az elemzés egyben előre mutató, nemcsak ténymegállapításra szorítkozik, hanem magától értetődően sugallja a továbblépés utjait, módjait. Önmagában kerek egésznek tekinthető szociográfiai munka. Stílusa világos, közérthető. Propaganda-célokra kiválóan alkalmas, ezért publikálását feltétlenül ajánlom, kisebb szerkezeti módosítások elvégzése után. Formai szempontból indokolt volna a táblázatok címmel való ellátása és sorszámozása, amely publikálás előtt elvégezhető.

Fentiek alapján a disszertációt értékesnek, jónak tartom és cum laude minősítéssel elfogadásra ajánlom.

Szeged, 1973. április 20.

/Dr. Tóth László/
adjunktus